

خدا آفرین

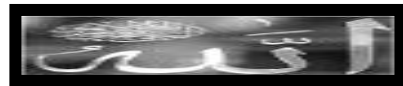
تورکجه - فارسی

فرهنگی ، اجتماعی ، علمی

اردیبهشت ۱۳۹۵ - شمارگان مسلسل ۱۳۹ - سال یازدهم قیمت ۲۰۰۰ ت

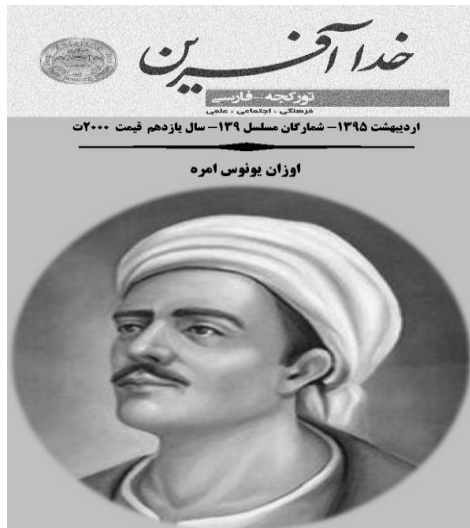
اوزان یونوس امره

خداآفرین ۱۳۹

ولادت علی (ع) مبارک

ایچینه کیلر:

- ۲۴ آوریل اویدورما اثر منی سویقیریمی ایدیعیاسی... ۲۰۰۰
- خوی شهرینین آن آدلیم اوزانی : یونوس امره..... ۱۰
- ادبیات تا ادبیات و بعد از آن..... ۱۹
- خدافرین بولگه سینده آتا سوزلری..... ۲۳
- فولکلوروموز..... ۲۸
- قدیم تورک سوزلری لوغتی..... ۳۷
- کسوفهای تاریخ..... ۵۲
- آذربایجان ادبیاتیندا مرثیه شعرلرینین تشکولو..... ۵۸
- قاراداغ هارادیر..... ۶۳
- کیشلیک سنگری..... ۷۰
- آشیق صیاد کیمیلی اوز دیلیندن..... ۷۶
- اعتقادات عامه مردم قره داغ..... ۷۷
- اوشاقلیق جنتیم ده آجی بیر گون..... ۸۳
- خدافرین درگیسی..... ۸۶

شماره مسلسل ۱۳۹ اردیبهشت-۱۳۹۵ / ۸۶ صفحه

مدیر مسئول ، سردبیر و صاحب امتیاز:

دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

مدیر داخلی: علی محمد نیا

اڈیتور: رکسانا کافی

امور اداری: فیروز اسدی / روشن محمدنیا

خبرنگاران : سولماز ولیپور // هومن محمدنیا

زمینه مجله:

فرهنگی: مسایل اجتماعی: معلومات عمومی: طنز و سرگرمی سالم

روش مجله:

آموزشی: تحلیلی: خبری: اطلاع رسانی: پژوهشی

گستره توزیع: آذربایجانهای شرقی غربی: اردبیل: تهران

آدرس چاپخانه: تهران چهار راه خاتقاه پاساژ گوهری نسب چاپ ارسباران/پ ۳

نشانی مجله تهران خیابان وصال شیرازی پلاک ۷ طبقه سوم

واحد ۵ تلفن: ۶۶۴۹۳۰۸۴- فاکس: ۶۶۴۶۰۸۹۵- 09192281916

نحوه ارسال مقاله:

تایپ شده بصورت word به ایمیل یا آدرس

ماهنامه به زبانهای ترکی و فارسی جهت

معرفی آثار دو نسخه همراه با توضیح مناسب

ارسال نمایید.

اشتراک ماهنامه: یک سال ۴۰۰۰۰ و شش ماه

۲۴۰۰۰ هزار تومان به شماره کارت بانک تجارت

۶۲۷۳۵۳۳۰۱۰۳۸۸۷۰۷ به نام حسین

شرقی دره جک واریز نمایید.

KHUDAFARIN

Cultural and social monthly magazin

managing Director concessioner and chief

Editor: Dr. HÜSEYN

ŞƏRQİDƏRƏCƏK(SOYTÜRK)

XUDAFƏRİN

Aylıq Elmi, İctimai, mədəni Dərgi

Təsisçi və Baş Redaktor:

Dr. HÜSEYN

ŞƏRQİDƏRƏCƏK(SOYTÜRK)

say 139- MAY 2016, Tehran

قراژ: 5000

[https:// telegram.me/xudafarin](https://telegram.me/xudafarin)

khudafarin@yahoo.com

WWW.KHUDAFARIN.IR

اثرمنی عوصیانلاری

اثرمنی عوصیانچیلاری ۱۸۹۰-جی ایلدن اعتبارن باشلایان عوصیانلار ۱۹۱۵-جی ایل عثمانلی حاکیمیتینی رادیکال قرارلار آماغا مجبور ائتمیش و سؤزو گئدن سویقیریم ایدیعیسی دا بو دؤوردن اعتبارن اورتایا چیخمیشدیر.

گوجلنن اثرمنی میلچیلیگی آنادولونون شرقینده و کیلیکیا آدلانان جنوب بؤلگه لرینده کوتلوی شکیلده

۲۴ آوریل اویدورما اثرمنی

سویقیریمی ایدیعیسی

حاضرلادی: دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

24 APREL UYDURMA ERMƏNİ

SOYQIRIMI İDİALARI

Hazırladı: Dr. HÜSEYN

ŞƏRQİDƏRƏCƏK(SOYTÜRK)

یاشایان اثرمنیلرده سئپاراتچی(بولوجو-تجزیه طلب) میلی گوجلندیردیکجه عوصیانلار دا طبعی حال آماغا باشلامیشدی. ایلک عوصیان ۱۸۹۰-جی ایلده اارومدا گئچکلشمیش داها سونرا وان، ساسون، آدانا عوصیانلاری بیر-بیرینی ایزله میشدیر. بو حادثه دن سونرا ۱۹۰۵-جی ایلده سولطانا سوی قصد جهدی اولسا دا اوغورسوزلوقلا نتیجه لندی. بؤلگه ده تشکیلاتلار اثرمنی کومیته لری مولکی شخصلره قارشى دا خصوصى آمانسیزلیق نومایش ائتدیرمیشدیر.

اثرمنی کؤچو

گئچکلشدیریلن عوصیانلار و بیرنجی دنیا محاربه سی عرفه سینده روسلار قوشولان اثرمنیلرین تورکلره قارشى ساواشماسی نتیجه سینده عثمانلی دؤولتی ۲۷ مای ۱۹۱۵-جی ایلده " کؤچ

اثرمنی سویقیریمی ایدیعیسی، اثرمنی سویقیریمی (Հայոց ցեղասպանություն)، اثرمنی قیرغینلاری و یا اثرمنیلر آراسیندا عادت بؤیوک جینایت، بیرنجی دنیا محاربه سی عرفه سینده آنادولدا یاشایان اثرمنیلرین سیستملی شکیلده محو ائیلدیگینی ایره لی سورن ایدیعیسیر. تورکیه جمهوریتی حادثه لری سادجه اثرمنی-تورک قارشیدورماسی کیمی دیرلندیرمکده و دؤولت گؤستریشی نین اولمادیغینی ایره لی سورسه ده بو گون دونیانین بعضی اؤلکه لری سویقیریمین وارلیغی قبول ائدیبلر. آما اونو دا نظره آلماق لازیمدیر کی قرارلار سادجه تاریخه اساسلاناراق یوخ، بعضی سیاسی فاکتورلارین غرضلی تاثیرى ایله قبول ائدیلیب.

" قراری چىخارتدى. بو قرار اۇنجه سىنده ايسه بوگون ائرمىنلرين سويقيريم گونو كيمي قبول ائتيكليرى ۲۴ آپرئل (آوریل) گونو ۲۳۴۵ ائرمىنى ليدئر حبس ائديلميشدير. بونلارين بيرچوخو كندلره هوجوم ائده رك سيلاحسىز اھالىنى قيران جىنايتكارلار ايدى.

كۇچ قرارى آنادولودا ياشايان ائرمىنلرين عوئمانلى نين ديگر بۇلگه لرينه داغيديلماسىنى نظرده توتسا دا پراكتيكادا هرئى فرقى جريان ائتدى. كۇچ كاروانلارينا ائديلىن هوجوملاردا اۇلن ائرمىنلر بير كنارا هم ده يوللاردا آجليقدان و خسته ليكدن اۇلنلر كيفايت قدر ايدى. يولا چيخانلارين يالنيز بير قيسىمى لازىمى منطقه لره يئرلشديرييله بيلدى.

قوندارما سويقيريم ايدىعاسىنى تانيان اۇلكه لر

ائرمىنى سويقيريمى ايدىعالارى ۱۹۶۵-جى ايلدن يعنى " سويقيريم " ايفاده سى گوندمه گليب. كيلسه نين ايره لى سوردويو ايدىعالار آمريكا و آروپادا ائرمىنى لوبييسى نين دستگيله بۇيوك بير كامپانييا چئوريلىب.

ائرمىنلر ايلك " سويقيريم " قرارى نين قبولونا اوروگوئه ده نايل اولوبلار. ۱۹۶۵-جى ايل آپرئلين ۲۰-ده اوروگووى پارلامنتى ۲۴ آپرئلى " ائرمىنى سويقيريمىنى آما گونو " كيمي تانييب (اوروگووى پارلامنتى ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵-جى ايللرده داها ايكي بياناتلا قرارىنى يئنيه ييب).

بوندان ۱۷ ايل سونرات ۱۹۸۲-جى ايل آپرئلين ۲۹-دا قبرسين يونان ايجماعسى اوخشار قرار قبول ائديب. ائرمىنى سويقيريمى نى تانيميش بوتون اۇلكه لرین سیرالاماسى ايسه بئله دى:

۱. اوروگوئه ت ۲۰ آپرئل ۱۹۶۵، ۲۰۰۴، ۲۰۰۵

۲. گونئی قبرس ت ۱۹۸۲

۳. آرزانتين ت ۱۹۹۳، ۲۰۰۳، ۲۰۰۴، ۲۰۰۵

۲۰۰۶، ۲۰۰۷

۴. روسيه ت ۱۹۹۵، ۲۲ آپرئل ۲۰۰۵

۵. يونان ت ۲۵ آپرئل ۱۹۹۶

۶. كانادات ۱۹۹۶، ۲۰۰۰ و ان سون اولاراق ۲۱ آپرئل ۲۰۰۴

۷. لبنان ت ۱۹۹۷، ۱۱ ماي ۲۰۰۰

۸. بلژيكت ۲۶ مارت ۱۹۹۸

۹. واتيكان ت ۲۰۰۰

۱۰. ايتاليات ۱۷ نوبابر ۲۰۰۰

۱۱. فرانسه ت ۱۸ يانوار ۲۰۰۱

۱۲. سوئدت ۱۶ دئكابر ۲۰۰۳

۱۳. اسلوواكى ت ۳۰ نوبابر ۲۰۰۴

۱۴. هلندت ۲۱ دئكابر ۲۰۰۴

۱۵. لهستان ت ۱۹ آپرئل ۲۰۰۵

۱۶. آلمان ت ۱۶ اييون ۲۰۰۵

۱۷. ونزوئلات ۱۴ اييول ۲۰۰۵

۱۸. ليتوات ۱۵ دئكابر ۲۰۰۵

۱۹. شيلي ت ۲۰۰۷

۲۰. بوليو ت ۲۰۱۴

۲۱. برزيل ت ۲۰۱۵

۲۲. لوكزامبورق ت ۲۰۱۵

۲۳. بلقارستان ت ۲۰۱۵

۲۴. اطريش ت ۲۰۱۵

بئله ليكله، ۱۹۵۰-جى ايللردن كامپانييا باشلادان، ۱۹۶۵-جى ايلده ايلك رسمى قرارين قبولونا نايل اولان ائرمىنلر ۴۵ ايل عرضينده اصيلسىز ايدىعالاريني ۱۹ اۇلكه ده قرار و يا بيانات شكلينده قبول ائتديريبلر. داها ۲ دؤولتين (سويس و آمريكانين) خارجى علاقه لر كوميته سى مووافيق قطنامه لايحه سيني تصديقله ييب.

" ائرمىنى سويقيريمى " ايدىعالارى نين ياييلديغى آرئال دا ماراقلیدی آروپا و آمريكا. آروپادا قرار قبول ائدن اۇلكه لرین چوخو توركيه نين قاپيسىنى دۇيدويو آروپا بيرليگى نين عوضودو. آمريكادا ايسه " سويقيريم " ى تانيان يالنيز كانادا و اوچ

تورک رەسمىيىسى ايله گۇرۇشمە دن حسابات
 ھازىرلايىپ. آوروپا پارلامېنتى نىن سىياسى كومىتە
 سى بورانىن تارىخ قورومو اولمايدىغىنى اساس گتيرە
 رەك حساباتى قبول ائتمە يىپ. فرانسىزلار كومىتە
 نىن ايتاليالى باشقانىنا يئىنيدىن سىس وئرمە كىچىرمە
 سى اوچون تضييق گۇستريپلر، آما او، ردد ائديپ.
 كومىتە صدرى نىن صلاحيت مدتى بيتديكدن سونرا
 ايش يئىنيدىن باشلايىپ و فرانسىزلار ايسىكلرينە نايىل
 اولوبلار. ۱۹۸۷-جى ايل ايبولون ۱۸-دە ائرمىلر
 اوزوك قاشى كىمى دۇورە يە آلدىغى آوروپا
 پارلامېنتى " ائرمى سويقيرىمى " نى فاكىتىكى
 تانىيان قرار قبول ائديپ. بو، تخمىن او عرفە يە
 تصادوف ائديردى كى، توركىيە آوروپا بىرلىگىنە
 عوضولوك نىتىنى آچىق ايفادە ائلمە يە
 باشلامىشىدى.

آوروپا پارلامېنتى قرارىنى ۲۰۰۵-جى ايلدە تزلە دى
 توركىيە آوروپا بىرلىگىنە عوضولوكە باغلى آلا-
 يارىمچىق موذاكىرە تارىخى آمازدان بىر آى اول.
 ھىمىن قراردا توركىيە نىن ۱۹۱۵-جى ايلدە باش
 وئرنلرى " سويقيرىم " كىمى تانىماسى آوروپا
 بىرلىگىنە عوضولوگون اساس شرطلرىندىن بىرى
 اولاراق گۇستريپلر. دوغرو دور، توركىيە اوچون
 دىرئكتيو كوپئىنھاگن معيارلاريدىر، آوروپا
 پارلامېنتى نىن قرارلارى دىرئكتيو بوخ، تۇوصىيە
 خاراكتىرى داشىيىر. آما نظره آلماق لازىمدىر كى،
 ان سوندا توركىيە نىن تام عوضولوگونه سىس وئرمە
 جەك قوروم آوروپا پارلامېنتىدور. ھىمىن سىس وئرمە
 دە، اگر توركىيە بو سىس وئرمە يە قدر گئدە بىلە
 جەكسە، آوروپا پارلامېنتى نىن قرارلارى گوندمە گلە
 جەك و آنكارانىن بو شرطلرى يئىرنە يئىتىرمە سى
 طلب ائديلە جەك. بىز ھا دئسك دە كى، بو
 عدالتسىزلىكدور.

لاتىن آمىرىكاسى اۆلكە سى دئىيل. توركىيە نىن "
 استراتژى متفيقى " آمىركادا " سويقيرىم " ى
 تانىيان ايتلرلىن سايى ۳۰-آ چاتىپ. آمىرىك
 كونقرئسى نىن گوندمە ليگىندە " سويقيرىم " لا
 باغلى ايكى لايحە دورور. آمىرىكا پىرئىدئنتلرى ايسە
 ھىر ايل آپىرئلىن ۲۴-دە " سويقيرىم " سۇزونون
 يارىم آددىملىغىندان كىچىرلر.

آمىرىكا و آوروپادان كناردا " سويقيرىم " ى
 تانىيان جەمى ايكى اۆلكە وار: بىرى روسىيە دى،
 ديگرى ايسە لىبان. لىبان قوندارما سويقيرىمى
 تانىيان يئىگانە موسلمان اۆلكە سىدى.

" ائرمى سويقيرىمى " نى تانىيان بىن الخالق
 تشكىلات دا وار ت آوروپا پارلامېنتى. يعنى آوروپا
 بىرلىگى اۆلكە لرى نىن پارلامېنتى. بو قوروم "
 ائرمى سويقيرىمى " نى ھلە ۱۹۸۷-جى ايلدە
 تانىيىپ. ھىم دە فرانسه نىن سىيلرلىلە. ۱۹۸۱-جى
 ايلدە فرانسه لى پارلامېنتار ژاگى " ائرمى خالقى
 نىن دورومو " آدلى لايحە ھازىرلايلاق آوروپا
 پارلامېنتىنە تەقدىم ائديپ. سونرا بو پارلامېنتدە كى
 سوسىيالىستلر قروپو آدىندان فرانسه لى پارلامېنتارى
 دوپورت و بئلىچىكالى دئپوتات قلىن قرار لايحە سى
 ھازىرلايىبلار. لايحە دە ايلك دفعە " ائرمى
 سويقيرىمى " ايدىعالارى آوروپا پارلامېنتى نىن
 گوندمە ليگىنە چىخارلىپ. ۱۹۸۴-جو ايل
 سئچكىلرىندىن سونرا آوروپا پارلامېنتىندە
 سوسىيالىست قروپونو تەمئىل ائدن فرانسالى دئپوتات
 سابى ھىمىن لايحە نى يئىنلە يىپ. ائلە ھىمىن ايل
 باشقا بىر فرانسالى پارلامېنتار يهودى لوببىسى نىن
 تاثيرىلە " ائرمى سويقيرىمى " ايلە باغلى معروضە
 چى اولماقدان ايمىتىناع ائديپ. بو زامان فرانسىزلار
 معروضە چىلىگى بئلىچىكالى دئپوتات واندئمئىلئىروكا
 ھوالە ائديپلر. قاتى ساغچى و عىرقچى كىمى تانىيان
 معروضە چى بىر دفعە بئلە توركىيە دە اولمادان، بىر

عمومیتله اثرمنیلرین و اثرمنی لوبیسی نین هدفی " ۴ ت " آدلانان طلبری نین یئرینه یئتیلمه سیدیر:

۱. "سویقیریم" ین دونیادا تانیماسی؛

۲. تورکییه نین "سویقیریم" ی تانیماسی؛

۳. تورکییه نین "سویقیریم" آ اوغرامیش آداملارین وارینلرینه تضمینات اؤدمه سی؛

۴. تورکییه نین شرقینده اثرمنیلره تورپاق وئرلمه سی؛

بیرینجی هدفه فاکتیکي اولاراق یاخینلاشیلار. آرتیق دئمک اولار کی، بوتون غرب مطبواتی و ایجتیماعیتی سویقیریم ایدیعلارینی قبول ائدیر. قالیر مسله نین حوقوقی و سیاسی طرفی. بونون اوچون آمریکا کونقرئسی نین قراری حلل ائدیجی اهمیت داشیییر. بو قطنامه باشقا اؤلکه لرین قرارلارینا بنزمیه جک. همین لایحه کئچسه، اینگیلتره باشدا اولماقلا تورکیه نین دیگر متفیقلری، بین الخالق قوروملار دا حرکت کئچه جک، اوسته لیک، اثرمنی لوبیسی نین تورکیه دن تضمینات طلبری جیدی بیر اساسلا گوندمه گله جک. اثرمنیلر بو قراری قبول ائتدیرمه یه چوخ یاخیندیرلار.

اثرمنیلر سادجه تانیمایلا کیفایتلنمه ییبلر، آدی چکیلن اؤلکه لرین اکثریتینده "سویقیریم" آبیده لری نین قوبولماسینا نایل اولوبلار، بدنام ایدیعلارینی تبلیغ ائدن ۴۵۰۰۰ سایت یارادیلار، فیلملر چکدیریبلر، بعضی اؤلکه لرده (آلمانیادا) مؤوضونو درسلیکلره سالیبلار، کیتابلار یازدیریبلار و ایندی ده دئموکراتیک أوروبا دؤولترلرینده سویقیریم یوخدو دئییه نین جزالاندیریلماسینی قانونیلشدیریرلر.

اثرمنیلرین سویقیریمی ایدیعلاری خارجی ادبیاتدا

ادبیات میلیونلارلا آدمی اؤز جیغیرینا سالان، توکنمز مدنیت گئدن بیر یولدور. بو یول هم ادبی،

هم تاریخی، هم ده مدنی ایرئین یولودور. اولار حتّی بو یولدان دا اؤز چیرکین مقصدلری اوچون نئجه ایستیفاده ائتدیکلری یاخشی معلومدور. آما بو چیرکین سیاست ادبیاتدا ایندییه قدر بئله فورمادا اولمامیشدی:

"اثرمنی آمریکان ادبیاتی" . سؤزوگئدن ادبیات فورماسی اؤز مضمونو و ایچریلییینه گؤره اویدورما اثرمنی سویقیریمینا و بو سویقیریمین دونیایا صیرف ادبیات واسیطه سیله چاتدیریلماسینا خیدمت ائدیر. بو ادبیاتین بوتون یازارلاری اثرمنی منشالی آمریکان یازیچیلاریدیر. اصلینده همین یازیچیلارین چوخو ۲۰ عصرین اورتالاریندان فعالیت گؤستیریر. هله ۱۹۵۹-جو ایلهده اوچ آیدان بیر نیویورکدا نشر ائدیلن آزارات ژورنالی ائله او واختلاردان دونیا اثرمنی یازیچیلاری ایله یاناشی اثرمنی منشالی آمریکان یازیچیلاری نین اثرلرینی ده اینگیلیس دیلینده اؤز اوخوجولارینا تقدیم ائدیردی. بو ژورنالین تاسیسیچسی اساسی ۱۹۰۶-جی ایلهده قوبولموش، خئیریه چیلیکله مشغول اولان دونیانین ان بؤیوک اثرمنی ایجتیماعی تشکیلاتی اثرمنی اساس ایلتیفات بیرلیگیدیر باش قرارگاهی نیویورکدا یئرلشن بو بیرلیگین ایللیک بودجه سی ۳۶ میلیون دوللاردیر. تشکیلات ۳۵ اؤلکه اوزره اثرمنیلرین تحصیل، مدنیت، ورزش-ه دایر سورونلاری ایله مشغول اولور. ۲۰۰۶-جی ایلهده نیویورکدا بیرلیک اؤزونون ۱۰۰-جو ایل دؤنومونو طنطنه لی شکیلده قید ائتدی.

اثرمنی-آمریکان یازیچیلاری ایکی نسله بؤلونور: یاشلی و جاوان نسیل. یاشلی نسیل یازیچیلاری چوخلارینا معلوم ویلیم سارویان، لئوون سورمئلیان، آلبئرت ایساک بئژئیدئس، مایکل آرلئن، پیتئر سوریان، داوید خئردییان، مارژوری هوسئپیان، دوبکین، لئون سئرابیان هئرالده، ائلمانوئل وارانیدیان،

ادبیات بحث ائتمیر. مثلن، یهودی منشالی اطیش یازیچی و شاعیری فرانس وئرفلین (۱۰ سئنتیابر، ۱۸۹۰-۲۶ آوقوست، ۱۹۴۵) ۱۹۳۳-جو ایله آلمانجا یازدیغی ۳ حیصه لی، ۸۱۷ صحیفه لیک " موسی داغیندا ۴۰ گون " تاریخی، موچاربیه رومانی ۱۹۱۵-جی ایل اویدورما اثرمنی سویقیریمیندان بحث ائدیر. اثری وئرفل ۱۹۳۲-جی ایلین اییول آییندا یازماغا باشلامیش و ۱۹۳۳-جو ایلین مارت آییندا دمشقه قالداندا گوردویو اثرمنی قاقچین اوشاقلاری نین حیاتلاریندان تاثیرله رک سؤز وگندن رومانی قلمه آماغی قرارا آلمیشدیر.

آدولف هیتلرین واختیندا فاشیزم علیه ینه یازان فرانس وئرفل آرزوولونماز یازیچی کیمی تانیندیغی اوچون اونون " موسی داغیندا ۴۰ گون " رومانی نین آلمانیدا ساتیلیشینا قاداغا قویولموشدو. لاکین، بونا باخمایاراق اثر گیزلین ساتیلیردی. ۱۹۳۵-جی ایله " موسا داغیندا ۴۰ گون " رومانی دونیادا ان چوخ ساتیلان کیتابلار ایچینه ایدی. حتی، دئییلنه گوره، بو اثر جون ف. کئئنندی نین ان چوخ سئودیگی رومانلاردان بیر اولوب.

محض بو اثر بیر چوخ اوخوجولاری اویدورما اثرمنی سویقیریمی نین تورکلر طرفیندن تشکیل اولونماسینا ایناندیرا بیلیمیشدی. بو اثره گوره اثرمنیلر وئرفلی میلی قهرمان آدی وئرمیشلر.

اثر موفقیت قازاندیغی ایللرده اونا اساسن آمتریکادا فیلم چکمک ایسته سه لر ده تورکیه آمریکانین دؤولت دئپارتماننتینه اؤز ناراضیلیغینی بیلدیره رک فیلمین چکیلنه مه سینه نایل اولای بیلمه میش. لاکین، بیر نئچه اون ایلیکدن سونرا ۱۹۸۲-جی ایله اثره اثرمنی رژیسسورو سارکی ماورادیان ۱۴۵ دقیقه لیک فیلم چکسه ده بو فیلم موفقیت قازانمیر و تامامیله هئچ بیر گلیر گتیرمه میشدیر.

آرلئن آواکیان، نیشان پارلاکیان، لئو هامالیان و باشقالاریدیر.

گنج نسیل یازارلار ایسه ننسی قریقوریان، پیتئر بالاکیان، مارک آراکس، آریس جانکیان، جورج ستامبولیان، کارول اندقاریان، آرتور نئرسئسیان، میشلین آهارونیان مارکوم، داهلیا ائلسایند، ننسی آقابیان، خراق وارتانیان و باشقالاریندان عیبارتدیر.

" اثرمنی-آمتریکان ادبیاتی " نین ان مشهور نواینده سی ویلیام سارویاندیر. آمتریکادا استنفورد اونیورسیتتی هر ایل گنج یازیچیلار اوچون " ویلیام سارویان بین الخالق موکافتی " نی تقدیم ائدیر. موکافتین تطفیفینی مادی طرفدن دستکله ین اساسی یازیچی نین اؤزو طرفیندن ۱۹۶۶-جی ایله آمتریکادا قویولموش " ویلیام سارویان فوندو " دور. ویلیام سارویان " اثرمنی و اثرمنی " اثرینده گؤستریر کی، اویدورما اثرمنی سویقیریمی زامانی ۱/۵ میلیون اثرمنی سوپوققانلیقلا تورکلر طرفیندن قتله یتیریلیمیشدیر.

دیگر یازیچیلاردان لورنئ شیرینیانین " شمالی آمتریکا-اثرمنی ادبیاتی: تنقیدی موقددیم: گئنوسید، دیاسپورا و سیمووللار. " کیتابی، کارول اندقاریانین ۳۷۰ صحیفه لیک " یوکسلن ائوفرات (۱۹۹۴) رومانی، داوید خئردییانین " ائودن گئدن یول: اثرمنی قیزی نین احوالاتی " (۱۹۸۰)، نیشان پارلاکیانین ۶۰۸ صحیفه لی " معاصیر اثرمنی درامی: آنتولوگیا " () " مودئرن آرمئنیان دراما) کیتابی، پیتئر بالاکیانین یازدیغی " طالعین قارا ایتی " مئمواری (۱۹۹۷)، لئوون سورمئلییان " ریجا ائدیرم، خانیملار و جنابلار " رومانی و بیر چوخ باشقا اثرلر ده ۱۹۱۵-جی ایل اویدورما اثرمنی سویقیریمیندان یازیر.

" اثرمنی آمتریکان ادبیاتی " ندان کنارا چیخساق گؤرریک کی، اویدورما اثرمنی سویقیریمیندان تک بو

۲۰۰۶-جى ايلده "رئىمبو" فىلىمى نىن قهرمانى، مشهور آمىريكا آكتىورو سىلوئىستىر استاللونى "موسا داغدا ۴۰ گون" رومانى اساسىندا بۇيوك بىر فىلم چىكك نىتىندە اولدوغونو بىلدىرىمىشىدۇر.

بعضى تنقىدچىلار بىلدىردىگىنە گۇرە، اصليندە ئىرمىلەر موسا داغدا ۵۳ گون كىچىرىلەر. وئرفىل اۋزو ۵۳ گونو ۴۰ گون كىمى گۇسترمىشىدۇر. بونو ايسە تنقىدچىلار بىللىياداكى قىرخ گون، قىرخ گىجە آخان قان؛ موسا پىيغمبرىن سىناى داغىندا كىچىردىگى قىرخ گون، قىرخ گىجە ايله علاقه لىندىرىلر.

۱۹۱۹-۱۹۲۰-جى ايللر عوئمانلى ايمپىرىياسى-۱ جى دونيا موخارىبە سىندە مغلوب اولدوقدان سونرا مىندرس موخاويلە سىنە اساسن متفىق قوشونلارى اىستامبولدا داخىل اولدولار. بو آندان اعتىبارن سولطانين حاكىمىتى فورمال خاراكتىر داشىماغا باشلادى.

بىرىنجى دونيا موخارىبە سى زامانى عوئمانلى ايمپىرىياسىنا و توركلرە قارشى آپاردىقلار عىرقچى تىبلىغاتا برات قازاندىرماق ھىم دە متفىقلرە پروبلەم يارادا بىلە جىك اىنسانلارى اىستامبولدان اوزاقلاشدىرماق اوچون اىشغالچىلار "ھربى تريبونال" قورماق فىكرىنە گىلدىلر. فورمال اولاراق بو تريبونال ھربى جىنايتلر تۇردىمىش اىنسانلار (اىنگىلىس ھربى اسىرلىرى ايله سرت رفتار و ئىرمىلىرىن اۋلدورولمە سى) جىزالاندىرىلماسى مقصدى گودوردو.

متفىق قوۋە لرى طرفىندىن چوخ سايدا دۇولت مأمورو، ھرىچى و سىياسىتىچى ھىس اولوناراق مالتايا گۇندىرىلدى. لاکىن بىر مودت سونرا مالتايا آپارىلان اىنسانلار بىر "گوناغىنى" سوبوت ائدە بىلمە دىكلرى اوچون موتفىقلر اولنلارى آزاد ائتمە يە مجبور اولدولار. اىستامبولدا فعالىت گۇستىر تريبونال اساسن دۇولت مأمورلارى نىن (كاپماكاملار، والىلر) و

زاندارمىرىيا و اوردو ظابىطلىرىنى اىستىنتاقا جلب ائدىردى. عوئمانلى دۇولتى نىن بوتون آرخیولرى اللرىندە اولماسىنا باخمایاراق، متفىقلر گىج توركلرىن "ئىرمىنى سويقىرىمى" تۇردىمىك اىستە دىكلرى بارە دە ھىچ بىر ثوبوت ائدە بىلمە دىلر.

بو شرايطدە تريبونالين كۇمگىنە "گىج توركلر" ى اۋز سىياسى راھىناماسى گۇرن بعضى سىياسى گوۋو لىر ائلجە دە ئىرمىنى تشكىلاتلارى گىلدى اولنلار تريبونالى "شاھىدلرلە" تامىن ائتمە يە باشلادىلار.

قئىد ائتمىك لازىمدىر كى، بىر سىرا سىبلردىن دولايى بو تريبونالدا سولطان و اونون ياخىن چئورە سى دە ماراقلى ايدى.

مىكمە زامانى عوئمانلى دۇولتى نىن جىنايت ھوقوق و ائلمىنتار ھوقوقى نورمالار كىبود شكىلدە پوزولماسىنا، متھىملرىن خىرىنە ايفادە وئرن شاھىدلرىن مىكمە يە بوراخىلماماسىنا رىغمىن مىكمە بىر نىچە نفر بارە سىندە اۋلوم ھۇكمو چىخارىر.

طلعت پاشانىن تىلئقراملارى

۱۹۲۰-ت جى ايللردە آرام آندونيان آدىلى ئىرمىنى تارىخچى لوندوندا، پارىسدە و بوستوندا (آمىريكا) "نايم بىين خايطىرە لرى ئىرمىلىرىن كۇچورولمە سى و قتلى ھاقدا رىسمى تورك سىندلىرى" آدىلى كىتابلار درج ائدىرىر. بو كىتابلاردا طلعت پاشايا آيد اولدوغو ايدىعا ائدىلن و ئىرمىلىرىن كوتلوى قتلىنى امر ائدن ۵۰ تىلئقرا و ۲ مىكتوب وار. آندونيانين ايدىعاسىنا گۇرە بو "ماتىرياللارى" ھلبى توتموش گىئىرال آللىنى نىن اوردوسو آشكار ائتمىشىدۇر. بىر سىرا ئىرمىنى و ئىرمىنى پىرست تارىخچىلر بو ماتىرياللارنى ساختا اولمادىغىنى و ئىرمىنى سويقىرىمىنى ثوبوت ائدن فاكتلاردان بىرى اولدوغونو ايدىعا ائدىرلر. ماراقلىدىر كى، اىنگىلىس اوردوسو اىستامبولو

۱. ھمین اۆلكە لردە كى اثرمنى آزلىغى نىن تاثيرى؛
 ۲. توركيە يە دوشمن موناسىيت؛
 ۳. توركيە نى آوروپا بىرلىگىندە گۆرمە مك ايستە يى؛
 ۴. اۆزونون تۇرتدىگى سويقيريما سوچ اورتاغى آخترماق جھدى؛
 ۵. دىن.
- اوروگوئە، آرژانتىن، روسيە، كانادا، لبنان، فرانسه، سوئد، ايتاليا و ونزوئالانىن قرارلارى بىرىنجى سىبلە يعنى بو اۆلكە لردە كى اثرمنى آزلىغى نىن تاثيرىلە، يونان و يونان قبرىسى نىن قرارلارى توركيە يە قارشى دوشمن موناسىيتلە، واتىكانىن قرارى دىن
- ايشغال ائندىكدن سونرا " گنج توركلرين " " حربى جىنايتلر تۇردمىش " نومايندە لرى نىن محكمە قارشىسىنا چىخارلدىغى " ايستامبول حربى تريبونالى " آندونيانىن ماترياللارنى ساختا سايىمىش و بونو ثوبوت كىمى قبول ائتمە مىشدير. بىر قدر سونرا بئرلىندە طلعت پاشانى قتلە يئتيرمىش سوقومون تئىلثريانىن محكمە سى زامانى " اثرمنى سويقيرىمى نىن " ثوبوتو كىمى تقدىم اولونموش " طلعت پاشانىن تئلقراملارى "يئنه دە ثوبوت كىمى قبول اولونمور، سىندلرين ائكسپئرتىزاسىنى كئچىرن بئرلىن كرېمىنالىستىكا

بوروسونون اوزمانلارى سىندلرين ساختا اولدوغو قناعتينه گلرلر. باخمىاراق كى، آندونيانىن ماترياللارى جىدى آكادئمىك چئوره لردە قبول اولونمور، اثرمنى تارىخچىلرى اونلارنى ساختا اولمادىقلارنى و " اثرمنى سويقيرىمىنى " ثوبوت ائدن فاكتلاردان بىرى اولدوغونو ايدىعا ائديرلر.

اثرمنى سويقيرىمى ايدىعاسىنى تگذيب ائدن تارىخى منبعلر

توركيە لى موتخصىصلر حساب ائديرلر كى، دونيا اۆلكە لرى نىن " سويقيرىم " قرارلارنى قبول ائتمە سىندە ۵ عامىل رول اويناير:

اینستیتوتونندان مایکل رادو و حربی تاریخچی اندوارد ائریکسون کیمی علم آداملاری وار.

ژ. شمیدت اونون سئچکی تبلیغاتینا دستک وئرمیش شخصلرین تورکیه حؤکومتی ایله علاقه سی نین اولمادیغینی گؤسترن سندلری ده شیکایتینه علاوه ائده رک د. قریقوریانین سئچکی قانونلارینی قصدن پوزدوغونو بیلدیریپ و جزالاندیریلماسینی ایسته ییب.

"اثرمنی سویقیریمی" نین تانینماسی باره ده قرارلارین لغوی
آرتیق قوندارما " اثرمنی سویقیریمی" نین تانینماسی ایله باغلی قرارلارین بین الخالق سوییه ده لغو اولونماسی اوچون موباریزه آپارماق واختی چاتیپ "

اوکراینانین خاکوو ویلایتی نین ایزیوم شهر شوراسی ۲۰۱۰-جو ایلده قوندارما " اثرمنی سویقیریمی" نین تانینماسی حاقیندا قبول ائتدیگی ۲۰۰۹-جو ایل تاریخلی قراری لغو ائدیپ. بو باره ده شهر شوراسی نین نؤوبتی اوتوروموندا قرار قبول اولونوب.

بوتون دنیا بیلیرکی قوندارما اثرمنی سویقیریمی مسیحیت دونیاسینین اسلاما قارسی سیاسی صلیب ساواشیدی.بو مسئله گرچکدن اوزاق اولسادا سیاسی مارقادیرونون جهانیه شمه سی اصلینده خاچ پرستلرین قیلینجلا،سیلاحلا داوام ائتدیره بیلمه دیکلری آنتی مسلمان ساواشینین مکیرلی سیاسی یونودور. امینم هر گون گئچدیکجه تورک مسلمان خالقلاری بو مسئله نین ماهیتینی درین دن باشا دوشه جک.و دوشمنلره گرکن جاوابی دا زامانیندا وئره جکدیر.قاراباغین خوجالیسینین انتقامینی آلاجاقدیر.من بومقاله نی اونا گوره وئردیم کی اینسانلاریمیز آرتیق دوستو دوشمندن سئچسین.

اورگانی اثرمنی ایدیعالارینی قبول ائدیپ. تکجه ۲۰۰۰-۲۰۰۵-جی ایللر آراسیندا ۱۵ اؤلکه نین پارلامنتی قرار چیخاریپ.

آمریکا-نین علم آداملاری دا سویقیریم ایدیعالارینی اثرمنی اویدورماسی حساب ائدیرلر.آمریکا کونقرئسی نین نوماينده لر پالاتاسی نین عضوو، اوهایو ایالتینین سئچیلیمیش ژان شمیدت اویدورما " اثرمنی سویقیریمی" نی تانیمادیغی اوچون اثرمنیلرین غضبینه توش گلیمیشدیر. ژ. شمیدت بیلدیریپ کی، ۱۹۱۵-جی ایل حادیثه لرینی سویقیریم کیمی قییمتلندیرمک دوغرو دئییل: " کونقرئسین عضوو کیمی هئچ واخت " اثرمنی سویقیریمی " حاقیندا لایحه لره سس وئرمه میشم. هر زامان حساب ائتمیشم کی، بو مسئله کونقرئسین پروبلئمی دئییل. بو پروبلئمین بیردفعه لیک حللی اوچون موخصیصلردن عبارت موسقیل بین الخالق کومپته نین یارادیلماسی فیکرینی دستکله ییرم " .

ژ. شمیدت خاطیرلادیپ کی، آمریکانین بیر سیرا نوفوذلو عالیملری ده ۱۹۱۵-جی ایلده باش وئرمیش فاجیعه وی حادیثه لر اوچون " سویقیریم " ایفاده سی نین ایستیفاده سی نین دوغرو اولمادیغینی بیان ائدیلمر.بو عالیملر آراسیندا پرینستون اونیورسیتئتیندن مشهور تاریخچی بئرنارد لئویس و نورمان ایتزکوویتس، کالیفورنیا اونیورسیتئتیندن ستئنفورد شاو، لوسویل اونیورسیتئتیندن ژوستین ماککارتی،ماساچوسئتس اونیورسیتئتیندن گونتئر لئوی و برایان اویلیامس، بوستون اونیورسیتئتیندن داوید فرومکین، براندیس اونیورسیتئتیندن آویقدور لئوی، تننئسسی تئخنیکی اونیورسیتئتیندنمایکل گونتئر، جورج واشینگتون اونیورسیتئتیندن رودئریک داویدسون،" هونتئر " کوللئجیندن پیئر اوبئرلینق، خارجیجی سیاست آراشدیرمالاری

خوی شهری نین ان آدلیم اوزانی: یونس امره

دکتر حسین محمدزاده صدیق (دوزگون)

یئتیشدی فصلی یونسین
ملکدی نسلی یونسین
خوی داندیر اصلی یونسین
تاپدوقونا فرماندادیر.

خوی شهریندن تاریخ بویونجا بیر چوخ ادیب اوزان، طبیب و عالیم لر ظهور ائتمیشلر. اونلارین آراسیندا تأسفله قید ائتمک اولار کی یونس امره اؤلکه میزده آر تانیمنیشدیر. اونون آذربایجانلی اولماسینا باخمایاراق قونشی اؤلکه تورکیه ده داها چوخ معروف دور. بو مقاله ده چالیشاغام خویلو یونس امره حاققیندا گره کن بیلگیلری تقدیم ائدم.

۱. دوغومو و اؤلومو

یونس امره نین اؤزونون اثرلریندن آلینان معلوماتا گؤره، او هجری ۷- نجی عصرده دنیا یا گلمیشدیر و ۸- ینجی عصرین ایلک یاریسیندا دنیادان کؤچموشدور. **یونس امره** نین دیوانیندا الیمیزه چاتان ان اسکی الیازما، ۸- نجی عصره عائددیر.

هابئله هجری ۹- نجو عصرده یازیلیمیش **تواریخ آل عثمان**، ولایت نامه ی حاج بکتاش ولی و **خضرنامه** کیمی کتابلاردا **یونس امره** دن آد آپاریلر. هر حالدا ایندییه قدهر آپاریلان تدقیقاتلار گؤستریر که **یونس امره** یئددینجی عصرده یاشایان تانیمنیش ان بیلگین بیر عارف اولموشدو.

بیزیم، **یونس امره** حاققیندا علمی دگرلره دایاق اولابیلن هنج بیر مهم تاریخی سند الیمیزده یوخدور. ولکن اونون حاققیندا افسانه لر چوخدور. بو، یالنیز **یونس امره** یه عائد بیر حال و دوروم دگیلدر، بلکه: **بایرک قوشچواوغلو**^۱، **تاپدوق امره**، **گئییکلی بابا**، **اخی فرج**، **اخی ائورن**، **حاج بکتاش ولی**^۲ و **قول ولی** ده بئله دیرلر. چونکه اونلارین یاشادیقلاری دوره، سیاسی باخیمدان آذربایجانین ان استقرارسیز دوره سی ساییلیر. بو دوره لرده طبقات و تراجم احوال و تذکره نوعوندان اولان کتابلار یازیلمامیشدیر.

یونس امره اوچون ایندییه قدهر قبول اولونان دوغوم تاریخی هجری ۶۳۸- نجی ایل اولموشدور (میلادی ۱۲۴۱-۱۲۴۰). و ادعا ائدیلیر کی هجری ۷۲۰- نجی ایلده (۱۳۲۱-۱۳۲۰) دنیادان کؤچموشدور.^۳ بو ادعا، تاریخی سندلره دایانیر.^۴

دوغوم و اؤلوم یئرلری ده ایندییه قدهر معلوم اولمامیشدیر. ایراندا یازیلان و «اهل حق» آراسیندا یاشایان **کلاملار** ین مجموعه لری نین مقدمه لرینه

^۱ قوشچو اوغلو، بایرک. دیوان اشعار ترکی، مقدمه، تصحیح و تحشیه: دکتر ح. م. صدیق، تبریز، ندای شمس، ۱۳۹۰.

^۲ محمدزاده صدیق، حسین. حاج بکتاش ولی و متون بکتاشیه، قم، دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۹۴.

^۳ پروفیسور فاروق تیمورتاش، یونس امره دیوانی، آنکارا، ۱۹۸۶، مقدمه، ص ۱/ع. گؤلپینارلی. یونس امره و تصوف، استانبول، ۱۹۶۱، ص ۷۳-۷۲.

^۴ عدنان ارزی. یونس امره حاققیندا بیر وثیقه، Belleten TDK، ج ۱۴، ش. ۵۳، ۱۹۵۰، ص ۸۹-۸۵.

کئچن ادرنه دن ارضروما قده رکی بلده سایه سی،
بیزیم تثبیتیمیزه گۆره ۱۶ جواریندادیر.^۵

او، سونرا سؤزونه بئله دوام ائدیر: «یئنی شهیر
ایلچه سیننه باغلی، یئنی شهیر- قونیه جاده سی نین
یاخلاشیق ۲۰ کیلومتره سینده کی «ساری کؤی»
خلقی، یونسون کنديلریندن بیرى اولدوغونا اینانیرلار
و یول اوستونده هر زمان زیارت ائتدیکلری و یونسه
عائد اولدوغونو سؤیله دیکلری بیرده مزار واردیر.»

بعضی قاینقلاردا اونون ائولنمه سی و اسماعیل
آدلی شاعر بیر اوغلو اولماسینادا اشاره ائدیرلر.^۶

۲. آدی و تخلصو

یونس امره اؤز آدی نین **یونس** اولماسینا دفعه لر

گۆره، او خوی شهرى نین «دیزه» آدلی کندينده
دنیا یا گلمیشدیر. و آنادولودا یازیلان **ولایت نامه** لره
گۆره «سیوری حصار» ین «ساری کؤی» کندينده
وفات ائتمیشدیر. هم ایراندا چوخلو «دیزه» آدلی
کند و هم آنادولودا بیر سیرا «ساری کؤی» آدلی
کند واردیر. باشقا طرفدن، یوز ایللر بویونجا **یونس**
امرهنی اؤز قوینوندا یاشادان آذربایجانلیلار، اونو، اؤز
کند و ائللری ایچینده مکانلاشدیرمیشلار و بونا عائد
چوخلو افسانه لر ده یاراتمیشلار. اودورکه **یونس**
امرهنی بو گون دوغوم یئر، مکانی و مزاری بیر
دگیل، بلکه بیر نچه دیر! بودا اورادان قاینقلانیر که
یونس امرهنین طریقتینه گۆره «روحلارین

اشاره ائدیر. بو آدی ایراندا «اهل الحق» Yūnīs و
تورکیه ده بکتاشیلر کی Yunı تلفظ ائدیرلر. **یونس**،
اهل الحق فرقه سی نین ۲۴ کلام یازانلاری آراسیندا،
بایرک قوشچو اوغلودان سونرا گلن ان معروف
کلام یازان دیر:

ایلیک آدیم یونس ایدی، آدمی عاشیق تاختدیم،
ترک ائدیبت اوت^۷ و ادب بؤیله خبر بوراخدیم. (ص
۲۲۳)

^۵ دکتر محمد بایراقدار. یونس امره و عشق فلسفه سی، آنکارا، ۱۹۳۳،
ص ۲.

^۶ ع. گۆلپینارلی. یونس امره و نصوف، ص ۶۵-۶۳، ۲۰۸، ۳۴۸، ۳۴۷.

^۷ اوت ut : شرم، حیا، اوتانما.

دولانماسی» و یا «دون بادون» اینانجی بیر گئچرچک
و حقیقی اینانج کیمی آلینیر. بو اینانجا گۆره هر
انسانین اؤلدوکن سونرا، روحو باشقا جسدلرده بیر
داها دنیا یا گله بیلر. همین اعتقادلار اساسیندا، عادى
انسانلارین بیر چوخ یئرلرده **یونس امرهنی** وار
اولماسینا اینانانلار اولموشلار.

تورکیه ده **یونس امرهنی** حیاتی و یارادیجیلیغی
حاققیندا سون تدقیقاتلاری یایینلایان دکتر **محمد**
بایراقدار دئیر: «بوگون، گرک یونسون دوغوم و
گرک سه مزاری نین بولوندوغو یئر اولراق ادبیاتا

ولی، اخی ائورن، تاپدیک امره و گئییکلی حسن کیمی، شیخ عطارین «پیر تورکستان» آدلاندیردیغی **خواجه احمد یسوی** طرفیندن خوراساندا قورولان «یسویه» طریقتی-نین تبلیغچی سی کیمی ظهور ائدیر.

ایکینجیسی، **مولانا جلال الدین رومی** دیر که اونون «وحدت وجود» اینانجینی تبلیغ ائدیر. **یونس امره** انسانلاری «بیر داراغین دیشلری کیمی برابر» حساب ائدیر و بودا اسلام تعلیماتی دیر که اونون اساسیندا، انسانلار آراسیندا بیر- بیرلرینه هنج بیر اوستونلوک قبول ائدیلیمیر. ۶. سفرلری

یونس امره نین شعرلریندن آنلاشیلیر که روم (آنادولو)، شام (سوریه) و یوخاری ائللر (آذربایجان و قفقاز) سفر ائتمیشدیر. اؤزونو بیر چوخ یئرده «تبریزی» ساییر و تبریزدن علاوه نخجوان، مراغه، شیراز و قیصری شهرلری نین آدینی دا اؤز شعرلرینده چکیر. لاکن دئدیگیمیز کیمی غربی آذربایجان و شرقی آنادولونو داها چوخ گزمیشدیر و اونا گؤرده بو یئرلرده اونا منسوب چوخلو مزارلار واردیر. بیر یئرده دئییر:

گزه رم "روم" ایله "شامی"، "یوخاری ائللری"، هامی چوخ ایسته دیم بولامادیم شؤیله غریب بنجیله یین. (ص ۱۳۷)

و یا: قیصری، تبریز و سیواس، نخجوان، مراغه، شیراز کؤنول سنه بغداد یاخین عالمیره دیوانه سن. ۷. دؤورون سیاسی دورومو

یونس امره نین اوشاقلینی و گنجلیگی، آذربایجاندا و آنادولودا سلجوقلولارین چؤکمه سی و بیگلیکلرین اورتایا گلمه سی ایله مقارن اولموشدور. او، عؤمرونون سون ایللرینده ایران توپراقلاریندان آیریلیمیش و

او، هر زمان بو آد ایله تانینمیشدیر. تخلصوده **یونس اولموشدور**. و لاکن اؤزونو «عاشیق»، «مسکین»، «قول» و «امره» ده آدلاندیریر.

۳. حیاتی و گذرانی

ایراندا یازیلان **کلاملار** مقدمه لرینده کی قیدلر و هابئله ولایت نامه لره گؤره، **یونس امره** یوخسول بیر «تورکمان» عائله سینده دنیا یا گلیمیشدیر و جوانلیغیندا بیر چوخ پیغمبرلر کیمی چوبانلیق ائدردی. اصلینده اونون شخصی حیاتی و نه ایش ایله مشغول اولدوغو مسأله سی، ایندییه کیمی آیدینلاشمایشدیر. هر حالدا اکینچیلیک و مالدارلیق ایله مشغول اولماسی ظن ائدیلیر.

۴. رمزی دیل

یونس امره باطنی مفهوملارا وورغون بیرشاعردیر. «اونون دیلینی هر کس آنلایا بیلمز»، دئییرلر. «اونون دیلی-نین بیر ظاهری اولارسا، یئددی باطنی ده واردیر.» اؤزو ده دئییر:

منیم دیلیم قوش دیلی دیر، منیم ائلیم دوست ائلی دیر

من بولبولم، دوست گولومدور، بیلین گولوم سولماز منیم. (ص ۳۵۵)

۵. دوشونجه لری

یونس امره صمیمی و آشنا تانییان بیر عارف، گوجلو شاعر، آچیق دوشونجه لی بیر بیلگین ایدی. اونا شریعت اهلی **کامل عارف** و طریقت اهلی ایسه **دده، پیر و قوجا** خطاب ائدیرلر.

یونس امره، اؤز فلسفی-عرفانی دوشونجه سینده ایکی بؤیوک عارفدن الهام آلیر:

بیرینجی سی **تاپدیک امره** دیر که اونون طریقی ایله خراسان تصوف و عرفانی ایله ماراقلانیر. بو، **رساله النصحیه** اثرینده گؤرونور. او، بورادا **حاج بکتاش**

آلمیش بیر عالم اولموشدور. نجه که اؤزو بیر باشقا
یئرده دئییر:

منیم کیمی مجرم قول،
بیر داها ایستیه بول.
دیلیمده علم اصول
دیلگیمی دنیا سئور!

یونس امره حیاتی نین بیر چوخ تدقیقاتچیلاری دا
اونون «امی» اولما نظریه سینی رد ائتمیشلر. او
جمله دن **محمد فؤاد کؤپرولو، عبدالباقی**
گؤلپینارلی و آ. توپراق دان آد آپارماق اولار که
دئییرلر **یونس امره** «دنیوی» علملری دگرسیز
سایدیغینا گؤره، اونلاری «علم» حساب ائتمیر و
«عشق» ده امی اولدوغونو بیلدیریر. باشقا طرفدن
تورک شاعر و عارفلی، اؤزلرینی حضرت پیغمبره^(ص)
بنزه تمگه چالیشدیقلارینا گؤره، جوره- جوره یوللار
ایله بئله بیر سؤز دئیمیشلر. نجه که **دده قوقورد،**
۶۳ یاشینا چاتارکن، مزارین قازدیریر و مزاردا یاتیر و
هابئله **خواجه احمد یسوی** ۶۳ یاشی
قورتاردیقدان سونرا، هر گئجه، ائوی نین
زیرزمی سینده دوزلتدیگی بیر مزاردا یاتیردی و
اؤزونوده «امی» ساییردی.
اؤزو بیر یئرده دئییرکه:

یونسون سؤزو شعردن، اما اصیل دیر کتابدان،
حدیث ایله دئیگینه بیلگیل صادق اولماق گرک.
(ص ۳۲۵)

فؤاد کؤپرولو بیر یئرده اونون **رساله**
النصیحه سینی مثنوی آدلاندیراراق دئییر: «بو
مثنوی یونسین امی اولمادیغینی گؤستریر.» و
عبدالباقی گؤلپینارلی دا همین اثری اونون تحصیل
آلماسینا دلیل گتیریر.^۹

سلجوقلولارین یئنی قورماغا باشلادیقلاری سلجوقلو
توپراقلاریندا یاشاماغا باشلامیشدیر.

مغول استیلاسی ایللرینده، **یونس امره** مغول
قارشیسیندا مقاومت گؤسترن ائللرین شاعری کیمی
دگرلندیریلمکده دیر.
۸. تحصیل ائتمه سی

یونس جوانلیغیندا بوتون شریعت علملرینی
اوخوموش، فلسفه و منطق و کلام علملرینه
یئیه لئمیشدیر. بیر یئرده دئییر:

دؤرد کتابین معناسین،
اوخودوم حاصل ائتدیم.
عشق گلینجک گؤردوم
بیر اوزون هجا ایمیش. (ص ۲۱۶)

حافظ -ین بو بیتى ایله:

بشوی اوراق اگر همدرس مایی
که درس عشق در دفتر نباشد

سسلنن بو بند، عقل و عشق تعارضی ایچینده، بوتون
عقلی علملره یئیه لنلر طرفیندن سئچیلن «عشق»
مقوله سی نین اهمیتی اونا گؤره گؤستریر که بونلار
هامیسی عقلی و نقلی علملره صاحب اولاندان سونرا
بو یولو سئچیرلر و دئییرلر:

عشق ایمیش هر نه وار عالمده،
علم بیر قیل و قال ایمیش آنجاق!^۸

یونس امره نین آشاغیداکی:

نه الیف اوخودوم نه جیم،
وارلیغیندا دیر گله جه گیم،
بیلیمه یوز مین منجم،

طالعیم اولدوزدان گلیر! (ص ۳۱۸)

کیمی شعرلره اساسلاراق اونو «امی» ساییرلار. و
لاکن بوتون قایناقلار گؤستریر که او، مکمل تحصیل

^۸ فضولی، محمد. دیوان های سه گانه، به اهتمام شاهرخ نخعی و کریم اسدی (بر
اساس تصحیح دکتر ج. م. صدیق، تهران، تکدرخت، ۱۳۹۲، ص ۵۲۷.

^۹ عبدالباقی گؤلپینارلی، قافاکی، XXXIX

۹. یونس امره و تورکجه‌میز

یونس امره‌نین عظمتی اوندادیر که آرالاریندا یاشادیغی ائللره توجه ائتمیش و اونلارین خدمتینده اولماقلا گووه‌نمیشدیر.

او، بیر چوخ «مناقب» یازان عارف‌لر ایله فرقلی اولاراق، اؤز فکرلرینی یایماق اوچون تورکجه‌میزی بیر صلاحیتلی و غنی دیل کیمی سئچمیشدیر و بو باخیمدان تورک ادبیات تاریخینه بؤیوک خدمت ائتمیشدیر و غربی آذربایجان و آنادولودا تورکجه ادبیاتین گوجلنه‌سینه ده یاریم ائتمیشدیر.

یونس امره تورکجه‌میزی تایی تاپیلمايان بیر گوج و قدرت ایله ایشلمتشدیر. او، اوغوز تورکجه‌سی‌نین ان گؤزل و ان خالص شکلینی آلمیشدیر.

یونس امره‌نین تورکجه‌سی تاممیله «اوغوز تورکجه‌سی»‌نین آذربایجان شیوه‌سیدیر که اؤزونون ان گؤزل و یوکسک سوپه‌سینه چاتابیلیمیشدیر. اثرده گئدن سینپخماق، قیزدیرماق و ... کیمی کلمه‌لر یالنیز آذربایجان شیوه‌سینده ایشلنن معنالاردا ایشلنمیشدیر. تورکیه‌نین بعضی تدقیقاتچیلاری آذریجه شیوه‌میزی یاخشی بیلمه‌مهدیکلری اوچون، مثلا «اوچماغا دورترلر»ی «اوچماغا دارتارلار (?)» اوخوموشلار. اثرده بعضی عرفانی مفهوملار داشییان عربجه و فارسجا سؤزلرده واردیر. بونلاردان: توکل، مسرور، مکرم، شرح، غریو، ناچار، و پایان کیمی کلمه‌لری سایماق اولار.

یونس امره‌نین یئرلی شعورونون بیر علامتی ده بو دورکه یابانجی سؤزلری اؤز دیلیمیزین قایدا-قانونلارینا اویغون تلفظ ائدیر. مثال اوچون «آشکارا» یئرینه: «اشکرة»، «مژده» یئرینه «موشتولوق» و «موشتوچو» سؤزلرینی ایشله‌دیر. بو حرکت، تورکجه‌میزده چوخ اسکی دن باشلامیشدیر و

سونرالار سلطان ولد، شیاد حمزه، احمد فقیه و عاشیق پاشانین دا اثرلرینده گؤرونموشدور.

۱۰. یونس و شاعرلیک

یونس امره، مولانا رومی کیمی، شاعرلیگی هدف و مقصد یوخ، بلکه وسیله سئچمیشدیر و بوتون بیر ساده‌لیک ایچینده شعر یازماغا باشلامیشدیر. اودور که ایندی بیز **یونس امره‌نین** اثرلرینی «تعلیمی» ادبیات قولونا داخل اولماسی ایله برابر، «رنالیست» و هابئله عرفانی بیر اثرلر کیمی دگرلندیریریک:

۱. **تعلیمی**، اونا گؤره که **یونس امره**، شعر وسیله‌سی ایله اوخویانلارا درس وئرمگه و سؤزلر اؤیرتمگه چالیشیر. حتی دئدیگیمیز کیمی او کند به کند و اوبا به اوبا دولانیر و خلقه یول گوستیرمیش. شام، بغداد، تبریز، شیراز، سیواس و قیصریه قدهر گئدن شاعر، آذربایجان و شرقی آنادولونون اوبا و کندلرینی قاریش به قاریش گزمیشدیر.

۲. **رنالیست** اونا گؤره که اثرلری ساده خلقین دیلی‌نین ان دوغال و طبیعی فورماسیندا یازیلیمیشدیر. اونا گؤره که او یوکسک طبقه‌دن قاچمیش و خلقین گئنیش کوتله‌لرینه ساری یؤنلمیشدیر.

۱۱. **دینی و مذهبی**

یونس امره بیر مسلمان و شیعه شاعردیر. اهل حق طایفالاریندان اولان بکتاشی طریقینه باغلی‌دیر. و لکن اونو شیعه‌ده سنّی ده سئویر. او، شیعه و سنّی لرین وحدت و بیرلیگینی تبلیغ ائدن شاعردیر. او، بیر یئرده دئییر:

ابوبکر و عمر دن اولولاری

علی (ع) مرتضی عثمان منیمدیر.

حسن (ع) دیر جسمیم ایچره نور ایمان،

حسین (ع) صاحب‌العرفان منیمدیر.

کیم آلا ر بو توپو چوگانیمیزدان

توپ اوران میداندا چوگان منیمدیر. (ص ۱۷۳)

۱۲. یونس و سلطان سحاک

سلطان سحاک، اهل الحق درویشلری نین رهبری و بو طریقتین قوروجوسو حساب اولونور. بیر چوخ شاعرلر، او جمله دن **بایرک قوشچو اوغلو** «سلطان» دئیهرک **سلطان سحاک**ی چوخ اؤیموش و اوندان اطاعت ائتمه سینه اعتراف ائتمیشلر. **یونس**

امرهدده «سلطان» دان آد چکیر و دئییر:

یونس من، یونس، اوشبو جهاندا

منم سلطان قولو، سلطان منیمدیر. (ص ۱۷۳)

یونسه تاپدوق و سلطان و بایرکدن اولموش نصیب، چون کؤنولدن جوش قیلدی من نئجه پنهان اولام؟ (ص ۶۹)

۱۳. اثرلری

یونس امره نین کلاملاری و بیرده رساله

النصحه آدلی بیر مثنویسی الیمیزده دیر.

۱- ۱۳. رساله النصحه

رساله النصحه نى، **یونس امره ۷۰۷** هـ.ق.

(۱۳۰۷ م.) ایلینده قلمه آلمیشدیر. یعنی ۶۹ یاشیندا

ایکن بو مثنوی نى یازمیشدیر. اؤزو دئییر:

سؤزه تاریخ یئددی یوز یئددی ایدی

یونس جانی بو یولدا فدی ایدی (ص ۴۶۹)

بو مثنوی **یونس امره نین** دیوانلاریندان قالان

الیاژمالاردا، عمومیتله ایلاهییلردن اؤنجه گلمیشدیر.

اثردن ایندییه قدهر کشف اولونان ان اسکی نسخه

استانبول فاتح کتابخاناسیندا ساخلانیلیر.^{۱۰}

مرحوم **فؤاد کؤپرولو**، **تورک ادبیاتیندا ایلک**

متصوفار کتابیندا اونون بیر اثرینی مثنوی

آدلاندیریر. مرحوم **عبدالباقی گولپینارلی** بو

مثنوی نین عنوانی نین **رساله النصحه** اولماسینی

ایلک دفعه اورتایا چیخارمیشدیر.^{۱۱} اثر ۶۰۰ بیت دیر.

بو اثرین **تحمیدیه** بؤلوموندن سونرا، بیر پارچا نثر

گلیر و سونرا مثنوی دوام ائدیر. اثر، اصلینده بیر

عرفانی **پندنامه** دیر.

تورکیه ده تانینان الیاژمالاری بونلاردیر:

۱. **فاتح** کتابخاناسی نسخه سی

۲. **قارامان** نسخه سی

۳. **یحیی افندی** نسخه سی

۴. **نور عثمانیه** نسخه سی

۵. **بورسا** نسخه سی^{۱۲}

بو مثنوی نین باشیندا ۱۳ بیت رمل بحرینین

مسدس سالم وزنی (فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن) ایله

گئدیر. و قیسا نثر پاچارسیندان سونرا، اساس متن

رجز بحرینین (مفاعیلن، مفاعیلن، فعولن) وزنی ایله

دوام ائدیر.

رساله ده آلتی اساس موضوع واردیر:

۱. روح و عقل

۲. کبر و قناعت

۳. بوشو و غضب

۴. صبر

۵. بخل و حسد

۶. غیبت و بهتان.

۲- ۱۳. دیوان

یونس امره نین ایلاهییلری بوگون، اسلام عالمینده،

آذربایجان جمهوریسى، ایران اؤلکه سینده تورکلرین

یاشادیقلاری بؤلگه لرده، بولغارستان تورکلری،

یونانستان تورکلری، عراقدا کرکوک ایالتینده،

^{۱۱} *یونس امره دیوانی*، کولتور باخانلیغی- ۱۳۶۲، کلاسیک تورک

اثرلری دیزیسی- ۸، ۱۹۹۱، آنکارا.

^{۱۲} نسخه لرین توصیفی اوچون باخ: مصطفی تاتچی، *رساله النصحه*، ص ۲۰.

^{۱۰} Yünüs Emre Divani, Tıpkıbasım, Ankara, 1991.

چون كۆنولودن جوش قىلدى من نئجه پنهان اولام.
(ص ۶۹)^{۱۳}

دئمك او، **تاپدوق امره**نين مريدی ایدی و **بايرک**
آدلی بير بؤيوك مرشددن ده ياد ائدير. سؤز يوخ كه
بو، **بايرک قوشچو اوغلو** دور.

حضرت **پيغمبر**^(ص) دن بير حديث واردير، بويورور:
الدّين النصّيحة. يعنى دين نصيحتدير. اودور كه
بير چوخ عالمير و شاعرلر نصيحتنامهلر، پندنامهلر،
اندرزنامهلر و اؤيود كتابلاري يازميشلار.

شيخ عطار فارسجا **پندنامه** يازميشدير و اوندان
قاباق توركجه اولاراق **يوسف خاص حاجب**،
قوتادغو بيليغ اثريني قلمه آلميشدير. **عطار**، اؤز
اثرلرينده **قوتادغو بيليغ** دن چوخ تاثيرلر آلاراق،
نصيحتلره باشلاميشدير.

يونس امره ايسه اؤز اثريني نه قوتادغو بيليغ و
نده **پندنامه** تاثيري آلتيندا يازماميشدير، او، اؤز
اثريني تام اهل الحق اينانجينا اويغون اولاراق قلمه
آلميشدير.

اثرده «صبر» بحثينده حضرت **يوسف**^(ع) دن، بخل
بحثينده **قارون** و حضرت **سليمان** دان دانيشيلير.

۱۵. رسالّة النصّحية نين خلاصه سي
رسالّة النصّحية ده دئييليركي آدمين وجودوندا
اون آلتى صفت واردير كه دؤرد عنصر ايله
گلميشدير:

۱. «توپراق» ايله دؤرد صفت گلميشدير:

توپراق ايله بئله گلدی دؤرد صفت

صبر و ابي خو، توکل، مكرمت (ب. ۹) ^{۱۴}

۲. «سو» ايله بو دؤرد حال گلميشدير:

يوگسلاويادا بوسنا-هرسك ايلتيرينده و بالكان
اؤلكه لرينده و حتى ايرانين و عراقين كوردلري
آراسيندا، توركجه بيلن و بيلمين بوتون اهل حق
جماعتي آرالاريندا، ديني تۇرنلرده، گيزلي و يا آچيق
طريقت آئينلرينده اوخونور. بكتاشيلر، خلوتيلر،
نقشبنديلر، مشعشعيلر، آتش بيگليلر، هفت وانه لر،
يئدديلر، تك الليلر، داوود قوللولار و... درويشلري
ايندى **يونس امره** نين شعرلريني اوخويورلار. حال
حاضرده تهراندا و كوردوستاندا ياشايان بير چوخ
طريقت شيخلري وارديرلار كه توركجه بيلمه ديكرى
حالدا، **يونس امره** دن بير چوخ بيت و ايلاهيني آيه
كيمى حفظدن بيليرلر. مثال اوچون **آقانظام** آدلى
مشعشعيلرين پيري و **شاه ابراهيمي** آدلانان
هفتنلرين سیدی و **آقاجناب** آدلانان هفتوانه لر
پيري كه هيچ توركجه بيلميرلر و لکن **يونس**
امره نين ايلاهيلريني ازبرله ميشلر و مقدس كلاملار
كيمى هر سؤز باشى تكرارلايير و شاهد مثال
گتيريرلر.

۱۴. مرشد و مرادی

بيرينجي دفعه ۹۳۸ هـ نجى ايلده **لامعي**، **نفحات**
ترجمه سي كتابيندا **يونس امره** دن قيسا بحث
ائدير و دئيير كه او **تاپدوق امره** نين مريدی ایدی.

مناقب حاج بكتاش ولي اثرينده، **تاپدوق** -
حاج بكتاش ولي يه انتسابيندان سؤز گئدير. اؤزو

بير يئرده دئيير:

كيمى تاپدوق كيمى بايرک، هر بيريسى دريا، دنيز
يونسده بو جرعه دن ذره جه سونولدو نينه.

باشقا يئرده دئيير:

يونسه تاپدوق و سالتوق، و بايركدن اولموش نصيب

^{۱۳} نسخه بدل: يونسه تاپدوقدان اولدو، هم بايركدن سالتوقا/ بو نصيب چون جوش قىلدى،
من نئجه پنهان اولوم؟

^{۱۴} همين كتابدا بيت سايلارينا اشاره دير.

یارانان وارلیقدیر و دۆرد عنصردن هر بیرى ایسه
 آلاهیین بیر صفتیندن خلق اولونموشدور:
 ۱. توپراق، نور صفتیندن تجلی ائتمیش.
 ۲. سو، حیات صفتیندن یارانمیش.
 ۳. یئل، هیبت صفتیندن تجلی ائتمیش.
 ۴. اود، ایسه خشم صفتیندن تۆرنمیشدیر.
 توپراق و سویون یئری جنتدیر، اود و یئلین یئری
 ایسه جهنم دیر.
 اود و یئل ایله «دوققوز دئو» یارانمیشدیر که هر
 بیرى نین مین نفر قوشونو واردیر که دوققوز مین نفر
 اولورلار و انسانلاری جهنمه ساری چکمگه
 چالیشیرلار.

سو ایله گلدى بئله دۆرد دورلو حال
 اول صفادیر، هم سخا لطف و وصال (ب. ۱۰)
 ۳. یئل ایله دۆرد هوس وئريلمیشدیر:
 یئل ایله گلدى بئله بیل دۆرد هوس
 اولدورور کذب و ریا، تیزلیک، نفس (ب. ۱۱)
 ۴. «اود» ایله ده دۆرد صفت گلمیشدیر:
 اود ایله گلدى بئله دۆرد دورلو دد
 شهوت و کبر و طمع ایله حسد (ب. ۱۲)
 آدمین جسمینده وار اولان بو اون آلتی صفت «جان»
 واسطه سیله گلن دۆرد آیری خصلت ایله ده
 بیرلشمیشدیر:
 جان ایله گلدى بئله اوش دۆرد خصال

توپراق و سو ایله ده «اون اوچ ملک» یارانمیش که
 اونلارین دا هر بیرى نین مین نفر قوشونلاری واردیر
 که اون اوچ مین نفر اولورلار و انسانلاری جنته
 ساری چکمگه چالیشیرلار.
 «جان» ایله ده دۆرد نفر یارانمیشدیر هر بیرى نین
 مین نفر قوشونو وار که اون دۆرد مین نفر اولورلار،
 بونلار ایسه انسانلاری جهنمه و یا جنته یوخ بلکه
 «دیدارا» چکمگه چالیشیرلار.
 اثرین نثر پارچاسیندا، بحثلرین بوتون خلاصه سی
 وئرلییر و سونرا گلن اساس منظوم بؤلومده، مختلف
 نفس صفتلری، و داها دوغروسو توپراق، سو، یئل، و

عزت و وحدت، حیا، آداب حال. (ب. ۱۳)
یونس امره دئییر که «عقل»، آلاهیین قدیم
 صفتلریندندیر و تجلی سینه گۆره اوچ نوعدور:
 ۱. عقل معاش،
 ۲. عقل معاد،
 ۳. عقل کلّی.
 هابئله ایمان دا اوچ درجه دیر:
 ۱. علم الیقین (عقل ایچینده دیر)،
 ۲. عین الیقین (کۆنول ایچینده دیر)،
 ۳. حق الیقین (جان ایچینده دیر).
 بوندان باشقا جنت و جهنمی تعریف ائدرکن دئییر که
 جنت، آلاهیین فضلیندن و جهنم آلاهیین عدلیندن

قناعت، آلاھین جمال صفتلریندندیر و طمع سپاهیندان داھا گوجلو بیر قوشونلار دیر. آتلاری اوچان قوشلار بنزهر و کؤنول شهرینینده حقیقی صاحبیدیر و شهری اشغال ائدن طمع سپاهینی قیلینجدان کئچیره:

قامو شهر و قامو ائل راحت اولدو

ھارایا واراسان پُر نعمت اولدو. (ب. ۱۷۵)

بیرینجی دفعه **عبدالباقي گولپینارلی** بو اثرین تنقیدی نشرینی ۱۹۴۳م. ایلینده نشر ائتدی و سونرا ۱۹۶۵م. ایلینده یالنیز فاتح کتابخاسیندا اولان الیازمانی لاتین الفباسینا چئویریب یایدی.

۱۹۹۱- نجی ایلده دکتر **مصطفی تاتچی** همین نسخه‌نی اساس توتوب، الده اولان دؤرد الیازمانین فرقلرینی اتک یازیدا وئره‌رک اونو بیرداھا نشر ائتدی. ۱۶. یونس امره آوروپادا

یونس امرهنین شعرلری آوروپایا ایلک دفعه میلادی ۱۴۳۸- نجی ایلده گنتمیشدیر. بو ایلده بیر آوروپالی اسیر، یونس امره‌نین شعرلریندن ایکیسینی گوتیک الفباسی ایله یازمیش و لاتینجه‌یه‌ده چئویرمیشدیر. بو ایکی شعر ۱۵- نجی میلادی قرنده Tractat آدلی مجموعه‌ده گوتیک الفباسی و لاتین حرفلری ایله نشر اولموشدور.^{۱۵}

ایلک دفعه پروفیسور **گیب** ۱۹۰۱- نجی ایلده، اؤز معروف کتابی‌نین بیرینجی جلدینده یونس امره‌دن بحث ائدیر.^{۱۶} سونرالار، او فرانسیزجا ترجمه ائدرک ۱۹۴۵- نجی ایلده Po'ems de Yonus Emre آدلی اثر یایینلادی. خوی شهری‌نین بو آدلی شاعری‌نین حیات و یارادیجیلیگی حاققیندا اؤلکه‌میزده داھا‌دا درین و علمی تدقیقات ایشلری آپارماسینی آرزو ائدیرم.

آتش ایله گلن صفتلرین شرحی گلیر. بو شرحلر، یوخاریدا سایدیغیمیز آلتی بؤلومده دیر. بو مفھوملارین هر بیر، بیر حکایت ایله بیان ائدیله‌ر.

بیرینجی حکایه، روح و عقلین شرحیدیر. بورادا دئییر: «کؤنول عظیم بیر جهان‌دیر، نفس ترک ائدیلمه‌لی و کؤنول دئییلن عظیم جهان‌ا گئدیلمه‌لیدیر. انسانا ایکی سلطان حواله ائدیلمیشدیر: بیر «رحمانی»، دیگر ایسه «شیطانی» دیر. هر ایکی‌سی‌ده انسانین وارلیغینی اله کئچیرمه اوچون چالیشیر و مبارزه آپاریرلار. انسان بو سلطانلارین هانسی‌نا باغلانارسا، اونون حکمونه تابع اولار. بونلارین آراسیندا رحمانی قوشون اون اوچ مین نفر و حشراتا بنزه‌دی‌لن نفس قوشونو ایسه دوققوز مین نفر دیر که اوزلری قارادیر و آتلاری‌دا هر زمان یهرلیدیر.» **یونس دئییر:**

ساقینغیل کیم بولاردان اولمایسان،

که نفس دیوانینا یازیلما یاسان. (ب. ۲۵)

قدیمدن نقس‌دیر سلطنا عاصی،

بیر اؤرکندیر همان اونون بهاسی. (ب. ۲۹)

«سئوگی» ایسه، انسانی یاخشی و یا پیس یؤنه و جهته سوق ائدن بیر معنوی قوت و گوجدور. و انسان نه‌یی سئورسه، ایمانی‌دا او اولور:

نه‌یی سئور ایسن، ایمانین اولدور،

نئجه سئومه‌یه‌سن سلطانین اولدور. (ب. ۳۴)

مادی باغلیلیقلار، اوزون- اوزادی دونیوی آرزو و امل‌لر، حقیقی سئوگی و عشقه انگل اولار. شاعر، انسانین تک چاره‌سینی اوندان بیلیر که «قناعت» صفتینه یئییه‌لنسن:

قناعت فقر ایله اوش گل شیمدی،

بقا دور دوشمنه گؤر نئده شیمدی. (ب. ۵۷)

¹⁵ Birge (J.K). Yunus Emre, Turkey's Great Poet of the people, the macdonald presentation volume, Princeton university Press, 1933, s.288.

¹⁶ A.Gibb. A History of Ottoman Poetry, London, 1901, p.170-175.

ادبیات تا ادبیات و بعد از آن

یازان: پروفیسور نظامی جعفراف

ترجمه: دکتر ع. شرف‌زاده (سورتورک)

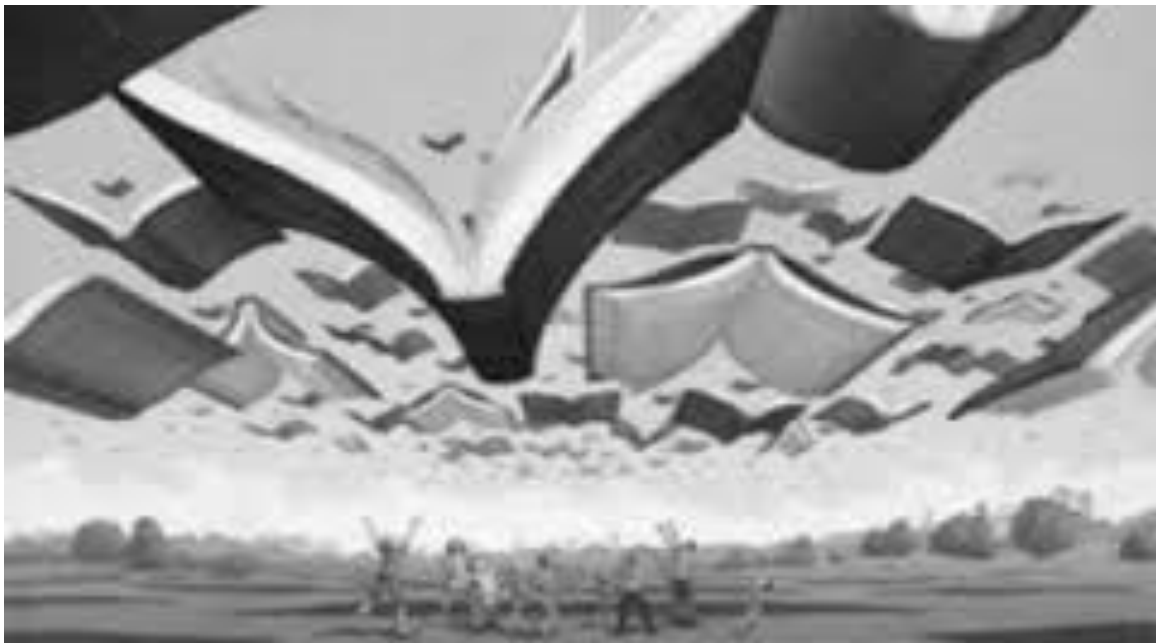
سیاست‌های ضد اسلامی شوروی سابق و تبلیغ آتش‌پرستی بجای دین اسلامی که بیشتر در سالهای ۳۰ قرن ۲۰ میلادی این رویدادها رخ می‌داد نشان‌دهنده سیاست دوگانه و ضد آذربایجانی است. لازم به ذکر است که قبول این باور نیز از سوی برخی باعث شده بود که یک درک تحلیلی غیر نرمال و پیچیده از موضوع بوجود بیاید. اینگونه برداشت در ادبیات نیز باعث بوجود آمدن یک سیستم ایدئولوژی ساختگی شده بود. البته مسائل تاریخی و ملی باعث به حرکت درآمدن چرخه بقا و دوام ادبیات میشود. از آنجا که ادبیات معاصر آذربایجان یک جایگاه دینی و ایدئولوژی در خود ندارد بنابراین نیز ناسیونالیسم نیز از نظر کیفی ضعیف بوده است این در تمام زبانهای ترکی که مانند آذربایجان تاریخ را سپری کردند مصداق است. این پدیده نیز بنوبه خود باعث شده بود که نویسندگانی چون اسماعیل شیخلی، عیسی حسین اف و مولود سلیمانلی با تکیه بر خط سیر حماسه‌ها، خلقی و با بهره‌گیری از آن ادبیات را با محتوای حماسه‌های ملی و افسانه‌های خلقی بیافرینند. این درک از نوع پدیداری ادبیات باعث شده که در آذربایجان ادبیات از چنگال ایدئولوژیکی شدن خلاص شود.

بطور کل من بر این باور هستم که هم خود ادبیات و هم بحث‌هایی که راجع به آن میشود باید دور از مسائل ایدئولوژیکی باشد. ولی امروزه ادبیات با دستاوردهای خود پا به عرصه می‌گذارد که در آن محیط اجتماعی و سیستم خاص بوجود آمده است. می‌بینیم که حتی دیپلماسی را نیز یک حقیقت ادبی بوجود می‌آورد. ایدئولوژیکی شدن ادبیات و دور ماندن از محتوی ملی مانند ایدئولوژی شدن قوای نظامی است که نتیجه آن فاجعه بار است. در ادبیات معاصر قفقاز پایه‌های ایدئولوژیکی شدن را براساس کیفیت‌های خاص یکی مسئله دین و دیگری مسئله ناسیونالیستی تشکیل می‌دهد. (البته به معنای بی‌طرفی آن در نظر می‌گیریم) از آنجا که منبع و منشاء ادبیات قفقاز متفاوت و مختلف است و از نظر تیپولوژی نیز متفاوت بوده بنابراین دارای خصوصیت‌های متفاوتی می‌باشند. می‌بینیم که در ادبیات معاصر آذربایجان تأثیر دین اسلام در ایدئولوژیکی شدن آن کمتر است البته

بحساب آورد. این روند تا اواسط قرن ۱۹ ادامه یافته است. در همین دوره از تاریخ ادبیات ارامنه تحت تأثیر ادبیات ترکی بخصوص آذربایجان قرار گرفته است. ناگفته نماند دوره رنسانس ادبیات ترکی تأثیر بسزایی بر ادبیات ارامنه نهاده است. تا این ادبیات از زیر یوغ کلیسا رهایی پیدا کند. اما از اواسط قرن ۱۹ دوباره کلیسا شروع به تهاجم صلیبی خود کرده است. از آنجا که کلیسا به یک اتمسفر نرم مسلح است توانسته است که حرکات سیاسی و اجتماعی را بیشتر مورد تأثیر قرار دهد. هم اکنون نیز این تأثیر وجود دارد. بزرگترین خدمات کلیسایی ارامنه عبارت است از آنکه نوزایش فرهنگی متأثر از ذات فرهنگ

اما در ادبیات ارمنی و گرجی مسئله طوری دیگر است...

در تفکر اجتماعی- فرهنگی ارامنه بطور کلی خودپسندی هیچ ربطی به مسیحیت و آن دین ندارد. و در اصل به این فرهنگ و تمدن هم چیزی اعطاء نکرده است. زیرا کلیسای گریگوریان ارامنه همیشه در طول تاریخ با یک نگرش دگم و خودپسندانه به مسائل نگریسته است. این روند خودشیفتگی همه را بیزار کرده است. آنها در تصور دیگران یک ملت زحمتکش و رنج دیده را ترسیم نموده اند. قدرت نمایی کلیسا بر روی فرهنگ ارامنه باعث شده که ادبیات و هنر ارامنه تحت تأثیر آموزه

ترکی آذربایجان در ادبیات ارامنه رخ داده بود را به مردم ارمنی ایفاد نموده است. حتی در برخی شرایط به تغییر دکوراسیون ادبی نیز تلاش کرده تا بتوان آنرا به فرم و شکل خاص با ایدئولوژی خودشان دریاورند. در ادبیات معاصر ارمنی به نوعی ایدئولوژی شدن خود را نشان می دهد. این طرز تفکر یا کاملاً به شکل دروغ و هجویات و درباره مسائل نیز نیمه هجویات را شامل میشود که مستندات تاریخی با تفکر خودپسندانه مسیحیت و

های کلیسا قرار گیرد. میتوان گفت که ارامنه از تفکر تاریخی خود کاملاً به دور مانده است. آنها با تقلید از فرهنگ و تمدن همسایگان همیشه در طول تاریخ پیرو روند تاریخی تمدن آنها بوده اند. از آنجا که کلیسا در مقابل پیشرفت و توسعه ایستاده است عموماً ادبیات قابل قبول ارامنه اکثر در خارج از ارمنستان تألیف شده است. صد البته به زبانهای دیگر نگاشته شده است. بدون شک قرن ۱۲ میلادی را قرن اوج تکامل تمدن و فرهنگ ارامنه میتوان

و لفاف باورهای ملی و تاریخی خود که غالباً بر پایه وهم و هجو شکل گرفته به خورد ملت خود داده اند. این نویسندگان با مهارت خاص در ایجاد اذهان مردمی که باید باور کنند که خانواده های ارامنه توسط ترکان نابود و قتل و غارت شدند را با احساسات دینی توأم با باورها و گرایش های تاریخی شکل دهند.

لازم به ذکر است که ادبیات معاصر ارمنی بیشتر ضد ادبیات است تا خود ادبیات که از قرن ۱۲ تا اواسط قرن ۱۹ روند یک ادبیات که مثل ادبیات است را مشاهده می کنیم ولی بعد از آن روح این ادبیات که از پتانسیل وجودی خود دور میشود بنوعی به آنتی ادبیات تبدیل می گردد که این پتانسیل در ادبیات قرانت ماتئوسیان مشهود است. ادبیات ارامنه تأثیر عمیق کلیسا بر ادبیات را به مثابه ترور روحی می پذیرد. قبل از هر چیز بخاطر اینکه کلیسا بخاطر کارکردهای دینی خود قادر به این تأثیر نیست بلکه بوسیله دستاوردهای دیپلماتیک تاریخی است که می تواند تأثیرگذار باشد. ذاتاً کلیسا در این زمینه مشغول است. ادبیات معاصر ارمنی نیز به این دیپلماسی خدمت می کند.

ایدئولوژی زدگی در ادبیات گرجی بیشتر است. ادبیات ریتم نفس هایش را در زیر بار ایدئولوژی به کندی می کشد. اما آنچه نویسنده گرجی را از نویسنده ارمنی متفاوت می سازد آن است که نویسنده گرجی می تواند آزادانه به موضوع بپردازد، یعنی ایدئولوژی زدگی در ادبیات گرجی بیشتر فردی است. هر نویسنده گرجی مسئولیت ایدئولوژی خود را می داند و به گردن می گیرد.

عیناً این مسئولیت پذیری در رمانهای نویسندگانی چون دمبادزی و او. خیلادزی مشاهده میشود. اما بنظر میاید که آثار او. خیلادزی بیشتر ایدئولوژیکی است. زیرا بعضی وقت ها منطق مسیحیت از منطق

کلیسای گریگوریان هم آوا و هماهنگ می شود و به شکل خاص خود درمی آید. از آنجاست که فلسفه تاریخ ملی بدینگونه براساس یک باور ایدئولوژیکی شکل می گیرد. این دستاورد نیز همان است که کلیسا سالها پیش با تفکر خلق زحمت کش و عذاب کشیده ارمنی روی هم قرار می گیرد و شکل کنونی و معاصر آن اندیشه مظلوم نمایی این مردم را به اذهان جهانیان خطور می دهد.

در نگاه اول درک ایدئولوژی زدگی ادبیات ارمنی که با یک ترفند خاص صورت گرفته قابل فهم نیست. زیرا رسوخ ترفند به ادبیات حالات روانشناختی پیدا

کرده است. بطور مثال در آفریده های ادبی و پطروسیان، س. کاپوتیکیان، زبالایان ترفند ایدئولوژی زدگی با روح و ماهیت ملی که آنهم باز با حيله و نیرنگ و دروغ درآمیخته است رواج گسترده تری دارد که از نوعی خودمحوری و خودپسندانه نگری مسیحیت پیروی کرده و در قالب

تفکر باعث پدیداری و بوجود آمدن یک مکتب اخلاقی غیرعادی می شود که در کدهای ژنتیکی ماکائیلی دروغگو «نسلی با این ایده و اندیشه به منصفه ظهور می رسد. مرد بورچالی با آنچه که دارد یعنی اخلاق و معنویات خاص خود در مقابل روح خیرخواهانگی قرار می گیرد. این یک تفکر غیرستیزی، مسلمان ستیزی و ترک ستیزی است که در رمان ایشان بعنوان قاتل فیزیکی نیز معرفی می شود. حتی گئورک او را بعنوان فرشته مرگ یعنی عزرائیل می پذیرد... او خیلادزی حوادث واقعی را در یک ارتباط تنگاتنگ موتیوهای مسیحی بیان می کند و با قالب های دینی خود به آن شکل می دهد. در نتیجه او تلاش می کند آنهایی که مسیحی نیستند را از چشم بیاندازد. این یک محاکمه فکری سطحی است.

... او خیلادزی ادعای گرجستان نوین را مطرح می کند. بازهم گرجستان عاری از گناه، تمیز و پاک و مبرا و این یک ایده گرجستان نوین است که از فیلتر کاتاریسی مسیحیت گرجی عبور کرده است. حتماً آن گرجستان باید طوری باشد که مورد بورچالی شب ها نتواند از در آن وارد شود. زیرا گرجستان یا همان گروزییا از جنس زن است. آرمینیا نیز از جنس زن است. آذربایجان با این دو متفاوت است زیرا از جنس مرد است. این مرد بورچالی نشان مرد آذربایجانی است. ادبیات وظیفه پیچیده تاریخی خود را زمانی بکار می گیرد که نیازمند یک شعور ملی و اجتماعی است. ادبیات تا ادبیات و ادبیات بعد از ادبیات فقط و فقط به نجات خود می اندیشد و به محیط و پیرامون لازم جهت پیدایی و زایش نیاز دارد. اکنون خلق های قفقاز تا چه اندازه به کیفیت تمدنی خود واقف است. و حتی نیازمند درک آن می باشند. آیا احتیاجی به درک آن وجود دارد؟...

گرجی بودن پیشی می گیرد که این پیشی گرفتن را در رمان «هرکس که با من روبرو شد...» بیشتر می بینیم. در مرکز افریده ی این نویسنده در این رمان با درنظر گرفتن خط سیر حرکت آننا- آننتا- مارتا بیشتر به تفکر خیرخواهانه که از ماهیت مسیحی برگرفته شده است به چشم می خورد. اساس و مضمون رمان براین باور دینی متمرکز می باشد. زیرا آننا و آننتا که باور دارند باید همیشه خیرخواه باشند از نظر فیزیکی و اجتماعی از بسیاری مسائل اجتماعی و فرهنگی محروم می مانند. آننتا بعد از شوهر اول خود برای شوهرش زنی بدون حس می شود او زنی سرد مزاج می شود. بر سر آننتا نیز کارهای بسیار بدتری می آید. اما باز هم همان سرد مزاجی و بی روحی... حاکم است. تفکر خیرخواهانه با ایدئولوژی نجات ابدی استحکام پیدا می کند. نویسنده با اشاره های ندا که در مقابل باور خیرخواهی می گذارد می تواند به نجات ابدی بودن آن اعتقاد پیدا کرده و موفق شود. حتی او روح خلقی سوسیالیزم را هم در نجات ابدی مسیحیت معنا می کند که من از درک این منطق باز می مانم... درک مولف رمان «کسانی که با من روبرو شدند...» شاید راحت تر باشد. اما اگر در این رمان مرد بورچالی (ناحیه ای در گرجستان که ترکان در آنجا زندگی می کنند. مرد بورچالی یعنی مردی که از این ناحیه است. مترجم) نبود... شب وقتی همه به خواب میروند او به خانه آننتا می آید. و وقتی آن منزل را ترک می کند و وقتی (جاربالا که را آزاد می کند) گئورک از شوهر قبلی آننتا که اکنون مرده است در رختخواب کودکی خود فکر می کند که مادرش آزاد شده است. موضوع اینجا اهمیت پیدا می کند که مرد بورچالی نظام گرجی را به هم نمی زند. بلکه نظم مسیحیت را خدشه دار می کند. آنهم بدون آنکه خودش چیزی از قضیه بداند. در اصل این

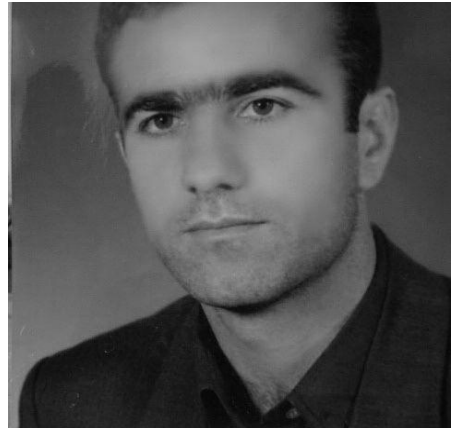
فولکلور و موز

خدا فرین بولگه سینده آتا سوزلری (سون)

توپلایانلار : هادی آغا پور ، سونل خانعلی پور ،

رقیه چمنی و بهروز خانعلی پور

دوزنله یی : بهروز خانعلی پور

« گ »

- ایگید بیر دؤنه ، قورخاق مین دؤنه .
- گولمه قونشونا ، گلر باشینا .
- گنجه نین پهلوانی چوخ اولار ، گوندوز هامتسی یوخ اولار .
- گلین اوجاغا گلر .
- گلین اوینایانماز ، دئیر اوتاغ آیریدی .
- گورسنن کنده نه بلدچی ؟
- گورولن ایشدن گول اییی گلر .
- گوله دوشانن یاغشدان نه قورخوسو .
- گمیده اوتوروب گمیچینن دالاشما .
- گونوزون کؤتولوگو ، گنجه نین اییسیندن یاخچیدیر .
- گوندودوزون شری ، گنجه نین خئییریندن یاخچیدیر .
- گوزدن اولان کؤنولدن اولار .
- گوندوز گزر (گزیر) اوبانی ، گنجه آغری یار دابانی .
- گیج ساری سئور ، دلی قرمزی .
- گده دن بی اولماز ، تولکودن آصلان .
- گده دن بی لیغا چاتان ، ائلین قدرینی بیلمز .

« ک »

- کاسیبین جهنم پولوسو چوخ اولار .
- کاسیبی دؤه اوسته بئو وورار .
- کور آتلانسا (آتا مینسه) کندلی باسار .
- کور توتدوغون بوراخماز .
- کور کورا دئیر : جرت بریکی گؤزونه .
- کئچل درمان بیلسه (بولسا و تاپسا) اؤز باشینا یاخار .
- کار ائشیتمز یوزار .
- کاتدانی گور کندلی چاپ .
- کندلین کیری گندر ، شهرلین شیری (شیره سی)
- کور گؤزه سورمه ، نه یه گرکدیر .
- کور نه ایستر ؟ ایکی گؤز . بیرى بیرى دوز .

« ای »

- ایلین گوزللیی ، قیشدان آسیلی .
- ایلانا اؤز بالاسی قنیم اولار .
- ایلان ووران آلا چالتیدان قورخار .
- ایلانین یاپرو اوزدن آجیغی گلر ، اودا گلیب
- یواسینن آغزیندا بیتر (دورار)
- ایلانین باشی آغریاندا ، یولا چخار .
- ایلان هر یئره آیری گئتسده ، اؤز یوواسنا دوز گئدر .
- ایت هورر ، کاروان کئچر .
- ایت اؤلر ، پاراغ اؤلمز .
- ایکی قوچون باشی بیر قازاندا قاینماز .
- ایپ نه قدر اوزون اواسادا ، دوغانالخدان کئچملى .
- ایسلانمیشن یاغشدان نه قورخوسو .
- ایشلنمین دمیر ، پاس توتار .
- ایشین یوغون ، یورقان آلتیندا .
- ایت ایتینن آللشدى ، یولچچونون گونو دوغدو .
- ایسته یین ها را ، دوشرگن اورا .

« م »

- كۆتۈ (پىس) ايشىن يارىسنداندا قايتىستان
ياخچى اولار.
- كۆچت كۆچۈن دالينجا گئدر ، كۆلگە آدامين.
- كۆرپونو آدلا ، سونرا آل بارك اللاه.
- كئچمە آلچاقلارين (نامردلرين) كۆرپوسوندىن ، آپارسادا
سئل سنى .
- كئچى جان قايقى سىندا ، قصاب پى آرزوسوندا .
- كئچى نين قوتورو ، بولاغين گۆزوندىن سو ايچر .
- مين ائشيتمكدن ، بير كرە گۆرمك گرک.
- مال بير يئرە ايماق مين يئرە .
- مئشە لر آى مئشە لر ، سيزدن قالان پئشە لر .
- مئشە چاققال سيز اولماز .
- موسوم آتلى بيز يايا .
- مينمە يە آتين كورنى اگر كى خويلو اولماسا.
- مئو نين ياخچىسىن ، آيى ييىر .

- كئچل باشن اوستە ، دللكلى يين توتماسن .
- كئچل فيرلداغا توك وئرمز.
- كئچل ساچلى يا ، توك ديدديرمز.
- كئچل باخار گوزگوبە ، آدن قوبار اۆزگوبە.
- كيچيكدن خاطا ، بۆيوكدن عطا.
- كئچينين بويونوزو قاشيناندا ، چوبانين چوماغينا سورت .
- كۆنول سئون ، گويچگ اولار .
- كوچن يوردون دىرى ، دوشن يورددا بيلينير.
- كۆچدن آزان قارى يا ، هرنة اولسا آزدى.
- كور آتين ، كوردا نالبندى اولار.
- كيشينين شالوارى ايكي اولسا ، قاديني (آروادى) ايكلر.
- مين کوتانين ايشلە يينجە ، بيرجە باخت ايشلە سين .

« ن »

- نقد آلوتر دن ، گول اييسى گلر.
- نسيه آلان ، ايكي دؤنه كئفلنر.
- نه اكرسن ، اونودا بيچرسن.
- نه دوغراسان آشينا ، اودا چيخار قاشيغينا.
- نه يادا سير وئر ، نه نامردە بئل باغلا.

« اُو »

- اُدلا (اودونان) پامبيق بير يئرە اولابيلمز .
- اُوغرو ائله باغردى ، دوغرونون باغرى ياريلدى .
- اُوغلان ائوينده خبر يوخ ، قز ائوينده تاپپا توپ .
- اُوغول آرخادير ، قز ياراشق .
- اوددان كول تۆرر ، كولدن اود .
- اُلماياندىن كييم نه اومار .
- لارى خوروز بانلاماز ، بانلاسا واخت آنلاماز .
- بئله لاي لاي چالانسان اگر اوزون نيه ياتميرسان .
- له له كۆچوب يوردو قاليب .
- لنكراندا قورد آزيدى ، بيريدە گميلة گلدى .

« ل »

- اۇلان يىردىن وار گىلەر .
 - اۇت اۋز كۆكۈ اوستە يىتەر .
 « او »
 - اوشاغ سۆزون دوزون دئير .
 - اوشاغى بويور ، دالينجا بويور .
 - اوزون دانسانين عۇمرو آز اولار .
 - اوزون اوزون مئشە لر ، سىزدىن قالان پئشە لر .
 - اوجوز آتین ، شورباسى اولماز .
 - اوشاغى بويور ، دالينجا بويور .
 - اوشاق سىچەر بير يئرە ، گلىن ياپار مين يئرە .
 - اوشاقدا نوە ، دولتدە دوە .
 - اومان يىردىن كوسرلر (كوسلرلر) .
 « اۋ »
 - اورە ك دىنيزدىن دريندير .
 - اورە ك شوشە دير سيندرسان كيم ياپار .
 - اورە ك گۆتورمىنى ال گۆتورمز .
 - اورە كدىن اورگە يول وار .
 - اورە ك يانماسا ، گۆزدىن ياش چىخماز .
 - اوستومو اولنو گۇروب ، آدىمى دىيرمانچى چاغيرما .
 - اوز وئرسن آستاردا اىستەر .
 - اوزونو ائلىنە چئوپرىن ، آرخاسى برک اولار .
 - اوچ يوز ايل قارغاكىمى ياشامقانداسا ، اوتوز ايل قارتال كىمى ياشا .
 « اۋ »
 - اۋلماق اۋلماخدى بو نه خرلداماخدى .
 - اۋلمە ائششە يىم يازدا يونجا بيتجك .
 - اۋزگە يورد گۆيچگ اولسادا ، يئنە اۋز يوردوم .
 - اۋرتولو بازار ، دوسلوغو پوزار .
 - اۋز تايىنى تاپمايانين ، گونو قارا اولار .
 - اۋز گۆزۈندە مىلى (تىرى) گۆرمور ، اۋزگە نين گۆزۈندە تىرى گۆرور .
 - اۋلن جانين قورتارر ، وای قالانين باشنا (حالينا) .
- اۋكوز آلتىندا ، بيزوو آختارما
 - اۋكوز اۋلدوروب ، آد گۆتورمە .
 - اۋلر كوراوغلو ، گئتمز بو يورتدان .
 - اۋز قورو چۆرىين ، اۋزگە نين پولوونندان ياخچىدير .
 - اۋزگە آتىنا مينن ، تئز دوشر .
 - اۋزگە بيزوون گودە نين ، چاتىسى آلىندە قالار .
 - اۋزو يخیلان ، آغلاماز .
 - اۋزگە سىنە گۆز قويان ، اۋزونونكونو ايتيرر .
 - اۋزۈنە اوماچ اووا بىلمير ، اۋزگە سىنە آرىشده كسير .
 - اۋزوم دئديم ، اۋزوم ائشيتديم .
 « پ »
 - پايدان پاى اولماز .
 - پالازا بورون ، ائلىنن سورون .
 - پالان پالان ، منده پالان .
 - پالچىغا باتان آرابانى اۋكوز چىخارار .
 - پاپاقچىنن گويولو اولسا بير دريدىن دوققوز پاپاق تىكر .
 - پاپاغى تولكو دريسيندن ، خبرى يوخ گئريسىندىن .
 - پيشه دئدىلر پوخون درماندى ، اوستون باسدردى ..
 « ق »
 - قونشو قىزى چيركىن اولار .
 - قونشو قونشو اواسا قىزى ائودە قالماز .
 - قونشونا اىستە تك اينك ، تانرى سنە وئرسىن جوت اينك .
 - قوناق قوناغى ، اىستمز ، ائو يىيىسى ايكيىسينده .
 - قورد قارانلىق سئور ، اوغرو گئجە نى .
 - قارا منى باسىنجا ، من قارانى باسىم .
 - قارا اينك سودونه گورا مَلر .
 - قورخان گۆزە چۆپ باتار .
 - قورباغا اۋزو چايدان كئچنمير ، خالاسى قىزن آلر بويونونا(كورە گينه) .
 - قاپىنى برک باغلا ، قونشونو اوغرو توتما .
 - قويونو قازان اۋزو دوشر .
 - قوشويا اومود اولان شامسىز قالار .

- قارا آدام قارا سئور .
- قاشين دوزلدىن دئيىلدىك ، گۇزوندە تۇكدوك .
- قارداش قارداشى سئوسىدى ، تانرىنىندە قارداشى اولاردى .
- قاين آروادى ، خايين آروادى .
- قازان دئير: دىيىم قىزل ، چۇمچە دئير: ايچىندە
- فيرانان من دئيىلمى؟
- قىزلدىن تاختىم اولونجا ، بىر قوروجا باختىم اول .
- قولون سىنغى ، بويونوندور .
- قارداشدىن كسنى ، تانرى كسر .
- قان قان ائلمز ، خبر وئرن قان ائلر .
- قىزلدا خردادى ، آما دئيرىنى دئە .
- قارنى دويوب ، گۇزو دويومور .
- قىزل تئشتىن اولار يارارلى اولماسا نە فايدا .
- قويونو قوردا تاتپىشىرمازلار .
- قوجالاندا اۋيرىن (اۋرگىش) قىبىردە چالار .
- قىزل يىسىنە دئيرلى دىر .
- قازان قازانا دئير ، اوزون قارادى .
- قىلە ھا قىرلدىسن ، اينجىر زامانىندا يئىتىشمىلى .
- قالان ايشە قار ياغار .
- قونشودا قىز سئونىن اۋرە گىندە ياغ اولماز .
- قويويا سو تۇكمىكلە ، قويو دولماز .
- قوزوسونا قىمايان كاباب گۇرمىز (يىيە بىلىم) .
- قانمازىن دوشمانى اۋزودور .
- قارداش قارداشلا ساواشدى آبتال اونا ايناندى .
- قادىنى آرى ساخلار ، پندىرى درى ساخلار .
- قورد سورويە تېرسە ، واى بىرلىرىنن حالينا (كول بىرلىرىنن باشينا)
- قولاق گوندە بىر سۇز ائشيتىمسە ، كار اولار .
- قىسقانچ آلدن سو ايچمە ، سو ياشام (حيات)
- اولسادا .
- « س »
- سوغان يئىمى يىنن ، ايچى گۇينىم .
- سو سويو تاپار ، سودا چوخورو .
- سورودن آيرى قالانى ، قورد يىير .
- ساخلا سامانى ، گلر زامانى .
- سامان اوغروسو يازدا چىخار .
- سامان آلتىندان سو يئىرىدور .
- سارالا سارالا ياشاماقدان ، قىزارا قىزارا اۋلىك ياخچىدىر .
- ساققالىم يوخ ، سۇزوم كئچمىر .
- سئرچە ندىر كىللە پاچاسى نە اول .
- سئچىب سئچىب ، سئچمە ليغا دوشرسن .
- سئرچە دىرولردە اولسادا ، سئرچە دى سئرچە .
- سو گمىسى سودا سىنار .
- سو كوزە سى ، سودا سىنار .
- سو گلندە يولون تاپاجاخ .
- سو ھمىشە كۇتوك گتىرمىز .
- سويون لام آخانىندان ، آدامن يئره باخىنىندان .
- سو ميمونون بوغازنا چخارسا ، بالاسن قويار آياغ آلتدا .
- سۇزو شوملوخدا (شوخومدا) كسن ، خىرماندا يابالاشماز .
- سۇز سۇزو چكر ، سوزدە وعدە نى .
- سۇز گوللە دى ، آغزدان چخدى قايتماز .
- سۇزو سۇز ائىلمە ، آرشىنن دە بئز ائىلمە .
- سۇز خالوار سىجىمىدىر ، چكدىكجە اوزانار .
- سن آغا من آغا ، اينكلىرى كىم ساغا .
- سوچلو اۋزون سوچلو سايماز . گوناھكار اۋزون گوناھكار سايماز .
- سىركە نە قدر سولو اواسا ، اۋز قابىنى چاتلادار .
- سوبايلىق ، سولطانلق .
- سۇز كسنى ، قىلىشدا (قىلىنچ) كسمز .
- سندن حرىك ، تانرىدان برىكت .
- « ش »
- شاھىندا قاراچيا ايشى دوشرمىش .
- شانسى آدامن قاپىسىن ، بىر دۇنە دۇير .
- شىخ منىمدى ، كرامتىن بىلىرم .
- « ص »

- صبر ايله حالوا بيشر اى قورا سندن ، بسله سن
اطلس اولار توت ياپراغيندان.

- صنعت اينسان اوچون خزينه دير .

« ت »

- تانرى داغينا باخب قار ياغار .

- تزه گلدی بازاردان كؤهنه دوشدو نظردن .

- تولكو- تولكويه ديير، تولكوده قويروغونا .

- تولا ايتدنده مينداردى .

- تويوخ ها آغير اولسادا ، توکو بير چنگه دير .

- تيكه قارن دويورماز ، محبت آرتيرار .

- تك آلدن ، سس چيخماز(تك الين سسى اولماز).

- تارى (تانرى) اول ، يارى اول .

- تهمت يئرده قالماز ، ياخچى قيز ائوده .

- تيكه نى آت باليغا ، باليقدا بيلمه سه خاليق بيلجك .

- تانرى قارغا دئييل گؤز توکه .

- تانرينين آغاجينين ، سسى اولماز .

- تزه چولا كؤهنه قولپ ياراشماز .

- توى گورمه ساخدا (ائتمه ساخدا) باجاسيندان باخميشيق .

- تويدان سونرا بئشقرانلق آتان چوخ اولار .

- توخون آجدان نه خبرى .

- تانش دوشمن ، بيلينمه ميش دوستان ياخچيدير .

- توى اولار بير گون ، سؤز اولار مين گون .

- تويدا دونون تانيدى .

« خ »

- خاتين قيز خالاسينا ، قوچ ايگيد دايى سينا

اوخشار

- خايين آرتماز .

- خمير چوخ سو گؤتورر .

« و »

- وارلنين توپراغيندان چاي كئچر ، يوخسولون

توپراغيندان يول كئچر .

- ول گرک گؤزل دؤيه ، گؤزلده بوغدا چيخا

- وور دئماخ ، وورماخدان قاباخدير (ايره ليدير).

« ي »

- ياتاماغا قيه كؤلگه سى ، اگركى يئلماز اولمايا .

- ياي اوغروسو قيشدا چخار .

- يئر برک اولسا اؤكوز اؤكوزدن گؤرر (اينجى ير) .

- يئمه ميسن قاز اتين ، نه بيلرسن لذتين .

- يئتمه گل ت گل دئين چوخ اولار ، چورك وئرن آز

اولار (چورك وئرن تاپيلماز) .

- ياخچى آت اؤزونه قامچى ووردورماز .

- يالانچينين ائوى ياندى اينانديق .

- ياتان اؤكوزون يئمه يين ، دوران اؤكوز يى ير .

- يئمه يينى تك يى ين ، يوكونوده تك قالديرار .

- يالانچينين آندى جيبينده اولار .

- گئچ گلن قوناغ اؤز چانتاسيندان يى ير .

- ياغلى ياپلى تاхта قاپى اولوبسان .

- يالان آياخ توتار ، آما يئريمز .

- يالانچينين يادداشى اولماز .

- ياتان اؤلمز عؤمرو چاتان اؤلر دئييلر .

- يولداسينلا يول يولداسى اولماسان تانيمارسان .

- يولچولوق ائدن ، ائوينده اؤلمز .

- ياشدا يانار قورو اودونا .

- يغينتيدان اوبا اولماز ، سئلينتيدن اودون اولماز .

- يئمكله دؤيمايان ، يالاماخلا دويماز .

- يئماغين اوستاسى ، ايشين خسته سى .

- ياخچيلق آياغ آچيب گزندير .

- ياغيشا دوشنين ، ياغموردان نه قورخوسو .

- يوز اولچ ، بير بيچ .

- ياريمادم اؤدوندان ، كور اولدوم توستوسوندن .

- يورولانين تپيگينه ، دؤزماق اولماز .

- ياشاماسين گئندى ، هئچ دويماسين گؤدنى .

- يوز آجيني ، بير شيرينه اودارلار .

- يومورتادان يون (توك) قيرخير .

فولكلور و موز

۱- كاروانچى و ده ده وه

سۆيلىه يىن: اكبر رستم پور صفرلى كندى
توپلايان: قنبر سيفى

سنى باغيشلايا بيلميرم. اما ده ده وه يئيه سى بير آندا دايانير، سو كوتا كئچير و سوروشوركى، اى آلاهيىن حئيوانى اونه دير؟ ده وه بئله باشلا يركى: سن اؤزون بيليرسن كى، منيم اؤزمه گورا بؤيوك بير آديم واردى. همشه بؤيوك كاروانلار يىن قاباقچىلى و باشچىسى اولمو شام. بؤيوك طوفانلار دان كئچىپ سنى نجات وئرميشم. اما بو بؤيوك نيسگىلى اونودا بيلميرم. او دا، بو دوركى، سن منيم بؤيوكلوك و غرورومو آرادان آپاردىن. دوه نين ييه سى تعجب له سوروشوركى، اى آلاهيىن حئيوانى سوزى آچ دئين منى داها بوندان دا چوخ اذيت ائلمه. بيز چوخ گونلر گئچيردميشيك آما ده وه بير آز دايانير وئيركى، اوزون بيليرسن كى، كندلردن و شهرلردن كئچنده هميشه اوشاقلار و بؤيوكلر چىخاردىلار تماشايا و بيزيم بوينوموزداكى زينقروون گوزه ل سسى ايله خوشحال اولوردىلار. سن فلان موقع فلان شهر دن كئچنده منيم اؤركنلى - قوتازلى اوساريمى باغلادىن او قره ائششگين پالانىنىن قوبروق ايپينه، او ايشين منه چوخ آغير اولدى

۲- سليمان پيغمبر يىن اوزويو و تاجير اوغلو محمد

سويلىه يىن: مشهدى زينال كيشى ۸۶ ياشيندا

توپلايان: قنبر سيفى

بيرى واريدى بيرى يوخ ايدى آلاهدان سوواى هئچ كيم يوخ ايدى. قديم زامانلاردا بير شهرده بير تاجير ياشايدى. قضا دان بوتاجير بيرعلاجسىز مريضليگه دوچار اولميشدو. و بوسبب ايله دونيادان گئدى. اما بو تاجير يىن بير اوغلو واريدى، آديدا محمد

گونلرين بير گونو نده بير كاروانچى كيشينين بير ده وه سيوار ايدى ده وه ايلن يوك چكميشدى آغير ايشلر ينى اونونلا گؤرموشدو. كوچ مۇوقعى، خالوار مۇوقعى، دئيرمانا گئدنده اودون گئتيرند اما داها بو ده وه چوخ آهيل اولموشدو، قوجالميشدى ده وه نين يئيه سى ده وه نى آپارير بؤيوك بير چيمندە بوراخير دئير آى ده وه منى باخيشلا سن منه چوخ زحمت چئكدين بوندان بئله سن آزاد سان. بو اؤروشده ده چوخلى يئملى اوتلار واردى سو واردى سنين سئودىگين اوتلار بوردا واردى. خدا حافظلىك ائيلينده سوروشاركى، آى ده وه هئچ بيرزاد دئمه دين؟ ده وه دئير: يول اوسته سن، اما اوره ييمده بير نيسگيل واردى، كى همشه منيمن قالمايدير.

محمّد، بو دفعه ده پیشیگ آلیپ گتیر میسن! محمّد ماجرانی گئنه آناسینا تعریف ائیله ر بو دفعه ده آناسی بیر سؤز دئمیز . بیر نجه گون گنچیر دها بونلارین یئمکلری قورتاریر. آناسی محمّدی چاغیریر وگئنه بیر موقدار پول وئریر، دئییر: محمّد! گئت اوزوا پالتار و منه ده پالتار آل و ائوده ده یئمک ایچون هنج زاد یوخدو. بیر موقدار آذوقه ده آل گتیر. اما بو دفعه اوز- اوزینه دویرکی ، شاید اورا دا منه تله قویوللار.

بو دفعه اصلا آلاهی سمتیلن گئدیب شهرین اوباشیندان وسایل آلاجام. او بو فیکریله یولا دوشور. گئدیر بیرمودتن سونرا یئتیشیر بیر مئیدانگاها. گؤرور گئنه بیر اوجاق یاندریبیلار. آلوو لاپ گویه قالخیر، جاماحات دا توپلاشیب. گئنه یاخینلاشیب سوروشارکی بورا دا نه خبردی؟ دئییرلرکی، بیر قارغا بیر نفره یوز تومن زیان ووروبدی. ایستیرلر اونو آستینلار اوجاقدا یانسین. گئنه محمّدی فیکیر گؤتورور. اؤز -اؤزونه دئییرکی، سن بو یوز تومن ایلن نه قایراجاقسان؟ گل بو یوز تومنی وئر قارغانی آل قویما بو حئوانی یاندریسنلار. بو ایشی ده گؤرور و قارغانی آلا ر گتیرر ائوه. آمما بو

ایدی . بیر گون محمّد آناسیندان سوروشارکی، آناجان من نه ایش گوروم. محمّدین آناسی دئییر: محمّد جان چوخ غمگین اولما . محمّدین آناسی بیر موقدار پول ییغیب ساخلامیشدی او پولدان بیر آز وئریر و دئییر: محمّدجان اوغلو، گئت شهره هم اؤزوا پالتار آل و هم ده بیر موقدار آذوقه یئمک آل ،اؤه گتیر او زامان محمّد یولا دوشور ،گئدیر بیر مئیدانا یئتیشیر گؤرورکی، اورادا چوخلو جاماحات ییغیشیب و بیر اوجاق قالایپ لار و اوجاغین آلووی گؤیه قالخیر. محمّد سوروشارکی، نه اولوب ؟ بیر نفر دئییرکی بو طولامنه یوز تومن زیان ووروبدی، ایستیرم اونی آتام اودون ایچینه یانسین. محمّد دئییر: آیکیشی! بو ایش اینصا فلسیزلیقدیر،دوز ایش دئیل، سیز بو ایشی گؤرمه یین. اونلار قبول ائله مزلر. محمّد او زامان تصمیم توتار یوز تومنی وئرر، طولانی آلا ر و اؤزیلن گتیره ر ائوه. او زامان محمّدین آناسی دورار اونون قاباغینا و گررر کی، آذوغا آلماییب.دئییر: محمّد! بس آلدیغین آذوغا و یئمکلر هانی؟ محمّد دئییر: آناجان پولو وئریم بو طولانی آلدیم و داستانی آناسینا سؤیلر. آناسی دا بیر سؤز دئمز و بیر نجه گون ماجرانین اوستوندن گنچر محمّدین آناسی گئنه محمّدی چاغیرار. بیر موقدار پول وئرر و دئییر: کی محمّد گئت بیر آز یئمکک وسایلی آل ائوه و اوزوا دا پالتار آل ، منه ده پالتار آل گتیر. محمّد پولو آناسیندان آلیر و بازارا ساری یوللانار . اما بو دؤنه بیر آلاهی طرفدن گئدر وگئنه محمّد یئتیشیر بیرمئیدانگاها وگئنه گرره رکی جاماحات توپلاشیب وگئنه بیر اوجاق یاندریبیلار. گئدیرقاباغا جریانی سوروشور. دئییرلرکی، بیردنه پیشیک بیر نفره یوز تومن زیان ووروب. ایسته بیرلر اونو آستینلار بو اوجاقدا یانسین. بورا دا ،محمّد گئنه طاقت گتیرمیر یوز تومنی وئریر ،پیشیگی آلیر، گتیریر ائوه. محمّدین آناسی گئنه سوروشارکی،

آپارام آتامین یانینا. مینم آتام سنین بو ایشینین عوضینده ایستیرسنه چوخلو انعام وئرسین. من سنی بلدچیلیک ائده سیه م . او زامانکی یئتیشدیک آتامین یانینا، او سوروشارکی، محمد مندن نه ایستیرسن سن دئه کی سنین ساغلیغینی وگئنه تیکرار ائله ر. گئنه ده دئیرسن: سنین ساغلیغینی. اوچونجو دئه دنن من سندن سولئیمان پادشاهین اوزویون ایستیرم. اوزویوم چوخ ایستسه ده، اونو سنه وئره جک. چونکو منی چوخ ایسته ییر. اگر وئرمه سه ده من اونو آلیب سنه وئرم. سنده هوشووی باشیوا توپ ائله کی، بو سیرری بیر کسه آچما. سنه چتینلیکلر یارادارلار، اوزویون خاستلریندن سنه دئییم کی، هر وخت سولئیمان پیغمبرین عشقینه ایکی اوروکت ناماز قیلدینسا هر نه ایسته سن سنین ایچون حاضر و آماده اولار بو اوزوک بیر توکنمز ثروت دیر. هئچ وخت اونون سیرینی بیرکسه آچما . و سونرا محمد ه دئییر منیم آرخامجا گل وگئدیرلر. بیر بؤیوک سال داش واریدی دئیر محمد بو داشی قوزا . محمد داشی قاوزاییر و گورورکی، بورایا ایلانلا دولودور. ایلانلار رنگ به رنگ ،جیقلی- بؤیوک ت بوینوزلوت قانادلی واژدها لار وار. اما محمد قورخوردی ایلان دئی: محمد! قورخما آردیمجا گل بیر بؤیوک اوزون مسیر یئترین آلتی ایلن گئدیرلر بیر قسمتدن گئجیرلر ائله بیل لاپ ایلانلارین قوشونو ایدی . یئتیشیرلر بؤیوک بیر ماغارا. سارایکیمین کی ایلانلار پادشاهی قیزیل تاخدین اوستونده اگله شیب ودوره سینده گؤزه تچیلر غرورری آلیپ لار. پادشاه قیزیندان سوروشارکی ،بو کیمدی. قیزی جریانی بیر به بیر آتا سینا تعریف لر .پادشاه اوز توتارمحمد و اوندان تشکورینی بیلدیرر و دئی ره: محمد مندن ایسته گوروم ، نه ایستیرسن محمد دئی ره: قوربان سنین ساغلیغینی وگئنه سوروشار و محمد گئنه دئی ره - قوربان سنین ساغلیغینی. اوچونجو دئه دئی ره

دؤه آناسی عصبله شر و دئی ره: محمد سنه پول وئیرم کی سن گئدیب آذوقه آلیب گتیره سن. سن ده ،گئدیب حئیوان آلیب گتیریرسن. محمد عاجیز لیکله دئییر: آناجان اوره گیمدن گلمه دی، نه ایش گوروم، آما گونلر گئچیردی، ائوده آذوغا قورتاریردی و پالتار لاردا کوهنه لیردی. محمدین آناسی گئنه محمدی چاغیردی و دئدی محمد بو پول ائویمیزین آخیرا قالان پولودو. نه یئمک واریمیزدی، نه ده پالتار. بو دفعه پالتاریلان و آذوقه ایلن گلرسن!!! محمدپولو آلیر و شهره طرف یولا دوشور. بو دفعه گئنه بیر آلاهی سمتیلن گئدیر و بیر آز مودندن سونرا یئتیشیر بیرمیدانا .گئنه گؤرورکی جاماحات جمع لئشیب و گئنه بؤیوک بیر اوجاق یاندیریلار. یاخینلاشیب جریانی سوروشار. دئی ره لر بو قوطی بیر نفره یوز تومن ضرر زیان ووروب ،ایستیرلر بوقوطونو آتسینلار بو اوجاقدا یانسن کول اولسون. گئنه محمدین اوره یی طاقت گتیرمیر. دئییر من بیر بئله پول وئرمیشم، گل بو دفعه ده بو ایشی گؤر. یوزتومنی وئره و قوطونو آلا وگلر ائوه. آما بو دؤه ائوه گئده- گئنه قوطونون آغزین آچار و گؤرورکی ، قوطودا بیر شی وار یا یوخ؟! قوطونون آغزینی آچار و گؤرورکی ، بیر ایلان قوطینین ایچینده دیر. تئز قوطونو آتار او طرفه، قاچار. اما بو ایلان دل آچار سسله ر : آی محمد! قاچما هارا قاچیرسان ؟ قایید!!! محمد سسی ائشیدنده. تعجب ائیلر و گئنه ایستیر قاچسین. او سس گئنه تیکرار اولار. محمد قاییدار و ایلان اوندان قدردانلیق ائیلر و دئی ره: محمدجان سن منیم جانیمی ساتین آلدین و یوز تومن پول وئردین، منی آزاد ائله دین. من اونلارین اوغلانلارینین بیرینی چالمیشدیم و اوغلاندا اؤلموشدو. اونا خاطیر ایستیردیلرکی منی یاندیرسینلار ، سن منی نجات وئردین .من ایلانلار پادشاهینین قیزیام. آتامدا جریانی بیلیر. من سنی

قوربان من سندن سولئیمان پیغنبیرین اوزویونو ایسته ییرم . پادشاه دئییه ر : محمد بو اوزویو سنه وئریرم ، اما گرک چوخ هوشوی باشوا توپ ائیلیه سن . بونو دیقتله گؤزله ملیسن و هئچ واخت بوسری آچمالمالیشان. سنین اوزووا درد سر دوزلر . ایلانلارین پادشاهی اوزویو وئریر محمد . محمد قایدیر ائوه . محمد بوموددته چوخ یورغون ایدی یئتیشیر بیر خلوت دینچ ییره ، چوخ صفالی و بولاق قیراغیدی دستماز آلیر ، ایکی اوروکت نماز قیلیر ، آلاهدان سولئیمان پیغنبیرین عشقینه بیر خوشمزه یئمک اوزینه و آناسینا پالتار و بیر موقدار آذوقه ده ائوه لرینه ایسته ییر و گؤز آچیر گؤرورکی بونلارین هامیسی حی و حاضیر دی . چوخ خوشحال اولور طعمی میل ائیله رو وسایلی دا گؤتورور گلیر ائوه و یئتیشیر ائوه و اما بو دفعه آناسی گؤرور محمد الی دولو گلپ چوخدا گلپ و چوخ خوشحال اولور و دئییر : محمد ! او پول ایلن بیر بئله وسایل آلماق اولمازدی بونه حئکمتدیر . نه ایش گؤردون . محمد دئییر آناجان نه ایشین واردی ؟ آلاهی یئتیردی ایشین اولماسین . محمد اؤزوندن محافظت ائیلر ، وضع لریده چوخ یاخشیلار شمیشدی . اما طولا-پیشیگ قارغا دا هره سی بیر طرفه گئتمشدی . بونلاردا اهلی خانواده اولموشدی لار کی بیر گون محمد آناسینا دئییر آناجان من ایستیرم ائوله نم و پادشاهین قیزیندا ایستیرم و اما محمدین آناسی دئیر محمدجان پادشاه قیزین سنه وئرمز . اونلار شاهین وزیرین ، وکیلی لن جناقدیلار . گل بواشدن واز گوچ اما محمد اصرار ائیله رکی آناجان سن گئت آلاهی بؤیوکدو محمد آناسینی مجبور ائله ر آناسی بیرگون تصمیم توتارکی عزمین جزم ائیله سین گئتسین پادشاهین قیزینا ائیلچیلیغا ، اما او زامان رسم ایدی کی هرکس بیرین ایسته سیه ایدی گندیپ بیر ائیلچی داشی واریدی اونون اوستونده اوتوراردی ،

تاکی آغ سقل- قره سقل گلیب سوروشاردیلار یا پادشاهین گوزه تچیلری مامورلاری گلیپ اونو آپاریپ مطلع اولاردیلار . بیر گون محمدین آناسی اوزینه یئتیشیر . بیر آز ائیک- کیریشانلا اوزونو بیر ال بزه ک گئچر . گئدر ائیلچی داشینین اوستونده اوتورار از قضا او ساحات پادشاه حیط ده قدم ویریدی گوردوکی بیر نفر ائیلچی داشینین اوستونده اوتوروب وزیره دئییر : وزیر ، قبله علم ساغ اولسون عیبی یوخدور سن اجازه وئر مامور لارگئدسین گئتیر سین وشوروشاریق بیر شی ایستریک کی تاپا بیلمز واز کئچر بیره داها گلمز . اما سونرادان پادشاه امر ائلر مامورلار گندیپ او قوجا آروادی گئتیرلر وزیر سوروشارکی آی خانیم او ائیلچی داشینین اوستونده نه ایچون اوتوروبسان دئییه ر : قوربان ، پادشاهین قیزینی اوغولوم محمد ده ائیلچیلیغا گلیمیشم و سونرا پادشاه وزیریلن مشورت ائیله ر و بئله دئیرلرکی آی قوجا آرواد محمد نه نه سی گئدرسین یئردی ده وه هامیسی بویوک بیر هیکلده بیر قدده و بیر رنگ ده و گوزلری قاراکی دورد نه سی نر اولسون و اوچ ونه سی دیشی اولسون و اونلار اوفسارینی اوچ دنه جوان خوش هیکل گوزه ل و قدرتلی آداملار اولسون لار و اما ده وه ئلرین یوگنین بیر تای قیزیل بیر تای گوموش اولسون اگر تهیه ائیلیه بیلدین گلرسن ائیلچیلیقا و اما محمدین آناسی قایدیر ائوه گلیر جریان محمد دئیر محمد دئیر آناجان نیگران اولما دآلاهی بویوک دی گئجه اولور محمد گئدیر دسته ماز آلیر وایکی روکت نماز قیلیر سولئیمان پیغنبیرین عشقینا تمام پادشاه ایسته دگی وسایللاری و تشکیلاتی ایستیر و اما صوبح دان یئری آغاز اندا محمد ایسته دیگی گاروان اوفسا رچیلارنیان و بویوکلرینه حی و حاضیر اولور محمدین آناسی دستور وئریر گاروانی پادشاهین سارا نیا طرف هدایت ائیله لرلر بوماجرانی پادشاه وزیر وکیل گورورلر بلی محمدین آناسی

پادشاه و وزیر دئیغلار نینن هامیسینی تهیه ائیله یپ و گئتیر بدی پادشاه دئیر وزیر تدبیر توک وزیر دئیر قبله عالم ساغ اولسون تدبیره نه تدبیر شرط شرطی دی سنین سارایندا بیر بئله ثروت یوخیدی واما بوردا پادشاه قبول ائیله ر و محمدین آناسین حضورنا چاغیریر ودئیر ای قوجا آروارد محمدین آناسی سن گئدرسین اگر ائیلیه بیلدین بیراوج مرتبه سارای کی بیر گر پیجی گوموش وحیطی باغلی چارحوضی گلی چیچگلی کی دنیا دابی نظیر اولایکی دست تویی لباسی کی عالی ترین نازیک ترین ایچ دن اولایا وونین بزه ک مونچوقلاری گوزه ل جواهرات دان اولای کی اونلارین بیچیم یئری تیکیش یئریده مهلیم اولمییا و بیر بیر ینن ده کیچیک بویوک اولمییا وایکی حوت باشماقدا کی بیر جوتی قیزیل دان بیر جوتی ده گوموشدن اولای بیر رنگده وقریخ نفرده ماهیر آتدی کی هامیسی بیر رنگده بیر قیافه ده واتلار یردا قره قمرکی اونلارین ها میسینین قباقلایقاری قره وآغ اولای کی تمام اهل شهر ی حیرتلنیر و هوپور قاندیرا اگر بوایشلری دوزلتدین گل ائیله بیلمدین بوشهردن گئدین وگرنه وئرم بونیوز ویرسینلار اما محمدین آناسیم چوخلی ناراحت اولور قایدیر گلیر ائوه وتمام جریانی بیر به بیر محمد ده تعریف ائیله ر وسونرا آغلارکی مگز اولارکی بوپالتار وسایلی آدم تاپا جوررییا واما محمد دئیر آناجان نیگران اولما ان شاه الله دوزه لرگئجله اولور و گئجه اولور گئنه محمد دسته ماز آلیر ایکی روکت نماز قیلیر سولیمان پیغنبیرین الالهان ایستیر پادشاه ایسته دیگی اوچ مرتبه سارایی آتیچیلاری آتارنیا و توی پالتارین جواهراتینان و باشما قینان بلی گئنه صبح دان ئیری آغازاندا پادشاهان ایسته دیگی خیالی آتار و آتیچیلار توی پالتار باشما قلارنیا و اوچ مرتبه سارای چارحوضینان حاضیر اولور شهرده ائله بیر

ایکی گون چیخیب دی سارایاگون دوشوب آدامین گوزین قادما شدیریراما بودفعه محمدین آناسی لاپ تمام جواتله آتیچیلاری هدایت ائیله ر پادشاهین ساراینین قاپیسینا واما پادشاه صبح کی یوخودان دورور وزیرین باخیلار شهره گورور لر شهرین وضعیتی اصلا دئیشیلیب دی جریانی سوروشور لار گورورلرکی پادشاهین یئزنه سینین تشکیلاتی دیربوردا وزیر دئیر پادشاه داها بوشروطی دالی وورماق اولماز دونیادا روسوا اولارسان من یوایشی عومرومده نه گورمیشم نه ائشیدمیشم بوخیالی بیر دستاندی بلاخره محمدین آناسی گئچیر غورونان سارایا اما بودفعه سارایدا جشن شاریخ برگزار اولور بوردا محمدپادشاهین یئزنه سی اولور قیرخ گون قیرخ گئجه سازقوال اوخویان عاشیقلار خواننده لر بالابانچیلار زیر ناچی لار اوینیان لار بوردا بیر شاریخ واردیکی گل کی گوره سن بوردا محمدین آناسی در یسینه یئرلشمیردی وسونرادان پادشاهین قیزی ومحمدین گئدیر لر اوز سارا یلارنیا باشلایر لار زنده گانلیقا واما بوردا بیر گون پادشاهین قیزی اوز خدمتکارلارینان و وزیر و کلیل قیز لار نیا سحره چیخیب بیر چمنزارا گئتمیشدیلیر کی پادشاهین قیزینین قیزیل باشما قینین بیر تایی چمنده اوتلارین وبودا قلارین آراسیندا ایتیر وتاپیل میر کی اوزامان بیر قره قوش گویده جاولاندی وشیکاردالیسیجانیدی قفیلدن گویده اوچاندا دور ویراندا گوزودوشیر قیز بل باشما قا اونون شوقینا دئیر بس کی بیر تیکه قیز منری اتدی شیغیر ویرار قیناقینا و بیر موددت گویده اوچار وگئدر بیر آلهی ولایتده کی جینلر پادشاهینین منطقه سیدی گلر یئره بیر دیمدیک وورار گوره رکی یئمئلدیل ترکیدر گئدر واما اوگونی جینلر پادشاهیناوغلو اومنطقه ده آت چاپیر دی قفیلدن گوزودوشیر باشماقاونی گوتورور وباخیر وانین یئه سینه عشیق

اولور وگندر سارایا وباشماقی قویور بالینجینین آلتینا
 وعشقیین شدتینن مریض اولور دوشور یورقان
 دوشنگه واما بوزامان پادشاه جینلر امرالله رکی
 طبیلر ییغیشسینلار بونا چاره درمان ائله سینلر
 وییغیشیللار وبو نتیجه چاتیر لارکی بونون بیر شی
 دئیل اوعاشیق او اولوبدی وسونرادان اوبیلیجی آداملار
 بونون اوز سنی سالیندان اولان دوستلارینی بونون
 یانینا یوللار لارکی بو طریقینن علتین بیلسینلر
 بوجور یقینان اوغلان سوزه گلیر باشماقین تاین
 باشینین آلتینان چیخاردیر نیشان وئریر کی من
 عاشیق صاحب بوشماقام پادشاه امائله رکی بیر بیر
 جلسه برگزار اولسون وبوایش ایچون بیر راه حل
 پیلسین اما وزیر لرین بیر چوخ خبره ایش بیلن
 وباهوشدی دئیر قوربان فلان یئرده بیر قوجا آرواد
 واردی کی کوپی واردی وچوخدا حيله گر وحوقدی
 اگر تاپیلسا اونین الینن تاپیلایلر امرالله ر او قوجا
 آروادی گئتیر دیلر واوننان سئوال ائله دیلر دئیر بلی
 اومنین ایشیمدی دونیانین هاراسیندا اوت اونی من
 تاپارام وگئتیرم بوقوجا گاری آرواد کوپین مینر
 قالخار گویه اوچار گویده اوطرفه بوطرفه گندر
 اوتورپاقدان چیخار آلاهی ولایتین تورپاقینا نئجه
 آیلار طول چئکر کی بیر شحصرین اوستیندن
 گئچیردی گوزودوشر محمدین ساراینا واوز اوزینه
 دئیرکی اگر باشما قین صاحیبلی اولسا حتما
 بوسارایدا اولار بوقوجا گاری آرواد شهرین قیراغیندا
 گلیر یئره کوپین گیزله ر و بیر دست کوهنه پالتار
 گئیر گلر ساراین قاپیسینین قاباقیندا هاوادا چوخ
 سویوخ سیزاخیدی پاییز فصلیدی اوزون عمدا ساللار
 تیتیرتمیه سیر تیلدا اما قاکی اینگار بو اولور
 صوبحدی محمدچیخمیشدی ائشیکه گوزه دوشیر
 بو آروادا دئیر آناجان بوردا نه قایر یسان دئیر سنه
 قوربان اولوم من بیر قوجا آروادام کوچیمیز بوردان
 گئچیردی اوغلو عصبانی اولدو دئدی دها سنین

الیندن بیرایش گلمیر سن دها درده دئمئسن منی
 اوکیزین اوستیندن گوتی قویدی یئره گئدی منیم
 ده بوردا هئچ کیمیم یوخدی سنی آلاهی جوان منه
 کومئک اله واما محمدین بو اروادا اوره یی یاندی
 مونقلیب اولدو و اونی کئتیردی ائوه واوز امان
 محمدین آروادی گلدی سوروشری محمدین جریانی
 دئدی اما محمدین آروادی دئدی محمد بونا بیر
 موقدار پول و ئر قوی بوردان گئتسین بوقوجا آرواد
 یاغچی آدام دئیل به هر صورت محمد قبول اوئله
 مئدی دئدی آی خانیم بوبوکلیقدا وبیر بئله نعمت
 اجازه رضایت وئر بو ساراینی بیر گوشه سینده
 عوموونین آخیرندا من بونو نه جوری بوردان سالیم
 ائشیکه اما محمدین آروادی دها بیر سوز دئمئدی
 اما بیر نئچه آیدان سونراکی بوقوجابئمان اوز
 هدفینین دالینجئدی محمدین آروادین بیرگون
 گورور و بیر ایدده صحبتلری ائله ر و بونلارینآراسی
 یاغشی اولار وشور شارکی من تعجب ائله رم سنکی
 بوسارایدا یا شایرسان هر بیر شی واردی ومعلومه ئیل
 نه جور گلیر ونه جور گئدیر اما محمدین آروادی
 دئیر من بیلیمرم همه کاره محمدی اما اوزامان قوجا
 آرواد دئیر آلاهی ائله مئسین دلیم لال اگر بیرکون
 محمده بیر اتفاق دوشه سن نه جور ایسترسن
 یاشایاسان سن پادشاه قیزیسان سن گره گ ملکه لر
 کیمین یاشایاسان گره گ بیلسن اما بوسوزلر
 محمدین آروادینا اثر قویدی کی بیر گون محمدین
 آروادی دئیر محمد اصلا نه جور بو تشکیلات دولانیر
 جریان نه منه دی من باش چیخاردمیرام نه جور
 گلیر نه جور گئدیر ناسلامتی من ملکه بوسارایام گره
 گ هیچ واخت بیلیم دور وبریمده نه لر گئچیر اما
 محمدبورد خواهش ائيله ر کی بوسرری منن
 سوروشما گل زنده کانلیقمیزا ادامه و ئراخ کی بیر
 گئجه محمدین خانمی محمدین اوطاقینا گئتمیر
 ومحمدچاغیر یر و آروادی دئیرکی واختی کی من

محمددن وآناسینان بونلارکی صوبج یوخودان دورورلار دورورلار گورورلر کی اوهمان قدیمنا اولان ائوده دیلر نه وسایل وار نه ده پول فقط او اوچ دنه حئیوانلارکی قابقدان پول وئوپ آلیپ دی یعنی طولا پیشیگ قارغا واما حسابسیز اوقدر آغلادیلارکی گوزلری توتیلدی بونلاردان حمایت ایلنه ن فقط او اوچ دنه حئیوانیدیلار گئدیر دیلر شهردن بیر آز قیریم قیرتی چوره ک میوه تاپپ گئتیر دیلر کی بونلار آجینان اولمئسینلر اوغورلاپ گئتیر یپ قویوردیلار بونلارین دیزینین اوستینه واما بیر گون پیشیگ بیر جلسه قویدی دئدی منیم دوسلاریم هر نه بلا گلیپ اوقوجا آروادین وسیله سی ايله گلیپ بیزیم باشیمیزدا گونلر یمیزی ضراب ائیلپ گلین آندیچاق کی باهم متحد اولاق بیر راه حل تپاق کی محمدین حقی بیزیم بونیومیزدا چوخدی بیزی نجات وئریپ اولومنین تصمیم ترتیلار و آقا قارغایا دئیر لر کی سن اوچ گئد دولان گوراو سارایی تاپا بیلرسن یا یوخ اگر سارای تاپیلسا پیشیگ دئیر من گئدیپ محمدین اوزویون گئتیرم نیگران اولماين تصمیم توتیللار قارغا اوچیر گو به گئدیر گوزدن ایتیر ولایتدن اوزاخلاشیر و بیر نچه آیلار گونلر دولانیر گئزیر و بلاخره اوزاخلان بیر سارای گورور و یاخینلاشیپ اونوتانیرکی محمدین سارایدی اوچیر گئدیر باغدا قونور چینار آغاجینا او طرفه بوطرفه بئله نر محمدین آروادین گورور و او قوجا بئیمان قاری آروادیدا تانیر و سونرادان قایدیر گلیر دوستلارینین یانینا جریانی تعریف له یر دئیر پاپدیم اما یول چوخ اوزاخدی اما یولین اوزاق اولماقی مهم دئیل اما یاری یولدا گر گ بیر دریادان گئچاق سیزنه جوراسینا گلر سیز اوزامان طولا دئیر مهم من اوزگو باشاریرام وسونرادان دا پیشیگ دئیر قورخماين منده اوزگو باجارارام قرار قویوللار ویولادوشیر لر منزل به منزل دریانی اوزوپ گئچیلر اوتایا پادشاه جینلر ولایتینه تا

سنه مورد اعتماد دئیلیم وداها سننن ایشیم یوخدی اما محمدین دئیرکی گل بوردا یا دئیرم محمد آروادینا اصرار ائله رکی گل بوسرری فاش ائیلیمیق اما محمدین ایکی ایاقین دیره ر بیر باشماقکی گر گ منه دئشن اما محمد آروادین چوخ ایستیردی اونا دئیر کی خانم سولئیمان پیغمبرین اوزویومنده دیر منیم هر نه حاجتیم اولسا ایکی روکت نماز قیللیپ سولئیمان پیغمبرین عشقینا آلاهدان ایسترم فراهم اولار واما سیزه کیمنن دئیم اوقوجا بئیمان آرواد دان گئجه نین اولینده بارماقین کئسیب بیر آزدا دوز توكیب کی آغریدان یاتا بيلمئسین و محمدین سوزلرینه قولاق آسین اما بونلارین سوزلرینین ها میسینی دالی اوطاقدان قولاق آسدی وائشیدی و بیلدی او اوزوی ها ردادی وبونان سونراکی محمدینن آروادی یوخویا کئچه یلر قوجا آرواد دورور گئدیر محمدین مخصوص اوطاقینا اوزوی گوتیریر و گلیر دسته ماز آلیر ایکی روکت نماز قیلیر و آلاهدان ایستیرکی سولئیمان پیغمبرین عشقینا بوسارایی و تمام امکاناتینان و محمد آروادینان جینلر پادشاهینین ولایتینده گل سین ئیره برقرار اولسون قوجا آرواد گوزین آچیر گورورکی اوز ولایتینده دیر و سونرا محمدین خانیمی بیلیرکی آلاهی بیر ولایته گلیب ونه محمدین وار نه محمدین آناسی نه پیشیک وقارغا ونه طولا واما بوردا قوجا کوپ جی گاری خبر وئیرر جینلر پادشاهینا کی قبله عالم ساغ اولسون بوسارای و بودا باشماقین صاحیبی کی سننن اوغلون اونا عاشیق اولوپ دی واما بونلار هر نه قدر ائله ر لر محمدین خانمی اجازه وئرمیر جینلر پادشاهین اوغلو سارایا گله و دئیر کی من محمدین آروادیام هاردا اوت اوگلر قضیه اله بوجور قالیر وقوجا آروادا سارای دا یاشایر ناز نعمت ایچینده ایتیر وهم ده چینلر پادشاهی اونا بویوک پاداشدا وئردی واما بورد سیزه کیمنن دئیم

اوطاقددا بیر نئجه سجان واریدی اونلارا یئمئک اپاردی وددی ای حیوانلار یئمک لری یئین ومنیم ده اما نتیمنین ده مواظب اولون وبیر آزدان سونرا قوجا آرواد گئدی اوطاقینا یاتدی وخورولدادی اما بوردا هوشدی پیشیک امان ئوئرمئدی سیجانلار یئمک لرین یئسین اونلاری قاودی یئمکی یئدی و توللاندی اوزوی آلدی قینا قینا قاپیدان چیخدی ویولدا شلارینی تاپدی و هامیسی شاد خورامان یولادوشریلر گئدیله و یئتیشدیله دنیزین قیراغینا بوردا قارغا قارداش دئیرکی اوزوی وئرن منه واما هوشدی پیشیک دئیر سن سالارسان من اوزوم چوخ

ساراین یاخینلیقیناجان کئدیر لر اوردا پیشیک دئیر قارغا قارداش سن اوچ گئت باغین ایچینه وسونرادا دئیر طولاقارداش سنده ساراین کناریندا موننتظیر قال واوزخلاشما چونکی ایتلر سنی گورسه آزار اذیت اولارسان منده گئدیم ساراین ایچینه اما بوردا پیشیک سوآرخیننان دیفارین گیلیفینن گئچری ساراین حیطتینه وسونرا وارد ساراین ایچینه چوخ هوشین باشینا توپلامیشدی کی اوطرف بوطرفه باخیردی کی گئتسین محمدین آروادینین یانینا بیر دفعه متوجه اولدوکی قوجا بئیمان گلیر گیریر محمدین خانمینین تومنینن آلتینا واوردا

مواظبم واما طولا دئیرکی سیز ائیلیه بیلمسسیز من گئتیرم اما هوشدی پیشیک دئیرکی طولاقارداش دریادا بالیقارلر گویه هوپیلاندا سنده بالیقی چوخ سئویرسن دلیم لال طاماحو ساخلییا نمادین آغیز آتدین بالیقا اوزویک دوشر سویا اوندان بیز ائیلیه بیلئرخی محمدی نجات وئراخ و انتقامیمیزی او قوجا بئیماننان آلاخ واما طولا قارداش قبول ائيله مز نسبت اونلارا زورو چوخیدی اوزویکی اونلاردان آلدی و یردیلهر سویا بیز آز قاباقا گئداندان بیر بالیق توللاندیگویه طولا آجیدی ایسته دی هوشدی پیشیک تذکر وئردی گئچدی اما بیر آزدان سونرا

محمدین آروادی بیلیرکی اوز پیشیلیدی قوجا آرواد گلیر گئچیر گئدیر اما بوردا دئیم قوجا آرواد تصمیم توتمیشدی کی بیر آز موددتدن سونراسته ماز آلیپ ایکی روکت نماز قیلاکی محمدین آروادی راضی اولا جینلر پادشاهین اوغلونی قبول ائیلیه بورد ایستیردیک کی بیر آزدا پادشاهی گئسه واوز ایشینیده یئکلده کی اوز امان قفیلدن هوشدی پیشیک یئتیره ر اما هوشدی پیشیک اوننان سونراکی قوجا آرواد گئدیر اوطاقیندا یئمک یئسین بیر آزدا یئمک گوتوره ر گئدر اومخصوص اوطاقینا کی اوزوی اوردایدی اوطاق دا گویدن آسمیشدی کی او

گئنه بالیق توللاندی هوشدی پیشیگین حواسی طولاقاردا شدایدی هی تذکر و متاسفانه بیر دفعه ده بیر بالیق گویه توللاندی طولا دا توللاندی کی توتسین اوزیک دوشری سویا اما هوشدی پیشیک قولاخ به قولاخ طولا قارداشینان اوزوردی همان موقع فیل فور شیفیدی اوزیکی توتدی و دئمندی او واختی کی دریانین قیز اغینا یئتیشدیلر طولاقارداش باشلایر آغلاماقا دئیر من دای گئت میرم و بونلار سوروشورکی نیه دئیر منیم اوزوم آغدئیل اوزم قره دی بس من نه تهیری گندیم محمدین یانینان من اوزمه غلبه ائیلیه بيلمئدیم اوزویک دوشدی سویا اما قارغا قارداش ویردی باشینا آغلادی واما اوزامان دئیر دوستلار نیگران و ناراحت اولمادین و غصه دن بیر زاد چیخماز من اوزیکی توتمیشام غمگین اولماین بونلار بیر بیر لرینی اوپوللر و دوشیرلر یولا واما بوردا بئله دئییم کی محمد و آناسی داهادا ریالادر دئیلد یلر یول گئتسینلر و یواش یواش آرادان گئدیردیلر داهایا بیر کس یوخیدی اونلارا یئتیشسین چونکی گوزلری توتیلیمشدی بوردا بئله دئییم اوستی باغلی قالماسین پادشاهدا بیر نئجه نفرده مامور ائله میشه یگی قیزین تاپسنیلار اما اونلاردا بیر ایشی گوره بیکمئتمیشدیلر بلاخره هوشدی پیشیک طولاقارداشی و قارغا قارداش گله یلر یئتیشدیلر و گئدیلر محمدین یانینا و هوشدی پیشیک یاخینلاشری محمدده و نفس نفس ائله دی و اوز یکی قویدی محمدین دیزینین اوستینه و محمدالین گئدی قویدی اوزیگین اوستینه اوزامان محمد متوجه اولدی کی پیشیک تاپیلپ و بیر آرازویگینن ال لئشدی بیلدی کی اوزیک سولئیمان پیغمبرین اوز یکی دی چوخ چئتینیگینن دوردی ایاقا بیر آز سوتاپدی دسته ماز آلدی ایکی روکت نماز قیلدی و آلاهدان یسته دی کی سولئیمان اوزیگینن عشقینا آروادی و سارایی و تمام باغ باغات وسایللاری

قدیم تورک سۆزلىرى

لوغتى (۱)

پروفىسور نىظامى خودىئو

بو اليافيا آختاران: حسين شرقى دره جك (سوى تورك)

ايله علاقلرين ياخشىلاشديريلماسى يولوندا بو ايشين
گرکلى و تاخيره سالينماز اولماسيني گۆز اؤنونه
گتيريب

بیز «قدیم تورکجه» دئدیکده قدیم تورک یازیلی
آبیده‌لری نین دیلینی نظردە توتوروق. قدیم تورک
یازیلی آبیده لری ایسه سۆزون تام معناسیندا قدیم
تورک دیلی دئمک دئییلدیر. چونکی قدیم تورک
دیلی آنلایشی موعاصیر تورک دیللیرى نین چوخ
اسکی چاغلارینی ایفاده ائدیر. اونا گۆره ده «قدیم
تورکجه» تئرمینینی بورادا شرطی اولاراق ایندییه ده
ک الدە اولونموش اسکی تورک یازیلی آبیده لری
نین دیلی معناسیندا ایشله دیریک . قدیم تورک
یازیلی آبیده لری یئنی اثرانین ۱۰-۱۱ عصرلرینه
آید اولان اسکی تورک یازیلی آبیده لرینی احاطه
اؤدیر. بو آبیده لری ایکی قروپا آیرماق اولار: ۱.
گۆیتورک آبیده لری، ۲. اویغور تورکجه سی آبیده
لری. همین آبیده لر بیر-بیری ایله سیخ باغلی اولان
ایکی ادبی دیلده یازیلیمیشدیر. لاکین همین آبیده
لرده کی بعضی دیالکت خصوصیتلری نظره
آلینماسا، اولار آراسیندا جیدی فرق گۆزه چارپمیر.
آبیده لرین دیلینده بیر سیرا لئکسیک واحیدلرین
فونئتیکی واریانتلاری گئنیش شکیلده ایشلنمیشدیر.
معلوماتدور کی، میلی ادبی دیله قدرکی دؤورده
لئکسیک واحیدلرده چوخواریانتلیق نورمال حال
ساییلیر. بوندان علاوه ، خرونولوژی آردیجیللیق
اساسیندا بورادا بیر سیرا لئکسیک واحیدلرده
سئمانتیک گئنیشلنمه، اینکیشاف دا دیقتی جلب
اؤدیر.

اسکی تورک آبیده لری نین مهم قیسیمینی تشکیل
اؤدن گۆیتورک کیتابه لری اساسا اثرانین ۵-
۱۰ عصرلرینه آیددیر. بو آبیده لری اورخون-یئنیسئی
آبیده لری ده آدلانديريرلار. همین آبیده لری

سون واختلار خالقیمیزین اؤز تاریخینه، مدنیتینه،
اونون قاینقلارینا، سويکؤکونه ماراغي خئیلی
آرتمیشدیر. لاکین یئتمیش ایل عرضینده آذربایجان
تورکلی نین تاریخی، قهرمانلیقلارلا دولو
کئچمیشی، مدنیتی نینکی اؤیرنیلمه میش، حتی بو
ایستقامتدن یاییندیرماغا تشبوسلر
گؤستريلمیشدیر. کئچن دؤور عرضینده قدیم
تورکلین تاریخی، مدنیتی، ادبیاتی، یازیلی آبیده لری
چوخ ضعیف شکیلده اؤیره نیلمیش و اؤیره
دیلمیشدیر. ائله بونا گۆره ده بو واختادک
خالقیمیزین ادبیاتی نین، مدنییتی نین، دیلی نین،
داها دقیق دئسک، قدیم تورک یازیلی آبیده لری نین
اؤیره نیلمسینده و اؤیره دیلمه سینده مهم واسیطه
اولان قدیم تورک دیلی لوغتی نین گئنیش و
موکمل شکیلده نشر ائدیلمه مه سی بیزی
دوشوندورموش، قایغیلانديرمیشدیر. تورک دونیاسی

تاپیلدیغی اراضیه گۆره آشاغیداکی قروپلارا آییرماق اولار:

۱. اورخون آبیده لری. اساسا اورخون چایی اطرافیندان تاپیلیمیش بو آبیده لرین سیراسینا کولتیگین آبیده سی (۷۳۲-جی ایل)، بیلگه خان آبیده سی (۷۳۵-جی ایل)، اونگین آبیده سی (۷۰۰-جو ایل)، تونیوکوک آبیده سی (۷۱۶-جی ایل)، مویون چور آبیده سی (۷۴۵-جی ایل) و س. داخیلیدیر.

۲. یئنیسی آبیده لری. سایجا ۱۴۰-آ یاخین اولان بو کیچیک حجملی ائیتافیلار یئنیسی چایی ساحیللریندن تاپیلیمیشدیر.

۳. شرقی تورکوستان آبیده لری. بو قروپا تورفان واحه سیندن تاپیلیمیش ۴ کیتابه، دونخاندان تاپیلیمیش بیر نئچه فراقمئت، میراندان تاپیلیمیش ۵۳ سطیردن عبارت اوچ ورق و «فالنامه» آبیده سی داخیلیدیر.

۴. اورتا آسیا آبیده لری. بورایا ۱۲ کیتابه دن عبارت تالاس آبیده لری و فرقانه دن تاپیلیمیش بیر نئچه کیچیک کیتابه آیددیر.

۵. شرقی آوروپا آبیده لری. بو قروپا نوووچئرکاسسک آلتیندان، قدیم سارکئل شهریندن و مایاتسک آدلی قدیم شهر یئریندن تاپیلیمیش بیر نئچه کیتابه نی احاطه ائدن دونئتسک آبیده لری و ماجاریستانین نادنئتمیکلوش کندیندن تاپیلیمیش گوموش و مثال قابلار اوزرینده کی یازیلاردان عبارت اولان دونای آبیده لری داخیلیدیر. بوندان باشقا، کیچیک حجملی آلتای کیتابه لری، لئنا و بایکالیانی آبیده لری و شیمالی قافقاز آبیده لری ده اورخون-یئنیسی آبیده لری سیراسینا داخیلیدیر. اسکی اوغور یازیلی آبیده لری سایننا و هجمینه گۆره اورخون-یئنیسی آبیده لریندن خئیلی چوخدور. همین آبیده لر هم اوریژینال، هم ده

ترجومه اثرلریندن ایبارتدیر. بو آبیده لر دینی مضمونا مالیک اولوب، اساسا، چین، تیبت، سانسکریت و ایران دیلریندن ترجومه ائدیلمیشدیر. قدیم اوغور آبیده لری، اساسا دینی مضمونونا گۆره بیر-بیریندن فرقله نیر. بو آبیده لر آشاغیداکی قروپلارا آییریلیر: ۱. بوددا دینی مضمونلو قدیم اوغور آبیده لری. ۲. مانوی دینی مضمونلو قدیم اوغور آبیده لری. ۳. خریستیان دینی مضمونلو قدیم اوغور آبیده لری. ۴. هوقوق سندلری.

بیرینجی قروپا آشاغیداکی یازیلی آبیده لر داخیلیدیر: «آلتون یاروک» آبیده سی. بو، اون بؤلمه دن عبارتدیر. چین دیلیندن ترجومه اولونوب، ۱۰-عصره آید ائدیلیلر، ۶۷۵ صحیفه دن عبارتدیر. «کالیانامکارا و پاپامکارا» آبیده سی. ایکی قارداشین باشینا گلن احوالاتدان بحث ائدن و چین دیلیندن ترجومه اولونان، ۸۰ صحیفه دن عبارت اولان بو بدیعی اوسلوب نومونه سی ۱۰ عصره آید ائدیلیلر. «کوانشیایم پوسار» آبیده سی ت ۲۲۴ سطیردن عبارت اولان بو کیتابه تقریب ۱۰ عصرده چین دیلیندن ترجومه ائدیلمیشدیر. «سیوانسزانین بیوقرافیاسی» آدلی ایری حجملی آیدنی ۱۰ عصرده چین دیلیندن تورک دیلینه سینقکو سئلی تودون («آلتون یاروک» اثرینی ده او ترجومه ائتمیشدیر) چئویرمیشدیر. «سئکیز یوکمک»، ۴۹۵ سطیر-دن عبارت اولان بو آبیده نیسبتن قدیمدیر. بورادا بوددیزم دینی نین فلسفی اساسلاری ساده و آخیجی بیر اوسلوبدا آنلادیلیلر. ۱۰ عصرده چین دیلیندن ترجومه ائدیلدیگی احتمال اولونور.

«ایبلیس آتاواکا افسانه سی». چین دیلیندن چئویرلمیش ۵۶۶ سطیردن عبارت بو اثر دینی مضمونا مالیک اولسا دا، کامیل بدیعی ادبیات نومونه سیدیر. اثرین بدیعی دیلی، تهکییه اوسلوبو، بدیعی تصویر واسیطه لری دیقتی جلب ائدیر. بو سادالانان

آبیده لردن باشقا بوددا دینی مضمونو ایفاده ائندن دیگر قدیم تورک آبیده لری ده واردیر. اونلارین بعضیسی سون ایللرده نشر ائدیلمیش، بیر قیسمی ایسه هله لیک ایشیق اوزو گۆرمه-میشدیر.

ایکینجی قروپا داخل اولان یازیلی کیتابه لر آشاغیداکیلاردیر: «خواستوانیفت». ایران دیللی نین بیریندن ترجمه ائدیلمیش و یئنی اثرانین ۵-۶ عصرینه آید اولدوغو احتمال اولونور. بو کیتابه قرامماتیک خصوصیتلرینه گۆره اورخون-یئنیسی یازیلی آبیده لری ایله سسلشیر. مانوی دینی مضمونلو آبیده لرین بؤیوک بیر قیسمینی عصرین اوللرینده چی نین شمال قریبده تورفان واهه سیندن قدیم کوچو دؤولتی نین خارابالیقلا ریندان عصریمیزین اوللرینده تاپیلیب آلکوک طرفیندن آلمانیا دا نشر ائدیلمیش کیتابه لر تشکیل ائدیر. بو کیتابه لر اوست-اوسته ۱۵۰ صحیفه یه یاخیندیر. مانوی نین شهرینه یازیلیمیش ۱۲۰ بنددن عبارت اولان بو بؤیوک هیمن قدیم تورک پوئزیاسینی اؤیرنمک باخیمیندان دا دیقی چکیر.

اوجونجو قروپا داخل اولان یازیلی آبیده لر خریستیان دینی مضمونونو عکس ائتدیریر و سایجا آزدیر. ۸۰ سطرین عبارت اولان «سحرکارلارین اعتقادی» آبیده سی ۱۲-۱۳ عصرلره آید ائدیله. «بولاییک» کیتابه سی کیچیک جملی آبیده دیر.

دوردونجو قروپا داخل اولان قدیم آبیده لر اوغورلارین حقوق سندلریندن عبارتدیر. اونلارین سایبی ایگرمیدن آرتیق دیر و ۱۰-۱۳ عصرلره آیددیر. بو سندلرده اوغورلارین موختلیف تصروفات موقاويله لری اؤز عکسینی تاپمیشدیر. اوغور حقوق سندلرینده قدیم اوغور یازی عنعنه سی ایله یا- ناشی اورتا عصر اوغور دانیشیق دیلی نین خصوصیتلری ده عکس اولونموشدور. قدیم اوغور یازیلی آبیده لری نین بیر حیصه سی تیببی مضمون

ایفاده ائدیر. اونلاردان بیر ۲۰۱ سطرین عبارتدیر. قدیم اوغور آبیده لری نین اؤیره نیلمه سی و نشر ائدیلمه سی ایله و. و. رادلوو، پروف. آلکوک، و. تومسئن، و. بانق، ف. موللئر، ر. رحمتی آرات، ح. اورکون، آ. فون قابئن و باشقالاری مشغول اولموشلار. قدیم اوغورلار اؤز یازیلاریندا بیر نچه یازی سیستمیندن ایستیفاده ائتمیشلر. اونلار ایلک اول اورخون-یئنیسی ایفباسیندان فایدالانمیشلار. بئله کی، مویون چور و «فالنامه» کیمی قدیم اوغور آبیده لری بو ایفا ایله یازیلیمیشدیر. بعضی اوغور الیازمالاری براهما یازسی ایله گلیب بیزه چاتمیشدیر. بو یازی فونوقرافیک یازی فورماسی اولدوغوندان دیگر ایفبالارا نیسبتن اسکی تورکجه نین سس قورولوشونو ایفاده ائتمک باخیمیندان چوخ الوئیشلی ایدی. اسکی اوغور یازیلی آبیده لری نین چوخ حیصه سی مانیخی و قدیم اوغور ایفباسی ایله یازیا آلنیمیشدیر. اسکی تورک یازیلی آبیده لری قدیم تورک ادبیاتینی، تورک شعر تئخنیکاسینی، اونون قانونا اوغونلوقلارینی اؤیرنمک باخیمیندان بؤیوک علمی اهمیته مالیکدیر.

یئری گلمیشکن، گؤیتورک آبیده لری قدیم خصوصیتیله داها چوخ مالیک اولسا دا، اسکی اوغور آبیده لری نین تورک خالقلاری ادبیاتی و دیلی نین تاریخینده مهم رولو و اهمیتی اولدوغونو دا قئید ائتمه مک اولماز. هر شئیدن اول، ۶-۷ عصرلرده اوغورلار اورتا آیا رئگیونوندا چینلیردن سونرا ان مدنی و اینکیشاف ائتمیش خالق اولموشدور. بو فیکری ۲۰ عصرین ایلک ایللرینده چینین شمال قریبده کی تورفان ایالتینده آپاریلیمیش آرختولوژی قازینتی زامانی قدیم اوغورلارا آید الده اولونموش ماتریاللار دا تصدیق ائدیر. یوخاریدا قئید ائدیلمیش کیمی، قدیم اوغور

اینجه لیکلرینه قدر احاطه اولونماسینا ایمکان وئرمیر. دیگر طرفدن، اونو دا قئید ائدک کی، تورک منشالی آنتروپونیم و توپونیملردن فرقلی اولاراق بوراداکي آلیما اونوماستیک واحیدلرین تدریس و تدقیقات اوچون علمی اهمیتی چوخ آزدير.

بللیدیر کی، ترجمه ایشی ترجمه اولونان ادبیاتی و ادبی دیلی زنگینلشدیریر. بو باخیمدان قدیم اوغور دیلینه ائدیلمیش ترجمه اثرلری نین لوغت ترکیبی نین گئنیشلیگی و زنگینلیگی دیقتی جلب ائدیر. بو اثرلرده احتیاجلا علاقه دار بیر سیرا یئنی تئرمینلر یاراتماق ضرورتی مئیدانا چیخمیش و ادیب بو مقصدله آنا دیلی ماتریاللارینا موراجیت ائتمیشدیر: اوزون ایسیگ-خرونیکي قیزدیرما، مالیاریا؛ تین تاسی آستما؛ یورک سیکلماک-اورک قیسیلماسی، تین بوسماک-تنگنفسلیک، تئوشومه؛ کان اؤدک-قان دئورانی؛ کیرتکونچ-اینام؛ اعتقاد، تئگنیمک-دویغو؛ ساکینچ-فیکیر، دو-شونجه، ایدئیا؛ کیلینچ-فعالیت، عمل، کؤنی کیرتو یوریغ-حاق یولو، بوشغوتچی-واعیظ، دین تبلیغاتچیسى و س. البته، بونلارا باخمایاراق، قدیم اوغور آیدلرینه همین ترجمه ائدیلمیش دینی مضمونلو متلرده آلیما سؤزلر بیر قدر نورمادان آرتیق ایشلنمیشدیر. بیزجه، دینی-فلسفی آلیما تئرمینلرین قدیم اوغور تورکجه سینده چوخ ایشلنمه سی، دیلین او دئورده مورککب دینی-فلسفی آنلایشلارین بیردن-بیره هضم ائدیلمسینه تام شکیلده حاضر اولمماسی ایله باغلیدیر.

بعضی تدقیقاتچیلار قدیم تورک آبیده لری نین لوغتنی ترتیب ائدرکن ۱۱ عصر آبیده لری نین، خصوصیه یوسف بالاساقونلونون ایری حجملی «قوتادغو بیلگ» پوئماسی نین لئکسیکاسینی دا بورایا داخل ائدیرلر. دوغرودر، بو پوئمانین بیر نوسخه سی قدیم اوغور الیفباسی ایله یازیلیمیشدیر.

آبیده لری گؤیتورک کیتابه لریندن فرقلی اولاراق سایجا چوخ، اولوبجا رنگارنگدیر. عئینی زاماندا، قدیم اوغور آبیده لری یالیز دینی مضمونلو متلردن عیبارت اولمایب دونیوی مضمون دا کسب ائتمیشدیر. قدیم اوغورلار تورک خالقلاری نین مدنیتی تاریخینده سؤز و اوزان صنعتی نین اینکیشافیندا، تکمیللشمه سینده، بدیعی ادبییاتین، اونون نؤو و ژانرلاری نین ایره ليله مه سینده بؤیوک خیدمت گؤسترمیشلر. بو مقصدله اونلارین چین و هیند مدنیتینین دونیاجا مشهور اولان ادبی اینجیلرینی آنا دیلینه چئویرمه لری خالقین مدنی اینکیشافینا، ادبیاتین و ادبی دیلین زنگینلشمه سینه آز تاثیر گؤسترمه میشدیر. بو باخیمدان چین دیلیندن سینقکو سئلی توتونقون هیند بوددیزم ادبیاتی نین ان گؤرکملی آبیده لریندن بیرى اولان ۶۷۵ صحیفه دن عیبارت «سووارناپ رابپاسا» (تورکجه «التون یاروک») آدلی سوترانی تورک دیلینه ترجمه ائتمه سی دیقتی چکیر. ۱۰ عصرده ترجمه ائدیگی بو آیدنی قدیم تورک ادبیاتی نین گؤرکملی ناثر و شاعیری یارادیجی شکیلده ایشله میش، اونو دؤوره، زمانه یه و موحیطه اوغونلاشدیرمیشدیر. بو اثرین ترجمه نین تاثیرى ایله اؤزونمخصوص سینتاکسیسی اولسا دا، قدیم تورک دیلی لئکسیک و قراماتیک خصوصیییتلرینی گئنیش شکیلده عکس ائتدیریر. اونا گؤره ده سؤزلوکده بو آبیده نین لئکسیک واحیدلریندن گئنیش شکیلده ایستیفاده ائدیلمیشدیر. قدیم اوغور آبیده لری نین بیر چوخو، یوخاریدا قئید ائدیلمیش کیمی ترجمه اثرلریندن ایبارت-دیر. کیتابدا قدیم تورک اونوماستیک واحیدلرینه گئنیش یئر وئریلمه ده، بوددیزمله باغلی اولان اونوماستیک واحیدلر تامامیه احاطه اولونمامیشدیر. کیتابین حجمی اونلارین هامیسینین

۳. لئكسيك واحيدلرين نيطق حيصه لرينه آيد اولماسى سۆزلوكده يئرى گلدېكجه قئيد ائديلىر:
 اول ۱. و (شخص عوضليگى)، ۲. و (اشاره عوضليگى)
 ۴. باش سۆزلر ايرى حرفلرله وئريلير. مثلن:
 اوكت ۱. اوخ، ۲. اوک (تصديق ااداتى)،
 ۳. اون اوک (ائتونيم، قبيله آدى)
 ۵. سۆزلوكده آلىنما سۆزلرين منشايى، ديل منسوبيتى، كيتابىن تئماتيكاسى ايله علاقه دار اولان ادبياتلار، لوغت كيتابلارى اساسيندا آشاغيداكى قايدادا ايشاره ائديلىر:

سوت چين، قاندا، زنجير
 اوداكات سكر، آنتروپونيم، شخص آدى
 ۶. كيتابدا موختليف دينلرله، ايناملارلا باغلى اولان تئرمينلرله گئنىش يئر وئريلميشدير. همين تئرمينلرين داها دقيق و دوزگون آنلاشيلماسى اوچون باش سۆزلرين ايضاحاتيندا دينى سۆزو و س. قئيد ائديلىر. مثلن:

تايشينقت چين. ماهايانا-بودديزم
 دينينين ۱۰ عصرده قىرى هينديستاندا مئيدانا چيخميش جريانلاريندان بىرى (دينى)
 ۷. باش سۆزلرين ايضاحيندا ايشله ديلن قديم تورك آبيده-لريندن گؤتورولموش لئكسيك واحيدلر قارا حرفلرله وئريلير:

تاي ت ۱. داي، دايچا، ۲. آلتون تاي سانقون، تاي بيلگه توتوك، تاي بگ (انتروپونيم، شخص آدى)
 اؤرت ت اود، آلوو، آتش؛ اؤرت يالين-اود-آلوو، اؤرت يالينليغ اوتلوغت يانان، آلوولانان

۸. باش سۆزلرين قديم تورك آبيده لرى نين ديلينده موخته ليف فونتيك واريانتلارى (موخته ليف آبيده لر، موختليف اليفا سيستملىرى، موختليف آرئاللار اولدوغوندا) ايشلنميشدير. همين واريانتلار آشاغيداكى قايدادا وئريلير:

يارماكت= پول، پارا، سيككه

لاكين بو جهت بيزه همين آبيدىنى صيرف قديم دؤورون آبيده سى حساب ائتمه يه و اونون ماتئرياللاريندان لوغت ترتيب ائدركن ايستى-فاده ائتمه يه اساس وئرمير. چونكى همين آبيده نين ديلينده قديم تورك ائلمئنتلرى آز، موعاصير تورك ديللرينه آيد لئكسيك-گرامماتيك ائلمئنتلر ايسه چوخ ايشله نير. ديگر طرفدن، همين آبيده نين بير نوسخه سى نين قديم اويغور اليفباسى ايله يازيلماسى دا اونا اساس وئرمير.

قديم تورك يازىلى آبيده لرينده ايشلنميش آلىنما سۆزلر اساسا چين، سانسكريت، قيسمن سوغد، تيبئت و توخار سۆزلريندن عيبارتدير. بورادا نادير حاللاردا ايران ديللريندن و عرب ديليندن آلىنميش سۆزلره تصادوف ائديلىر. بئله سۆزلر عادتى مانوى دينى مضمونلو آبيده لرده، حقوق سندرلرينده و ف.موللثرين نشر ائتديرديگى بودديزم دينى مضمونلو روايتلرده گؤزه چارپير. اونو قئيد ائتمك لازيمدير كى، اويغورلارين حقوق سندرلى ۱۰-۱۳ عصرلى احاطه ائدير.

قديم تورك يازىلى آبيده لرينده كى ۸۰۰۰- ياخين سۆز و ايفادنى احاطه ائدن همين سۆزلوك ترجمه لوغتى اولسا دا، بورادا ايضاحلى لوغت ائلمئنتلرى ده واردير. سۆزلويو نشره حاضيرلاياركن «Древнетюркский сл и в р б» كيتابيندان و احمد جعفر اوغلونون لوغتيندن ده ايستيفاده ائديلميشدير.

سۆز لويون قورولوشو حاقيندا

۱. باش سۆزلر اليفا سىراسى ايله دوزولموشدور.
 ۲. اومونيملر، داها دوغروسو، عئىنى جور يازيلىب موخته ليف معنا بيلديرن سۆزلر، كيتابىن حجمى نظره آلىناراق بير سۆز حاليندا آشاغيداكى شكilde وئريلير:

۱ ت بيرت. وئركى نؤوو، ۲. يارا

اؤكوش ت= اوكوش، چوخ، تاماميله

۹. توپونيملر، آنتروپونيملر، ائتونيملر، كوسمونيملر، زوونيملر هر بير ديلين تاريخى نين، خالقين تاريخى نين ياشايان تاريخى، سالنامه سيدير. اونا گؤره ده قديم تورك آبيده لرينده كى بئله اونوماستىك واحيدلر ايمكان داخيلينده احاطه اولونموشدور. اوخوجو اوچون داها آيدين اولسون دئييه، همين سؤزلردن سونرا مووافيق قيسا ايضاحات وئريلير:

كان ت ۱. خان، حؤكمدار، شاهزاده، ۲. قان،

۳. كان اوغول، كان ائلچى، كارا كان (آنتروپونيم، شخص آدى) كاشوت توپونيم، كاشغار اطرافيندا بير شهرين آديدير.

۱۰. قوشا سؤزلر ده، اساسا، ايضاحات حصه سينده وئريلير. بلليدير كى، قوشا سؤزلر تورك ديللري قرامماتىك قورولوشونون خاراكتئريك خصوصيتلريندن بيريدير. قوشا سؤزلر مورككب سؤزلره دوغرو اينكىشاف ائدير. قديم تورك يازيلى آبيده لرينده بير سيرا ياناشى ايشلنن سينونيم لئكسيك واحيدلره تصادوف ائدilir كى، اونلار قوشا سؤزلره دوغرو اينكىشاف ائدير. سؤزلوكده همين لئكسيك واحيدلر قارا حرفلره وئريلير و قوشا سؤز حوقوقوندا شرح اولونور:

تئرنيق ت درين، تئتروم تئرنيق ت درين، توتروم تئرنيق ت مضمونلو و درين توكل ۱. تام، موكممل، كاميل، بوتون:

توكل باريم ت ان يوكسك، ان موكممل، ائسن توكل ت ساغلام، ساغ-سالامات، تولو توكل ت تاماميله، بوتونلوكله،

۲. توكل كارا (آنتروپونيم، شخص آدى)

۱۱. قديم تورك آبيده لرى نين بير قيسمينده (قديم اويغور آبيده لريند) فعلين مصدر فورماسى گئنيش شكيلده، بير قيسمينده ايسه نادير حالدا ايشله نيلىميشدير. نظرى جهتدن مصدر فعلين عومومى، لوغته ايشلنن فورماسيدير. بونلارى نظره آليب

سؤزلوكده باش سؤز كيمى ايشلنن فعللرى مصدر فورماسيندا وئرديك.

۱۲. قديم تورك يازيلى آبيده لرى نين سس سيستمينده موعاصير آذربايجان دىلى نين سس قورولوشوندان بعضى فرقلى خصوصيتلر گؤزه چارپير. بئله كى، قديم تورك يازيلى آبي-دلرى دؤورونده تورك ديللرينده ر و ل، ائلجه ده ز ساميتى ايله باشلانان لئكسيك واحيدلرين هاميسى آينما سؤزلردن عيبارت اولموشدور. بورادا موعاصير ديليميزدن و ايندى ايشلتديگيميز قرافيكادان فرقلى اولاراق ك و ڭ (ساغير نون) فونملرى مؤوجود اولموشدور. ايندىكى قرافيكادا ڭ (ساغير نون) فونئمى نين حرفى ايشاره سى اولماديغينا گؤره همين فونئمى سؤزلوكده نق حرف بيرلشمه سى ايله ايشاره ائتديك.

قيساتلار

ايس.ت ايسيم

كؤم.ت كؤمكى نيطق حيصه سى

يون.ت يونانجا

سكر.ت سانسكريتجه

سوغد.ت سوغدجا

تيبئ.ت تيبئتجه

چين.ت چينجه

آبت=او، اوو يئرت اوولاق

آبام ت = آپام، آبانق، اگر؛ آبام بيروك اگر بير دفعه

آباموت=آبامولوغ، ۱. دايمي اولان، اؤلمز، ۲. شخص آدى

آبينچ ت راحتليق، اووونما، سئوينچ، ريفاه؛ آبينچوت ياخين، ايستكلى

آبيداريم ت سكر. بودديزم تليمينين ايبى حصه سى

آبيزىك ت آبيشيك، خريستيانلارين خئير-دوعا مراسيمي

آبيزان ت مواليجه وانناسى

آبيسكون ت خزر دنيزى، توپونيم

آبىتكامىتابا (بىش ان مۇھترىم سما بودداسىندان بىرى)،
 آنترىپونىم
 آبلاماكت=ولاماك، اوولاماك؛ آب آبلاماكت=اوو ائتمك
 آبماكتفونتان وورماق، آخماق
 آبرابخ: آرىا
 آبوچكك كوسا، قوجا، ايختىيار؛ آبوچكا سوزوتاتالار سوزو،
 =اويچغا
 آوانت سوقد. = آوينت، سبب؛ آوينت تىلتاغ - سىبلر
 آودانت حكايه، حكايت، تهكىيه
 آوينىلماكت ابىنماك، اوزونو ياخشى حىسس ائتمك
 آوينتلىغ شرتى اولراق، شرتيله، آوينتسىزىن سببسىز
 آوينچسىزىت قورخوسوز، مۇحكىم
 آويرتا-۱. دايه، يئىدىردن ۲. توپلو حالدا، بوتون، =اوورتا،
 اورتاسى
 آويرماكت=ئويرمىك، بىر شىين اطرافىندا هرلىمىك،
 دولانماق آويرداچى تىر شىين اطرافىندا هرلىن
 آويا-۱. آر، عابىر، حيا، ۲. هئىوا
 آبىاكىرتسكىر. مجهوللوق
 آوماكت ساغلام اولماق
 آوچىت اووچو؛ آوچى ايتت اوو ايتى
 آغىكى آياق آراسىنداكى گىنىشلىك
 آغك بۇيوك قارداش؛ آكا، آكا اينىت بۇيوك كىچىك
 قارداشلار
 آغازت آغىز، آغىز؛ آغىز تىلت سوز، نىطق
 آغانت جزا، حۇكم
 آغدىنماكت قالخماق، يوكسلىمىك
 آغى-۱. ثروت، وار-دؤولت، خزىنه، آغى-بارىم-
 دؤولت، ۲. گوز ياشى
 آغىلاماك-آغلاماق، سارسىلماق، سىزلاماق
 آغىزانماك-دئىمىك، سۇيلىمىك، تلففوز ائتمىك
 آغىلىك-خزىنه، انبار
 آغىل-عاغىل، كوز
 آغىچى-خزىندار، آغىچى اولوغى-باش خزىندار
 آغىنماك-آغناماق، يىره سورتونىمىك، يووارلانماك
 آغىنچسىز-سارسىلماز، سابىت، ساغلام

آغىر-۱. آغار، آغىر، چتىن، ۲. آدىلى-سانلى،
 اعتىبارلى، شرفلى، آغىر-آغىر-چوخ جىدى، تمكىنلى
 آغىرىنماك-۱. سىزلاماق، گۇيىنمىك، ۲. يالوارماق،
 هۇنكور-هۇنكور آغلاماق، آچىنماك-آغرىنماك-
 دردىنه شرىك چىخماق
 آغىرلاماك-عزىزلىمىك، سايماق، احتىرام و ائتىبار گۇسترمىك
 آغىرلىغ-۱. حۇرمىتلى، سايقيدىر، مۇحترىم، قىيمىتلى،
 = آغارلىغ، ۲. هاميله
 آغىس-آغاز، آغىز، آغىز يال-بىر نؤو آغىز خسته لىگى
 آغلاك - ۱. آدامسىز، تنها، ۲. قئىرى محصولدار، قئىرى
 مونىيت
 آغلاماك-۱. بوشالماق، بوش قالماق، ۲. اذىت،
 خىففت، خىففت چكىمىك
 آغلاتى-يوكسك درجده
 آغناماك-آغىنماك، آرخاسى اوسته يىره سورتونىمىك،
 يىرده قىورىلماق، يىرده دىلمىك، آغناماق
 آغماك-يوكسلىمىك، قالخماق
 آغرىغ-آغراغ، آغرى، سىزىلتى، خسته لىك، آغرىغ
 اىگ-خسته لىك، آغرىغ يىر-آغرىيان يىر، آداك
 آغرىغ-آياق آغرىسى
 آغرىكلانماك-آغىرلاشماق، آغرىلارى آرتماق
 آغرىماك-آغرىماك، خسته لىمىك، =آغرىماك
 آغرىغىل ت خستلىكدن، آغرىلاردان عذاب چكن
 آغرىغوچى ت خسته
 آغرىنماك-۱. سىزلاماق، گۇيىنه مك، ۲. يالوارماق،
 هۇنكور-هۇنكور آغلاماق، ۳. احتىرام ائتمىك، اهمىيت
 وئرمىك، =آغىرىنماك
 آغروك-۱. آغىر خسته لىمه، ۲. يوك، مال، املاك
 آغسانماك ت سۇيلىمىك، دانىشماق
 آغروشت آغرى، آزار، اىضطىراب، خسته لىمه
 آغترماك ت ۱. باسىب ايمىك، ۲. چئوئىرمىك،
 ترجمه ائتمىك
 آغترىلماكت ۱. چئوئىرلىمىك، آشماق، ۲. هرلىمىك،
 ۳. سويو آزالماق

- آغساغ - آكساك، آخساك، بوخساك ت
شيكست آدمالار
آغاتارو-جلد، سورتله، آغاتارو تونقاروت گيرده شكيللى
آغتيناكت چيخماق، مينمك، آتا مينمك
آغو-۱. آغى، زهر، ۲. يئر آدى، ۳. سفنه، كوتبئيين،
كۆتوك
آغولوغ-۱. عاغيللى، ۲. زهرلى
آغوماكت زهرلنمك
آغوكماك - زهرلنمك، يئلويكمك - آغوماك سحرله مك،
اووسونلاماق
آغوسوزت زهرسيز
آد-۱. آت، ۲. آد-سان، شؤهرت، ۳. ايقتيدار صاحيبي
آدات ۱. تهلوكه، فلاكت، موسيبت، بلا، آدا تودات بلا،
تهلوكه، آدا ائمگك ت عذاب-ازيت، ۲. باشقاسى، اؤزگه
سى، ديگرى، ۳. تزييق، طولم، ۴. احتياج
آدايت ۱. قوش بالاسى، اتجبالا، ۲. آدايوت سئويملى،
عزيز، ۳. ايديعاچى، نا-ميزد
آداك-۱. آياق، ۲. اساس، آشاغى هيسسه، ۳. داغتيي،
۴. چايين منصبى، ۵. آداك توتوك (يئر آدى)، آداكين
اؤروت آياق اوستده
آداكليك-اياقلى، آداكتاكت سونونجو، آخيرينجى
آدالانماكت بدبختليه دوچار اولماق، تهلوكه لى
وضعيته دوشمك
آداليغت تهلوكه لى، خطالى، قورخولو
آدامت عادت آتا، آدات توغريل (شخص آدى)
آداماك -= آتاماك، ۱. آد قويماق، آدالانديرماق، سؤيله
مك، ۲. ضرر وورماق
آدارت شخص آدى، آنتروپونيم
آداسيزت قورخوسوز، تهلوكه سيز
آداشت دوست، يولداش
آدانقو - آييرما، آييرد ائتمه، آدانغو تۇزوت سئچمه
قانونو
آدانماك -= تكانماك، باغلانماق، قوشولماق
آدغير -= ادغار، آغير، آدغيرليك آغيرلى
عاديتيات ۱. سكر. اولدوز آدى، ۲. جومه
- آديغت آيى، آديغلايوت آيى كيمي: آييا بنزر
آدين -= آدان، آدان، ديگر، باشقا، يابانچى، ياد، ۲.
اجدالارين آدينى آنىل-ماسى
آدينا -1. جومه گونو
آديناغوت باشقا، باشقاسى، آدينغوكا ت باشقا-باشقا،
آيرى-آيرى شخصلر، آدينا-غونى ت باشقاسيى
آدينچيغ-= آدينچيغ، آدينسيغ، باشقا، باشقاسى،
موخته ليف، خصوصى، اوستون درجه-ده، حثيرتاميز
آدينماكت ۱. ديشمك، باشقا-لاشماق، آيريلماق، ۲.
تأسوف ائتمك، حثيرت ائتمك، چاشماق
آديرت سكر. اولدوز آدى، كوسمونيم
آديرت ۱. اينجه دن - اينجي، دريندن - درينه، ۲. اورادا-
بورادا، قيسمن، = آدا-را، اؤدوره
آديريلماكت آيريلماق، اؤلمك، آديرغولك آيريلاجاق،
آييراجاق
آديريلماكليغت آيريلمالى اولان
آديرماك -= آدارماك، آييرماق
آديرت ۱. آيريليق، ۲. عيى، اياديرت كئئق دقيق،
آديرت اؤدورت هر جور، موخته ليف
آديرتلاماكت-اييرد ائتمك، آديرتيك-آيريليق،
آديرتلايوت اينجه دن اينجه يه، درين
آديرتليغت آيدين، اياضاحلى = آديرتلاغ
آديرتلانماكت موعايينه ائديلميش اولماق،
يوخلانيلماق
آدناغوت باشقا، باشقالارى، اؤزگه، اؤزگه لرى
آدكانماك -= تكانماك
آدرات آدرا آتليغ بيليك- فرقلنديرمه قابيلىتى (دينى)
آديرلماكليغ - آيريلماقلا باغلى اولان، = آديرلماكليغ
آديرتسيزت آييرد ائتمدن، آييرمادان
آديشتيتت موقددرات، طالع آلين يازيسى، عاديشيتت
آدليغت شؤهرتلى، آدى-سانلى، = آتليغ
آديرلماكت-ايريلماق، آدرات آيريلميش، آديرداچى ت
آييران
آدورماكت آييرماق، فرقلنديرمك، سئچمك

آدروك ت ۱. باشقا-باشقا، آیری-آیری، ۲. اولدوغو
 كیمی، تامامیله، آدروك-آدروك ت هر جور، دورلو-دورلو،
 آدروك كیلماك - دیشمك، تحریف ائتمك
 آدروكلوغ ت فؤوق العاده، پارلاق، اوستون، آدروكسوز ت
 عئینی، توز آدروكسوز ت عئینی، فرقسیز
 آدروتماك ت آییرماق، آییرلماق، فرقلنمك
 آدونچسوز ت دیشمز، باغیشلانماز، سابیت
 آدورت ت اووورد، یاناق
 آدوت ت اوووج، اوووج دولوسو
 آز- ۱. آز، ۲. سحو، یانلیش، ۳. آرزو، هوس، ۴. خالق
 آدی، ائنتونیم
 آراغت ۱. سحو یولا، یانلیش یولا دوشن، ۲. شخص آدی،
 ۳. آزوو دنیزی
 آذانت سكر. سیدر آغاجی
 آذاندت سوغد. حئكایه، مثل
 آزغان ت قادین آدی
 آزکینات آزاجیق، آزجا، چوخ آز
 آزغورماكت از دیرماق، یولدان چیخارتماق
 آزیغت ۱. آزی دیشی، آزیغلیغت آزی دیشی اولان، ۲.
 ائنتونیم، ۳. آیی
 آزیتماكت اینتظامی پوزماق، قاریش دیرماق،
 قارماقاریشقیلق سالماق
 آزکیلات آزکیا، آزاجیق، بیر آز
 آزلانماك- ۱. قیسقانماق، حسد آپارماق، ۲. یانیلماق،
 خطا ائتمك، ۳. آرزولماق، ایستمك
 آزلیكت آز، كئفی اولمایان
 آزماكت آزماق، چاشماق، یولدان چیخماق
 آزمان- ۱. آت آدی (زوونیم)، ۲. بوروق قوچ،
 آختالانمیش قوچ
 آزسیزت هوسسیز، احتیراسسیز، غضبسیز، ساكیت
 آزوت و یا، و یاخود، یئنه (باغلاییجی)، آزو یئمە و
 یاخود آزوكت رزق، قیدا، آزوقه، یئمك، یئم
 آزوماكت آزالماق، اكسیلمك
 آزون ت دونیا، عالم، كاینات، آزغونلوقت دونیوی، =ژون

آیا ت اوووج، آیا یاپماك ت الینی-الینه وورماق، ال
 چپك چالماق
 آیت آی، آیتنقری ت آیتنقری، اوغور تقویمینده
 کی آیلاز: آرام آی، چاكشاپات آی، ایكیندی آی،
 اوغلاک آی، اولوغ اوغلاک آی
 آیغت حۇرمت، احتیرام، آیاغكا تئگیملیك ت حۇرمتە،
 احتیراما لاییق، آیغت آیاماك ت آد، نیتول وئرمك، آغیر
 آیغت كیلماك ت بۇیوك احتیرام گۇسترمك، آغیر آیغت
 حۇرمت، احتیرام، آیغت چیلكت حۇرمت، احتیرام
 آیاغلیغ = آیاغلاغ، حۇرمتلی، مؤحترم، آیاغلیغ بولماك
 ت حۇرمتی اولماق، آیاغلیغ آریغلیغت حۇرمتلی
 آیاغسیز ت حۇرمتسیز، نیفرتلاییق، آلچاق، آیاغسیز
 كیلماكت آلچالتماق، حۇرمتدن سالماق
 آیاماكت آغیرلاماكت درین احتیرام گۇسترمك
 آیینچ ت قورخو، آیینچسیز-كوركونچسوز ت قورخوسوز
 آبی ت چوخ، اولدوقجا
 آییغ - ۱. پیس، منفی، بد، الوئیشسیز، اینته نیلمین،
 یارامایان، آییغ، آتلیغت بدنم، آییغ کیلینچ ت گوناہ،
 سوچ، قباح، آییغ اؤگلی ت بدنیت، ۲. سۇز گۇستریش،
 امر، بوریوق، حۇكم، ۳. چوخ، اولدوقجا
 آییغلاماكت سۇیلمك، یامانلاماق، پیسلمك،
 آلچالتماق، آییغلاشماكت سۇیوشمك، آغیزلاشماق
 آیینقات آیلازجا، هر آی
 آیینماكت ت قورخماق، چکینمك، كورکماك آیینماك
 قورخماق، كورکینماك آیینماك- چکینمك
 آیینچلیغت ت قورخونچ، قورخولو
 آیینچسیز ت قورخوسوز، آیینچسیز كوركونچسوز ت
 قورخوسوز
 آییت ت اؤیود، وضع، مؤیزه
 آییتماك- دئمك، سۇیله مك، سوروشماق، بویورماق،
 تکید ائتمك
 آییتیمیش- (شخص آدی) آنتروپونیم
 آیکی ت آلیق، بیر آلیق
 آیکیرماكت هایقیرماق، قیشقیرماق
 آییلیچ تاركان ت شخص آدی، آنتروپونیم

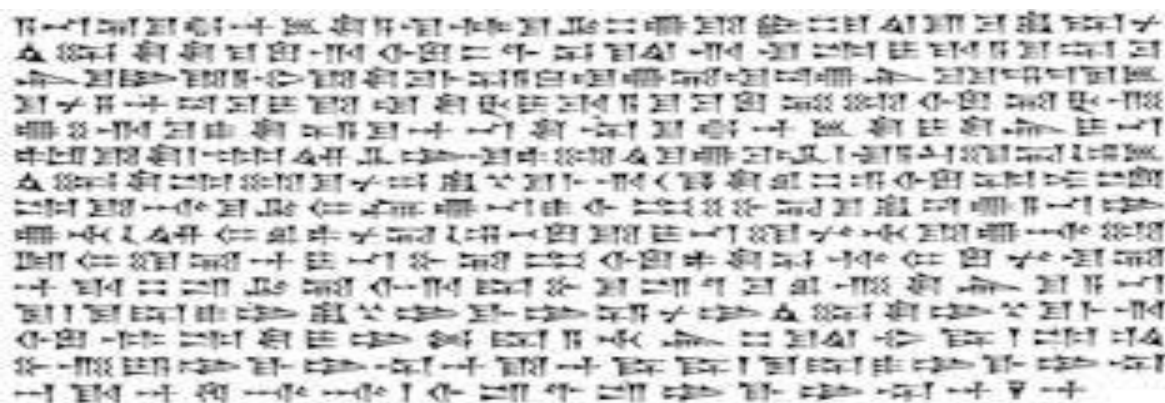
- آیماک ت سۇيله مک، دئمک، آیماک تئمک ت دئمک، سۇيله مک
- آیمانماکت قورخماق، چکینمک
- آیمانچت قورخو، آیمانچسيزت قورخوسوز
- آينات شئيطان
- آی سيلیغت قادین آدی، آنتروپونیم
- آکت ۱. آکساکالت آغساققال، ۲. پیس، فنا
- آکات بۇیوک قارداش
- آک بی ت قیر آت، آغ آت
- آکاشت شخص آدی، آنتوپونیم
- آکی ۱- جومرد، سخاوتلی، ۲. قوز لپه سی
- آکیغ- ۱. آخین، آخینتی، ۲. گۆز یاشی
- آکیغلیغ -آخینی اولان، جوشوب-داشان، تلاطوملو
- آکینسيزت آخینسيز، تلاتومسوز
- آکینچسيزت سابیت، ساغلام، مؤهکم
- آکیرلاماکت آغیرلاماقت عزیز-لمک
- آکیتماک =آغیتماک، قومماق، داغیتماق
- آکیشماک =آغیشماک، ۱. یایینماق، سۇزونون
- اوستونده دورماماق، ۲. آخماق، سوولار آکیشدی ت
- سولار آخدی، ۳. بیر-بیرینی مودافیعه ائتمک
- آکلاماک ت گوجو چاتماماق، ایقتیداری اولماماق، نیفرت ائتمک
- آکماک =آغماک، ۱. آخماق، تۆ-کولمک، ۲. باسقین
- ائتمک، قفیلدن هوجوم ائتمک
- آک پیرات شخص آدی، آنتروپونیم
- آکروت ساکیتجه، ائهتیياتلا، یاواشجا، آکرو آمول ت
- آستا-آستا
- آکسیراکت آغیمتیل
- آکتارماک =آغتارماک، آغتاریلماک، ۱. یئرہ ییخماق،
۲. چئوپرمک، ترجومه ائتمک
- آکتینماکت سويا باتماق، آخماق
- آکتورماک =آغتورماک، ۱. قال-دیرماق، یوکسلتمک،
۲. آخیتماق، تۆکمک
- آکورو آکورو ت یاواشجا، سسسیزجه، ساکیتجه
- آکورو تورکوروت دوغرو، دوزگون، موستقیل
- آکچات پول، گوموش سیککه
- آل ۱- آلت، ۲. آل (رنگ)، ۳. یول، واسته، اوسول،
- چاره، ۴. آل، حيله مکر، آلداتما؛ آل آلدالیغ ت یول،
- واسیطه بیلن، آل آلداغ ت اوسول، واسیطه، آل چئویش
- ت باجاریق
- آلا ۱- آلا، قونور (رنگ)، ۲، جوزام (خسته لیک)، ۳.
- فیتنه، فساد، اینتریقا، ۴. آلا ییغاج (توپونیم، یئر آدی)،
۵. ائتونیم
- آلانقادماکت زیفله مک، گوجسوزلشمک، آلانقاتورماک
- ت آریقلاتماک، گوجدن سالماق
- آلانقوماک ت یورولماق، الدن دوشمک، تاقددتن
- سالاینماق، آلانقورماکت ضعیفلتمک، توکتمک
- آلاکیرماک = کیکیрмаک ت آلاکیرماک، باغیرماق،
- چیغیرماق، قیشقیرماق، آلاکیریشماک ت باغیریشماق،
- چیغیریشماق
- آلاچو ت آلاچیق، چادیر، آلاچولانماک ت آلاچیق
- دیکلتمک
- آلبان ۱- شخص آدی، ۲. خیدمت ائتمکله اؤدن
- وئرگی آدی
- آلغینماک =آلکینماک، قئیب اولماق
- آلغوت بوتون، هامیسی، آلفونیت هامیسی
- الیکماکتازارلاماق، خسته لنمک، بیتمک، توکنمک،
- سونایئتمک
- آریلماکت اؤزو اوچون آلماق
- عالیم ت بورج، گلیر، قازانچ، آلیم بئریم ت بورج حاق-
- حسابی
- آلیمچی ت بورج وئرن
- آلین ۱- آلین، ۲. اؤن طرف، قاباق، قاباق طرف
- آلینقت عاجیز کیمسه. گوجسوز آدام
- آدینلیغت آلینلی، آلنی اولان، آلینچت آلان، الدہ ائدن
- آلیشت ۱. تیجارت، آلقی-ساتقی، ناتورال وئرگی، ۲.
- چایین منصبی
- آلیشماک ت آلماغا کؤمک ائتمک، قوجاقلاشماق،
- توتاشماق
- آلیغت یالانچی، حيله گر، آلیغ-چئویشلیگت رییاکار

آمراشماک ت سئویشمک	آلکاماک ت تعریفلمک، مدح ائتمک، اؤیمک، آلكیش
آمریلماک-ساکیتلشمک، آمریل-تورماک	آلکاماک ت دوعا ائتمک، خئیر-دوعا وئرمک
ساکیتلشدیرمک	آلکانماک-آلکینماک، ١. تعریفلمک، شؤهرتلنمک، ٢.
آمروت دایمی، داعواملی	یئمک (حیوانلار اوچون)، ٣. سالدیرماق، یوخ ائتمک
آمتی =امدی، ائمدی، ائمتی؛ ایندی، بو ساعات،	آلکانسیک تۇروت مدح قانونو، تعریف قانونو (دینی)
حاضیردا، آمتی اوک ت درحال، آمتیکان ت ایندی،	آلکات ت مدح، سیتاییش، تعریفله مه
آمتیکی ت ایندیکی، آمتیکیا ت ایندییه، آمتیکینا ت	آلکاتماک ت تعریفلمک
ایندیکینه	آلکاشماک ت یاردیم ائتمک، آرخا اولماق
آموللوک ت ساکیتلیک، سوکونت	آلکغوچی ت اوغرو
آمورتماک ت تسلی وئرمک، تسکین ائتمک، سوپوتماق	آلکغ - ١. اوزاق، ٢. گئیش، کئئق آلکغ ت گئیش
آه ت او	آلکینماک ت بیتمک، توکنمک، آزالماق، اکسیلمک،
آنات آنا، آنا تاتات والیدئینلر، آنا بابات والیدئینلر	محو اولماق
آنانت سکر. آناند، بوددانین ان یاخین شاگیردلریندن	آلکینتورماک ت قئیب ائتدیرمک، آرادان قالدیرماق
بیری نین آدی، آنترو-پونیم	آلکینچسیز ت بول، بیتمز-توکنمز، سونسوز
آنانتیز سکر. اؤلوم، گوناھلاری (دینی)	آلکینچو- ١. آزالما، اکسیلمه، سون، ٢. آلکینچو اؤدی ت
آنتیییتیگ ت آلین یازیسی، موقددرات، قضا و -قدر،	اؤلوم ساعتی، اجل
طالع کیتابی	آلکیش ت تعریف، آلقیش، خئیر-دوعا
آنوانت ت سبب، تمل	آلکماک =آلیکماک، آزالماق، - بیتمک، توکنمک،
آنتاک اونداء، اوراداء، آنتا کین ت اوندان سونرا، آنتاچات	سونایتمک
اورداجا، آنتاداء، بونون اوزرینه، بوندان سونرا، =اندا	آدکو = آلغو، آلغونی، بوتون، هامیسی
آنتاغ ت بئله، بئلجه، آنتاغ اوشوکلوغ ت بونا بنزر، بئله	آلماک ت آلماق، گؤتورمک، قبول ائتمک، فتح ائتمک،
آنقاوت داهاء، یئنه، بوندان علاوه، اوزاق	قازانماق، گئلین آل-مان ت ائولنمک
آنقارت اونا	آلنقادماک ت زیفلماک، آریقلاماک، حالسیز اولماق،
آنقارماک ت سکر. ١. مارس پلانئتی، ٢. مارس پلانئتی	آلنقادتورماک ت زیفلت-مک، آریقلاتماق، گوجدن
گونوت ١١ گون	سالماق
آنق باشلایوت ان باشدا، ایلک، ایلکین، آنق باشلایوکی	آلپ ت ١. ایگید، جسور، آلپ باھادیر، ٢. چتینلیک،
ت ان باشداکی	تھلوکه، چتین سیناق، آغیر، آلپ آغیرت چوخ آغیر، ٣.
آنق ایلکی ت ان ایلک	آلپ ار تونقا (شخص آدی) ت تورانین افسانوی
آنقیغ ت پیس، بد، آنیغ ائدگوت چوخ یاخشی	حؤکمداری افراسیابین آدی، لقبی، آلپ یول ت تھلوکلی
آنقینت ١. اونون، ٢. اوموز	یول، آمیتابخانین آدلاریندان بیری، آنتروپونیم
آنقیت ت قیرمیزی رنگلی اؤرده یه بنزر قوش، آنقوت،	آمرات مانقو (بیتکی آدی)
زوونیم	آمراکت سئویملی، عزیز، =امساک
آنقیتماک-آییلماک، قاریشیقلیق یاراتماق، =ئئقیتماک	آمراماک ت سئومک، عزیزلمک، ایستمک
آنقلاماک ت باشا دوشمک، درک ائتمک، آنلاماق،	آمرانماک ت سئوگی، عشق، سئوینج، آمرانماکلیغ ت
آنتلاغت اغیللی، درراکه لی، شعورلو	سئویلن

آنچامات بیر داه	آنقرکت دیرناق، =ئرینقک، اثرنک، اثرنک
آنچاتا تیمین ت تام او آندا، آنچاتا کین ت بوندان سونرا،	آنقسیزت ایستیناسیز، فؤقلاده
آنچاکیا یئمه ت هئج، قطعیین	آنقچی ت اووچو
آنچغینچات نهایت	آدین = آنتین، اوندان، آنداغ، =انتاغ ت بئلجه، بو جور؛
آنچامان ت سوقد. خالق، جاماعات	آندین کی ت اوندان سونرا، بونا گۆره
آنچولایو = آنچولایو، آنچولایوما، بئله، بو جور، بونون	آندیران ت بوسبوتون، تامامیله
کیمی	آنی - ۱. اونی، ۲. چای آدی، توپونیم
آنچوت دیر، قییمت، موکافات	آنیغ - ۱. پیس، بد، ۲. اولدوقجا=ایغ
آنچولاما-سایماق، هؤرم ت ائتمک، اعتبار ائتمک،	آنین =-اینیق، اونون، اونون اوچون، او سببه، بونون
قییمتلندیرمک	اوچون، اونولا
آپ ت هر نه قدر، ایستر، ایستر (کوم. نطق. حیس)	آنکابوش ت گؤی بویاق ماددسی و یا اونون بیتکیسی،
آپا-۱. بؤیوک باجی، بؤیوک قادین، قوهوملار، ۲.	=نکبوش
شخص آدی	آنکاروت ائلاماق، سئزمک
آپام ت اگر، =ابام	آنکیتماکت باش ایمک، تسلیم اولماق
آپارت آوار (خالق آدی)، ائتونیم	آنکیتدیرماقت باش آیدیرمک، سجده ائندیرمک
آپیسکوپ ت یئپیسکوپ	آنلار ت اونلار
آپرین چورت شخص آدی، آنتروپونیم	آنوشاغات اؤلمزلر، ابدی یاشایانلار
آپراماک ت اریمک، چورومک، خاراب اولماق	آنت - =اند، آند
آپسمارت ائپلئپسیا	آنتیکماکت اند ایچمک، امین ائتمک
آپرامانا شوبت سکر. گؤی آلمی نین مخلوقلاری	آنتیردان ت اورادان
آرا - ۱. آرا، اورتا، آراتا آراتا ت زامان-زامان، بزن، آرا	آنتسوت شخص آدی، آنتروپونیم
باماک ت ایشتیراک ائت-مک، ۲. شخص آدی: آرا بوغا	آنودارات تانری آدی، آنتروپونیم
آراوادانا = آرایادانا، مو-ناستیر، باخ: سانقرام	آنوک ت حاضیر، آنوک توتماکت ت حاضیرلاشماق،
آرادین آزون ت بوددیزم تلیمینه گۆره اؤلوب-دیریلمه	حاضیر اولماق
آراسینداکی زامان (دینی)	آنوکلاماکت هازیرلاماق، حاضیر ائتمک
آرازان ت شخص آدی، آنتروپونیم	آنوماک - =آنونماک، حاضیرلاشماق
آرالت آدا	آنوتماکت حاضیرلاشماق، آنوتولماک-حاضیرلاشماق
آرالیکت آرالیق، اینتئروال، بوش یئر	آنوپادات سکر. یئر آدی، توپونیم
آرام آی ت قدیم اویغورلاردا ایلین ایلک آی؛ قیزیل	آنورات ت سکر. اولدوز آدی، کوسمونیم
اوردا یارلیکلاریندا محرم آیی	آنخوزن ت سوقد. زودیاک، آی سیستئمی، دایره سی
آرا تمورت شخص آدی، آنتروپونیم	آنچات ۱. بئله، بو جور، بو یوللا، ۲. بیر آز، او قدر
آربالماکت سحیرلمک، اووسونلاماق، شیشیرتمک	آنچاغینچات تام او آن-دا=آنچاکینچا
آربیک تئنقری ت تانری آدی، آنتروپونیم	آنچادات اوندان، او واخت، اوندان سونرا، =آنچاتا
آرویش ت سحر، افسون، =اویش	آنچاکارم =-اچاقرام، شخص آدی
آرویشچی ت سحر باز، اووسونچو	آنچاکین ت ذره قدر

- آرغوت يئر آدى، خالق آدى دا اولاييلر
 آرداچى ت يئتيشه سى اولان
 آرديرت سكر. اولدوز آدى، كوسمونيم
 آردون ت زيره (بيتكى آدى)
 آرزى سكر. =ارشى، مولليم، موقددس، زاهيد، ترك
 دونيا
 آريمان ت ۱. دوست، ۲. شخص آدى
 آريغت ۱، تميز، صاف، آرى، قوسورسوز، موقددس، ۲.
 (اسمك سؤزو ايله) چاي، آرخ، ۳. مئشه، ۴. (تئنقرىم
 سؤزو ايله) موقددس تانريم، ۵. (تيگين سؤزو ايل) شخص
 آدى، ۶. (دين تار سؤزو ايله) حقيقى دين خادىمى
 آريغسيزت چيركلى، موردار، ناتميز
 آريغسيزليغ ت پيسليك، چيركلىليك، موردارليق
 آريكت ۱. آرىق، زيف، ۲. آرخ، چاي، =اريغ
 آريلماك ت ۱. اؤلچمك، اؤلچولمك، ۲. يورولماق، الدن
 دوشمك
 آريماك ت ۱. تميزلمك، تميز اولماق، ۲. گوجونو
 ايتيرمك، هوقوقى ديرينى ايتيرمك، ۳. اؤلچمك،
 حسابلماق
 آرينماك ت تميزلنمك
 آريرى ت درمان آدى
 آريتى ت تاماميله
 آريتينماك ت تميزلنمك
 آريتماك =آريدماك، تميزلمك، آريتماق
 آريش -۱. آريش آريغ ت پاك، تميز، موقددس، ۲.
 پارچانين اساسى، آريش آركاغ آريش-آرقاج
 آريابرت سكر. لاجيور
 آركا -1. آرخا، كورك، ۲. كؤمك، داياق، ۳. هاميسى،
 جمعىسى
 آركاغ ت مكىك ايليگى، آرقاج
 آركىش ت ۱. كاروان، آركىش تيركىش ت كاروان، ۲.
 خبرچى، قاصيد
 آركوت دره، چاي، يارغان
 آركون ت نهايت، چوخسايلى
 آركور -ياتماك سؤزو ايل) باشايلاق ياتماق، =اركورو
 آركورماك ت بو ياندان او يانا كنچمك
 توركوروت خاچواري، چارپاز، آركوروت توركوروت ائنينه-
 اوزونونا
 آرماك ت ۱. آلداتماق، ۲. يورولماق، ۳. گيرمك، داخيل
 اولماق
 آرماكچى ت يالانچى، كلكباز
 آرپا =آبرا، آبرا، آريالاماك ت آرپا يئديرتمك
 آريغان ت آريالان بنزر بيتكى
 آريسلان ت ۱. آسلان، ۲. آريسلان تاركان (شخص آدى)،
 آنتروپونيم
 آرسوت ديرسيز، قىيىمتسيز
 آرتاك ت پوزوق، خاراب، بوغولموش، چوروک،
 چوروموش، آرتاك ياويزت دهشتلى، مودهيش
 آرتاماك ت پوزولماق، محو اولماق، محو ائتمك
 آرتاتماك =آرداتماك، پوزماق، خاراب ائتمك
 آرتى -۱. تاماميله، ۲. آرتى اينال (شخص آدى)،
 آنتروپونيم)
 آرتيزماك ت آرخاسيندان گئتمك، چكىلمك
 آرتماك ت اوستون گللك، آرتماق، چوخالماق
 آرتوق =آدروك، آدروك، چوخ، آرتيق، سون درجه،
 آرتوكتا آرتوكت ت چوخ ياخشى، فؤوقلاده، آرتوكتاچ
 (شخص آدى)
 آرتوكراك =آرتوگراك، داهاي آرتيق فؤوقلاده
 آرتون ت زيره (بيتكى آدى)
 آرتورماكت ۱. آرتيرماق، چوخالتماق، ۲. حددينى
 آشماق، ۳. جزب ائتمك، جلب ائتمك، ۴. توولماق،
 آزديرماق، يولدان چيخارتماق، ۵. هدييه ائتمك
 آروغ ت شخص آدى، آنتروپونيم
 آروزوت يئر آدى، خالق آدى دا اولاييلر
 آروك -۱. يورغونلوق، يورغون-آرغين، ۲. يئر آدى،
 توپونيم
 آروكسوزت يورولماق بيلمين
 آروتوت هدييه، بخشيش، سووقات
 آسان=-سن ۱. ساغلام، ۲. آسان، يونگول، ۳. تاخت،
 اوجا كورسو

آسانات شخص آدى، آنتروپونىم
 آسانوارت سكر. گوناھ
 آسانكى ت سكر. اوزون مودتلى دؤور (دينى)
 آسان توكلت ساغ-سالامات
 آسانچوت يالتاقلانما، ايكىوزلولوك، ريباكارلىق
 آسانچولماكت يالتاقلانماق، ايكىوزلولوك ائتمك،
 ايستئهزا ائتمك، آيلنمك، =اسكانچولاماك
 آسيغسىز ت قازانجسىز، فايداسىز، آسيغ توسو، -فايدا،
 گلير، سمره
 آسيغلىق ت فايدالى، سمره لى، گليرلى
 عاصيغسىز ت قازانجسىز، فايداسىز
 آسيلماكت آرتيريلماق، آرتماق، چوخالماق، آشيلماك
 آسينماكت يارارلانماق، فايدالانماق، نه يه ايسه
 باغلانماق
 ۲. آت، آت آدغيرت آتلار، يانديك آت ت ساده، جينس
 اولمايان آت، يول آتى ت يول، سفر، مينى فاتى، يوريغا
 آت ت يورغا آت، اؤزلوك آت تبرك قاچان، چاپاغان آت،
 كوش آت ت احتيايط آت، سالغا آت ت هارين آت، تيش
 آت ت قاشقاسى داز آت، قاشقاسيندا آغ لكه اولان آت
 آتک ۱. آتا، كانقسيك آتات اؤگنى آتا، شخص آدى، ۳.
 تيتول
 آتاغ ت سون، نهايت، =اتاك
 آتاكيمسينماكت آدى-سانلى، شؤهرتلى اولماغا،
 مشهورلاشماغا چاليش-ماق
 آتاماك ت ۱. آدلانديرماق، آد وئرمك، ۲. چاغيرماق،
 سسلنمك
 آتانماكت آدلانماق، آدلانديرماق، ساييلماق. حساب
 ائديلمك، تعيين ائديلمك، آتانميش كون تعيين

آيرماكت تربيه ائتمك
 آسكين ت آسيلميش
 آسكينتورماكت آسديرلماق، آسديريلميش اولماق
 آسلاماكت يئم يئمك
 آسماكت چوخالتماق، آرتيرماق
 آسرات ۱. آلت، آشاغى، آلچاق، ۲. آلچاق، رذيل (آستارا
 سوزو ده بوردان - ح.ش)
 آسراواغ = آسراوا، گوناھ آديدير (دينى)
 آسو = ازو، ياخود و يا آسورى - اسور، جين، شئيتان،
 ايبليس، دئمون
 آسورماكت آسقىرماق، صبير گتيرمك
 آت ۱- آد، تيتول، اونوان، لقب، آت يول ت شؤهرت،
 اوغور، كو آت ت شؤهرت، آد-سان، آت مانقال ت سعادت،
 آت اون ت آد-سان، آت آلماكت آد آلماق، آد قازانماق،
 اولونموش، موعين اولونموش گون
 آتاچ ت آتا (زيزله مه مناسيندا)، آتاچ اوغول ت اؤزونو
 ياشلى، بؤيوك آدام كيمى آپاران اوغلان
 آغانماكت ت بند ائتمك، بنده سالماق، بند اولماق،
 =تكانماك
 آتى-ت نوه و يا باجى اوغلو
 آتيرماك = آديرماك، آييرماق
 آتيرت = آديرت، فرق، عئىنى
 آتيرماكت موسيقى آلتينده چالماق
 آت يول ت شؤهرت، ايقبال
 آتكاغ-باغ، بند، دويون
 آتكاغليغ-باغلى، بندلى
 آتكاك ۱. تصور، آنلاييش، ۲. دونيايا باغليلىق
 آتكاكليغ ت نه يه ايسه آند اولان يۇنلدليلن

۱. آچماكت ۲. آچماق، يايماق، ۲. آچماق
 آچكىنچات آچىنجا
 آچىسكت آچلىق
 آچسىز تۇخلۇق
 آچۇكت آچىق
 ۱. آشت ۲. قوربانلىق، قوربانلىق يىتمى،
 ۱. آتلاغ، ۱. آدلى-سانلى، تانىنىمىش، مشهور، آد
 ۲. آتلى سوواری
 ۱. دان سۆكۈلمەك، ۲. نىشانى آتماق، ۳.
 چاغلماق، فېشقىرماق، ۴. وور-ماق، دىمەك
 ۱. آت اۇنق - ۲. (اون) يېرىم غۇلۇغ سەبەب
 ۱. نىن دۇردونچو غۇلۇغ (دىنى)
 ۱. آتسىزادسىز-سانسىز، شۇھرىتسىز
 ۱. آتۇت اوووج دولۇسو
 ۱. آچ تەج، ۲. باغىرسۇكت آجى باغىرساكت
 ۱. آچاقت ۲. آجى، اېضطېراب، آغرى، ۲. يىر آدى، اچىغ
 ۱. آچات قۇھۇم، ۲. ئچە
 ۱. آچاكرام ت بۇيا
 ۱. آچانى ت سۇي، سۇيۇلۇ، ايمىتيازلى
 ۱. آچارى ت سكر. آچارى، خۇجا، اۇيرە دن، اوستاد
 ۱. آچىغ- ۲. غۇب، حىددت، ۲. آجى، اېضطېراب، ۳.
 ۱. ھىدىيە، ۲. آچاغ، ۳. آچۇغ
 ۱. آچىغلىقت ۲. مایالى، خمرە لى، ۲. اوغۇرلو، شن، شاد،
 ۱. فېراوان
 ۱. آچىغلى ت آچىق، آچىلمىش
 ۱. آچىماق- ۲. آچىماق، كدرلنمەك، ۲. آغرىسى آرتماق
 ۱. آچىلماق، ۲. آچىلماق
 ۱. آچىنماق ت ۲. آچىماق، ۳. ايمىز-لنمەك، ۳. ايتىراف
 ۴. آچىلماق، ايتىنا ائتمەك، ۵. ھىمايە ائتمەك،
 ۱. قاينى گۇسترمەك
 ۱. آچىكت شەخس آدى، آنتروپونىم
 ۱. آچىرت انجىر
 ۱. آچىتماكت اجىتماق، كۇنۇل قىرماق، آغرىتماق
 ۱. آچىتكت سەما موسىقىچىلرى
 ۱. آچىلغ ت آچلىق

کسوفهای تاریخ (۵)

فرهاد جوادى عبدالله اوغلو

آقای دکتر بهرام فره‌وشی استاد زبان پارسی باستان پهلوی و فرهنگ نویس زبان پهلوی در خصوص روز سیزده نوروز چنین می‌نویسند:

[روز سیزده سال، گویا در دوران کهن، روز ویژه‌ی طلب باران بهاری برای کشتزارهای نو دمیده بود. روز سیزدهم ماه تیرروز و متعلق به «تیشتر» ایزد باران است و ایزدی است که چنان که دیدیم به شکل اسبی سپید با اپوش دیو خشکسالی در هیات اسبی سیاه می‌جنگد و بر او پیروز میشود. برای پیروزی ایزد باران مردمان باید در نماز خود از او نام برند تا بتواند بر اپوش پیروز شود و چنین بود که مردم در سیزدهم فروردین از خانه بیرون می‌شدند و به هنگام شکست اپوش (دیو خشکسالی)، گوسفند بریان می‌کردند و این فدی‌ای بود برای فرشته‌ی باران تا کشت‌های نودمیده را از باران سیراب سازد و چنین بود که مردم در این روز برای شادمانی و تمنای پیروزی «تیشتر» بر «اپوش» به دشت و صحرا می‌رفتند و پس از اجرای مراسم طلب باران و روز را به شادی سپری می‌کردند.]

شناخت اساطیر ایران ت جان راسل هینلز ص ۴۸۳

جان راسل هینلز در خصوص رسم سیزده نوروز چنین می‌نویسد:

[رسم بیرون شدن از خانه در روز سیزدهم فروردین و سیزده را به شادی سپری کردن نیز از رسوم کهن ایرانی و آخرین بخش جشن‌های نوروزی است. شاید جشن سیزده ایرانی از اعتقاد هند و اروپایی مایه گرفته که طی آن در یک جشن دوازده روزه به ویژه در سرزمین‌های اسلاوی، مردم

در این جشن‌ها با ماسک حیوانات گوناگون که نمود ارواح است به رقص می‌پردازند و بنابر فرهنگ مردم این سرزمین-ها، دوازده روح پلید در تمام مدت سال ستونهایی را که دنیا بر آن قرار گرفته می‌چوند و در دوازدهمین روز سال به پایان می‌رسد و هنگامی که ارواح پلید در سیزدهمین روز این ماجرا برگرفتن جشن ویران شدن زمین، به زمین می‌آیند. زمانی است که ستون‌های زمین خودبخود مرمت شده و مردم به مناسبت شکست ارواح خبیث جشن گرفته‌اند.]

شناخت اساطیر ایران ت جان راسل هینلز ص ۴۸۳

در اینجا لازم به ذکر است که آقای جان راسل هینلز درست تشخیص نداده‌اند به این خاطر روز سیزده عید نیز همچون دیگر روزهای عید، ریشه در تاریخ بسیار باستان بین‌النهرین یعنی ترکان سومری دارد. به احتمال بسیار زیاد مراسم روز سیزده در ارتباط با طبیعت بوده و مأخوذ از مراسم «در آبراه نونبیردو»ی سومری باشد که یکی از بهترین روزهای سال ترکان سومری به شمار می‌رفت و آن عبارت بود از شرکت در مراسم تفریحی که به این مناسبت برگزار می‌شد. این آبراه، آب رود فرات را به دوردست می‌رساند و مزارع و باغهای ساحلی را آبیاری می‌کرد و در ضمن رفت و آمد با قایق از نیپور به شهرهای دیگر را هم میسر می‌کرد.

[این مراسم سالی یک بار انجام می‌شد. روزها قبل از مراسم، تهیه و تدارک در منازل آغاز می‌شد. انواع و اقسام خوراکی‌ها پخته می‌شد به مناسبت آن روز، همه، مخصوصاً دختران و پسران جوان لباسهای نو می‌پوشیدند. صبح روز مراسم، قبل از این که خدای خورشید «اوتو» شروع به درخشیدن کند، کوچک و بزرگ، پیر و جوان، ارباب و برده، همه با سبدهای پر از خوراکی، کیسه‌ها و سبوهای آبجو و شراب روی چمن‌های سبز، زیر سایه‌ی درختان بزرگ دور هم جمع می‌شدند. در این مراسم مردم شهرهای دیگر هم شرکت می‌جستند. بچه‌ها در فضای باز اطراف سرگرم بازی می‌شدند و در این میان خانم‌های خانه‌دار سومری از طرفی مراقب اوضاع و احوال بوده و از طرفی هم با همسایه‌ها، دوستان و آشنایانی که فرصت ملاقات با آنها را در آنجا پیدا کرده بودند. گرم صحبت شده و بعضی اوقات هم پشت سر این و آن حرف زده غیبت می‌کردند. با شکوه ترین قسمت این مراسم، گردش دختران و پسران جوان با لباسهای رنگارنگ در قایق-

در سرزمین آذربایجان چنین می‌نویسد: دسته‌ای غیر از ایرانیان می‌گویند که جمشید شاه شهرهای زیادی را همواره می‌گشت و به هنگام ورود به آذربایجان بر تختی از طلا نشسته و مردم تخت او را بر روی دوش خود گرفته می‌بردند و به هنگام افتادن نور و شفق آفتاب به آن تخت و تشعشع آن، مردم به محض مشاهده‌ی آن این روز را عید اعلام نموده جشن گرفتند.]

تاریخ دیرین ترکهای ایران ت محمدتقی زهتابی جلد ۱- ص ۷۷۴ لازم به ذکر است که مؤلف نخستین لغت نامه مشهور «برهان قاطع»، محمد حسین بن خلف تبریزی نیز همین افسانه را با همان مفاد آن قید نموده بودند.

[یکی از جشن‌های عمده‌ی تقویم هیتی‌ها، جشنی بود به نام «پورولیاس purullias» و این جشن به افتخار خدا- هوای حاتی و خدات هوای زیپالاندا بر پا می‌شد. این جشن بهاری که ضمن آن نبرد خدا و اژدهایی به نام ایلویانکاس به روی صحنه می‌آمد، یک جشن فصلی بود که هدف نخستین آن، دوباره نیرو بخشیدن به زمین، پس از رکود زمستانی بوده، و نبرد تشریفاتی، مظهر غلبه‌ی حیات بر مرگ یا غلبه‌ی نیکی بر بدی به شمار می‌رفته است.

هیتی‌ها مانند بابلی‌ها سال نو را جشن می‌گرفتند و ضمن آن مراسمی بر پا می‌داشتند و از آنجا که تقویم هیتی‌ها ظاهراً با بهار آغاز می‌شود.]

قوم‌های کهن در آسیای مرکزی و فلات ایران ت رقیه بهزادی- ص ۲۳۵ [زندگی «آس»‌ها با جشن‌ها و مراسم بسیار همراه است که به علت گرویدن به آیین عیسوی (توسط مبلغان دینی بیزانسی و گرجی) بسیاری از آیین‌ها دارای اصل و منشاء عیسوی است... وقایع عمده‌ی سال عبارتند از جشن سال نو و مراسم آب پاشان]

قوم‌های کهن در آسیای مرکزی و فلات ایران ت رقیه بهزادی- ص ۲۴-۲۵ مظفر سنجر در اثر خویش تحت عنوان «تاثیر نوروز بر جمعیت دینی ترکان» استانبول سال ۱۹۷۴، در خصوص جشن بهار در میان ترکان هون چنین می‌نویسد:

[...پیرامون وجود آیین‌های بهاری در بین هون‌ها مانند جشن بهار سومریان، چنین اطلاعاتی موجود می‌باشد: در منابع چینی هنگامی که سخن از تمدن هون‌ها می‌رود، به آیین‌هایی که رنگ دینی داشته و همه ساله در آغاز بهار برگزار می‌گردید، اشاره می‌شود. در این مراسم رهبران ۲۴ طایفه‌ی هون شرکت می‌کردند و در ماه پنجم سال نیز در شهر «لونگ

های مزین کوچک و بزرگ در آبراه است. بعضی از این قایق‌ها با طناب از ساحل کشیده می‌شدند و بعضی هم با پارو یا بادبان حرکت میکردند. گردش با آنها برای جوانها لذت بخش بود. در این روز مقدس، جوانان دو به دو سوار قایق‌ها می‌شدند. در هر قایقی مجسمه‌هایی از خدای باد و هوا «انلیل» و خدا بانو «نینلیل» با لباسهای مزین و زیبا گذاشته می‌شد. در کنار آنها راهب‌ها و راهبه‌های خوش صدا با ساز و آلات مختلف موسیقی می‌نشینند و با حرکت آرام قایق‌ها، مشغول نواختن و ترنم ترانه‌ها و آوازها می‌شدند. بعضی از ترانه‌ها شاد و بعضی غم انگیز.]

سرگذشت لوینگری سومی اولین زندگی نامه نویس تاریخ ت معزز علمیه چچ ت ترجمه‌ی لوح ۱۹ مکشوفه از «نیفر» عراق ت ص ۱۸۱-۱۸۲

به نقل از ض. صدرالاشرفی «ژان بوته رو» در صفحه ۳۰۶ کتاب «ادیان خیلی قدیم بین‌النهرین» به زبان فرانسه، مدت جشن های بهاری سومریان را دوازده روز می‌نویسد. روز سیزدهم که بیانگر روز سیزده بدر کنونی است، پایان جشن‌ها و روز آسودگی است.

[اولین دلیل بابت اینکه عید نوروز نخستین بار در آذربایجان و توسط آذربایجانی‌ها نضج و تشکل یافته، این است که در ارتباط با اجرای مراسم نوروز، آنچنان آداب و رسومی در خصوص نوروز از سوی ترکان آذربایجانی اعمال می‌شود که محض و مختص از آن ترکان آذربایجان می‌باشد و دیگر خلقها نسبت به آن مراسم بی‌اطلاع و بیگانه هستند.

دومین دلیل مبنی بر اینکه این عید محض در سرزمین آتشکده‌ها یعنی آذربایجان و توسط آذربایجانی‌ها ابداع و خلق شده است، این است که نسبت به ایجاد و رشد و تکوین این عید در آثار کلاسیک تاریخی، مکرر و متوالیاً اشاره شده است. از زمان نخستین پادشاه سلسله‌ی پارسی تبار ساسانی یعنی اردشیر بابکان، پارسیان همواره سعی نموده‌اند که هر نوع اثر و ارزش معنوی و هر نوع مسئله مثبت و نیکو را به پارسیان و اقوام هند و اروپایی منسوب بدانند ولی علیرغم این عمل وقیح، تعداد محققین و مورخین صادق، حقیقی و راستین، حقایق تاریخی را آنطور که بوده و هست، درست و واقع بینانه بدور از هر گونه تعصب و غرض‌ورزی نگاشته‌اند، کم نبوده است که یکی از این‌ها عالم و دانشمند مشهور اهل خوارزم، ابوریحان بیرونی می‌باشد.

بیرونی در اثر خویش به نام «آثار الباقیه عن القرون الخالیه» ماجرای افسانوی مبنی بر ایجاد و تشکیل نخستین عید نوروز

مرسوم ایام قبل که هرگز زنی را در خیابانها نمی‌شد دید و اگر هم دیده می‌شد، پنهان در چادر خویش بود و از همان زنانی که از هرگونه گفتگو با مردها در خیابانها و باغها ناراحت می‌شدند و ابا داشتند، در طی دوازده روز نوروز همه، بی‌آنکه ممانعتی در برابرشان باشد، آزاد بودند. زیرا همه جا پر از آنان است و حتی بر صورت عریانشان پرده‌ای (روبند) نیست و در حالاتی پرشور و شوق، شادمانه جست و خیز می‌کنند و با کششی جادویی، چشمان را به سوی خود جلب می‌کنند و به یکدیگر جامه‌ی ابریشمین و زرین، اسب، میوه و پیشکشی‌های دیگر، هدیه و تحفه می‌دهند، یا از هم می‌پذیرند. آنچه دیده می‌شود سواری بر اسبها، برکشیدن مشروبات، به جنگ افکندن خروسها، روی آوردن به پیشگویان، تاب بازی در هوای آزاد و زن بارگی و مسائلی شبیه آن است، که تا روز آخر این عید (سیزدهم نوروز) ادامه می‌یابد.

آیا این آشفته‌گی و آشوب در سرزمینی که مذهب شیعه و دین اسلام شدیداً بر آن حاکم بوده است، رخ نداده است؟ آیا این بدان معنا نیست که حتی تا زمان صفویه آداب و رسوم کهن به شدت و قویاً هنوز زنده بوده است و آیین بر هم ریختن نظم معمول جامعه در جریان نوروز، به روال هزاره‌های قبل از خود ادامه داشته است؟

پژوهشی در اساطیر ایران - مهرداد بهار - ص ۴۹۷-۴۹۸

یکی دیگر از الهه‌های مهم و معتبر ترکان اسکیف (ساک، ساکا، سکه) که هرودت آن را مشابه آپولون یونان می‌داند، «qoytosir» قوی توسیر» می‌باشد. نام این الهه‌ی ترکان اسکیف می‌باید به صورت «قویت آسار» یا «قویت اوسور» خوانده شود.

[قوی توسیر همچون آپولون یونانیها به عنون خدای بهار شناخته می‌شود او در جایی که طبیعت جان می‌گیرد به سر می‌برد. در فصل زمستان به سرزمین بهار جاودانه رفته و تمامی زمستان را در آنجا می‌گذارند. او خدای آفتاب و نور و خدای بهار است. در سرزمین بهاری به سر می‌برد. آمدن وی نشانه‌ی نُو شدن است. او نه تنها طبیعت بلکه انسانها را نیز نُو می‌کند.]

اسکیف‌های امپراتورت زائور حسن اوفت ترجمه رضا جلیلی نیا - فصل هفتم - ص ۲۸۴-۲۸۵

[بنابراین الهه‌ی ترکان اسکیف «قویتوسیر qoytosir» با آپولون یونانیها، اوسیریس مصریها، ماردوک بابلها، آساری

چنگ» گرد آمده، برای نیاکان خود، خدای آسمان و ارواح زمین و آب قربانی‌هایی تقدیم می‌کردند. خاقان هر بامداد از چادر خود بیرون آمده، خورشید را پرستش می‌کرد و شب‌ها نیز ماه را]

سومریان نیاکان ترکان ت.ب.گری ت ص ۹۸

از جمله جشن‌های ترکان خصوصاً ترکان آلتایی که در آغاز بهار آغاز می‌شد جشن «آی زیت» بوده است.

نویسنده و محقق آذربایجانی «کامیل ولی یئف» در اثر خویش به زبان ترکی آذربایجانی تحت عنوان «اثلین یادداشی، دیلین یادداشی» باکو ۱۹۸۸ چنین می‌نویسد:

[جشن آی زیت برای الهه‌ی زیبایی ترکان آلتای بوده، آیین - های آن در آغاز بهار و در میان جنگل‌ها برگزار می‌گردید. این آیین‌ها توسط شامان‌های سفید اداره می‌شد لقب سیاه یا سفید را به شامان‌ها از روی رنگ لباسشان می‌دادند. در روزهای جشن خانه‌ها را تمیز و تزئین کرده، بهترین غذاها را پخته و زیباترین لباسها را می‌پوشیدند. شامان نُه دختر و نُه پسر را انتخاب می‌کرد، آنان در دو طرف راست و چپ او می‌ایستادند. سپس شامان آنان را به همراه خود به سرای «آیزیت» می‌برد و از همانجا نیز مراسم جشن و سرور آغاز می‌گردید.]

سومریان نیاکان ترکان ت.ب.گری ت ص ۹۸

جشن بهار علاوه بر ترکان آلتای، در بین دیگر اقوام ترکان نیز هر کدام با اسمی خاص و داستانی خاص خود، اجرا می‌شد مثلاً جشن بهار در میان ترکان «گؤک تورک» تحت عنوان داستان «آرگنه کون»، در میان ترکان اویغور تحت عنوان «ایلک یان» (بهار)، بوقوکاقان، یئنی دن دوغوش (نوزایی)، در بین ترکمنها تحت عنوان افسانه‌ی آق پامیق و... استاد معظم جناب آقای مهرداد بهار در خصوص اجرای مراسم و آیین جشن سال نو نوروزی در دوره‌ی صفویه، عصر شاه عباس از زبان «توماس هربرت»، که همراه با «شرلی» به سفارت در ایران آمده بود اشاره می‌کنند.

«توماس شرلی» در سفرنامه خود درباره‌ی عید نوروز می‌نویسند:

[او که دو سال در ایران بسر برده بود، در ایام نوروز در اصفهان اقامت داشت. در آنجا متوجه شد که برخلاف

فروردین خبر داده و به عادات و رسوم آذربایجانی ها در این راستا اشاره می‌کند.]

اسکیف‌های امپراتور- زاتور حسن اوف- ترجمه‌ی رضا جلیلی نیا- فصل هفتم- ص ۳۰۱-۳۰۲

[خورشید و آفتاب در آیین و جهان بینی قام ت شامانی ترکان باستان و چه در جهان بینی زرتشت، ایمان و باوری در حد بسیار بالاست، یک سمبل است. او در آیین و دین قام-شامانی در حد یک خدا ارتقا یافته است... در مجموعه اعتقادات و باورها و خدایان مورد پرستش ترکان ساکن قفقاز از آن جمله آذربایجانیها، ایمان و اعتقاد به خدای خورشید از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است. ترکان اوغوز خورشید را مادر مقدس و بزرگ برمی‌شمردند. به همین خاطر همسر اوغوزخان گونه‌ی انسان شده و انسانی آفتاب می‌باشد.]

آذربایجان سویی کوکونو دوشونرکن ت میرعلی سید اوف - برگردان رحیم شوانلی- ص ۵۲۰-۵۲۱

در خصوص جشن سال نو سومری پروفیسور «گونگور h.Güngör» در سمپوزیوم بین‌المللی تحت عنوان «نوروز در فرهنگ ترک» در آنکارا سال ۱۹۹۵ چنین می‌گویند:

[سومریان که متمدن ترین قوم باستانی و دارای فرهنگ جهان وطنی بوده‌اند، آیین‌های شادباش سال نو را بجا آورده، نام آن را «آ-کی-تیل A-Ki-til» می‌نامیدند. کلمه‌ی تیل در اینجا به معنی زندگی و تجدید حیات بوده است. این جشن در فرهنگ مشترک سومر-اکد نیز جایگاه خود را یافت و اکدی‌ها آن را «آکیتو» نامیده‌اند.]

در خصوص برگزاری جشن‌های ترکان سومری و ترکان باستان، محقق مشهور سومر «ب.گری B.Grey» در کتاب خویش تحت عنوان «سومریان نیاکان ترکان» چنین می‌نویسد:

[جشن‌ها در جوامع انسانی، نخست در رابطه با دین و موضوع معیشت پدید آمده‌اند. همانند باورهای دینی آنان بین مضمون و مراسم جشن‌های سومری و ترکان باستان نیز که در میتولوژی آنان حفظ گردیده است، شباهت‌های معنی‌داری به چشم می‌خورد. هم در متون سومری و هم در میتولوژی ترکان، مهمترین جشن‌ها، جشن بهار می‌باشد. پایان گرفتن سوز و سرمای زمستانی و در پی آن آغاز موسم بهار که به زندگی شور و هیجان و حرکت تازه‌ای می‌بخشد، در جوامعی که تمامی حیاتشان به طبیعت وابسته بود، شور و شوق، امید و جنبش فراوانی می‌انگیخته است. در حقیقت مضمون و فلسفه‌ی جشن بهار نیز «نوزایی» می‌باشد.]

اکدها، آشور آشوریها، آدونیس یونانیها و آتیس رومیها عینیت داشته و خدای طبیعت میرنده و زنده شونده می‌باشد. «قویت اوسیر» ترکان اسکیف، سرآغاز حیوانات و گیاهان محسوب می‌شد. عید بهار، عید تساوی شب و روز: تمجید از خدای میراننده و زنده کننده‌ی طبیعت می‌باشد ترکان اسکیف در روز اول بهار جشنی را به افتخار «قوی توسیر» به پا می‌داشتند. ملل باستان ساکن در مناطق مختلف، زنده شدن دوباره‌ی طبیعت، مساوی شدن طول شب و روز و افزایش انرژی حیات را نشانه‌ی زنده شدن مجدد خدایان می‌دانستند. یونانیها نیز در روز اول بهار جشنی را به افتخار آپولون به پا می‌داشتند. محققان جشن برابری شب و روز را به اقوام فنیقی (آسیایی‌ها) نسبت می‌دهند. در روم نیز جشنی برای «آتیس» مشابه «قوی توسیر» ترکان اسکیف، برگزار می‌گشت.]

اسکیف‌های امپراتور زاتور حسن اوف- ترجمه رضا جلیلی نیا- فصل هفتم- ص ۲۹۳-۲۹۴

[«خیزیر xizir» خدای ترک‌ها نیز خدای آفتاب و آتش است. جزء «قوی qoy» در نام «قوی توسیر» از منظر محمود کاشغری نیز مورد بررسی قرار گرفته است: کور kor در زبان ترکی به معنی «سوختن» می‌باشد. از اینجا می‌توان «کوز توسیر koztosir» را به صورت «روح آتش» معنا کرد. میرعلی سیداوف به ارتباط موجود میان عید «خیزیر» با آتش اشاره می‌کند. در این راستا مراسم آتش در ترک‌ها را از نظر می‌گذرانیم. ترکان باستان در روز مشخصی از سال آتش افروخته، از روی آن می‌پریدند و در اطراف آن به پایکوبی می‌پرداختند. از نظر «د.فریز» این مراسم در زمان برابری شب و روز انجام می‌گیرد... در افسانه پردازی معاصر آذربایجان، سیمای «خیزیر xizir» از شهرت وافر برخوردار است. این سیمای توسط م.سیداوف کاملاً مورد بررسی قرار گرفته و غیرعرب بودن آن همچنین تعلق آن به ترک‌های پیش از اسلام ثابت شده است. دلایل متعدد دیگری نیز در تایید مورد ستایش قرار گرفتن این سیمای توسط ترک‌های پیش از اسلام وجود دارد....

«خیزیر xizir» به عنوان خدای تغییر فصل و از آن جمله خدای حلول بهار شناخته می‌شود. به عبارت دیگر به عنوان خدای طبیعت میرنده و زنده شونده. مؤلف، معنی شناسی این نام را در ارتباط با مفاهیم «آتش و گرما» شرح می‌نماید. میرعلی سیداوف در شرح مراسم بزرگداشت «خیزیر» از برافروخته شدن آتش‌ها خبر می‌دهد. مؤلف به ضرب المثل «بده خیزیر (خضر) را، بدهم بهار را» اشاره می‌کند.

«و.آ.فوردلفسکی» از برگزاری مراسم جشنی در روز اول

شر، تلفیق یافته بوده است. علاوه بر آن ترکیبی از آیین‌های آریایی و بومی را نیز پذیرفته بوده‌اند. مثلاً می‌توان باور داشت که با دو عید بهاره (نوروز) و پاییزه (مهرگان) که از اعیاد بومی ایران، به ویژه غرب آن بوده و تفاوتی چند با برگزاری این اعیاد در هزاره‌ی دوم و سوم پیش از میلاد در بین‌النهرین نداشته است، آشنا بوده‌اند و به ویژه عید نوروز سخت بزرگ داشته می‌شده، زیرا بنا به اسطوره‌ها و آیین‌های کهن، این عید با یاد کردن مردگان نیز مربوط بوده است.^[۱]

از اسطوره تا تاریخ دکتر مهرداد بهار در فوق چنین نتیجه گرفته می‌شود که ترکان ماد به عقاید دینی زرتشتی یعنی اهورامزدا و همچون بین‌النهرین به خدایان متعدد باور داشتند که این دیدگاه زرتشتی آنان با پرستش خدایان خیر و شر ترکان سومری در هم آمیخته شده بود. البته جای هیچگونه شک و تردیدی نیست که تا قبل از ورود پارسیان به

سومریان نیاکان ترکان ت ب. گری ت ترجمه اکبر فرجی رحیم زاد- ص ۹۰
نام یکی از الهه‌های ترکان اسکیف (ساک، ساکا، سگه) در قرن هفتم پیش از میلاد «تابیتی Tabiti» نام داشت.

[هرودت بیان می‌کند: خدای اعظم اسکیف‌ها «تابیتی» می‌باشد. او الهه‌ی خانه و اجاق و حامی آتش خاموش نشدنی است.

بنابراگفته‌ی ایدانتیرس امپراطور اسکیف‌ها، این الهه بسان حکمران اسکیف‌ها پذیرفته می‌شود... محققانی که الهه اسکیف را به رسوم ایران (منظور از ایران در اینجا پارس‌ها یا فارس‌ها می‌باشد) مرتبط می‌سازند نیز تنها همین کیفیت (حامی آتش خاموش نشدنی) او را در نظر می‌گیرند و لیکن آتش پرستی تنها به رسوم ایرانی (منظور پارس‌ی) باز نمی‌گردد. این امر در آداب و رسوم ترک‌ها نیز موجود بوده است. هرودت حتی به نام زرتشت نیز اشاره نمی‌کند و دین فارسی که از آن سخن می‌گوید نیز با دین زرتشت تناسب

سرزمین ایران دین و آیین ترکان ماد و ماننا بدین قرار بوده چونکه دین زرتشت حقیقی ترکان، ملهم و نشأت گرفته از آیین دینی- مذهبی ترکان باستان و ترکان سومری بوده است و دین زرتشتی قبل از سال ۸۰۰ پیش از میلاد، دین و آیینی منطبق و استوار بر جهان بینی و تفکرات دینی ترکان باستان که ترکان سومری نیز بخشی از آن به شمار می‌رفتند، بوده و مادیها قبل از تسلط هخامنشیان هیچگونه آیین پارسی را داخل در عقاید خویش ننموده بودند و هر چه بود بومی بوده است یعنی آیین‌ها و اعتقادات مذهبی ترکان باستان و از آن جمله سومریان بوده است و باز

چندانی ندارد. تابیتی تنها در نتیجه‌ی تحقیقات واپسین ایران شناسان به شکلی بدون اثبات، به دین زرتشت نسبت داده شده است. موجودیت «آنا الهه» یعنی «الهه مادر» اعظم در خداشناسی تنها ویژه‌ی خداشناسی ترک‌ها می‌باشد.^[۲]
اسکیف‌های امپراطور زاور حسن اوف ت ترجمه رضا جلیل نیا فصل هفتم- ص ۲۷۰-۲۷۱

آقای دکتر مهرداد بهار در کتاب خویش از اسطوره تا تاریخ در خصوص آشنایی ترکان ماد و ماننا با خدایان و آیین‌های بین‌النهرین و برپاداشتن عید سال نو چنین می‌نویسند:

[مادها همانند اقوام شرقی و جنوبی ایران (منظور پارس‌ها)، عقاید دینی شامل باور به اهوره مزدا و خدایان بسیار داشته- اند که با دیدگاه بین‌النهرینی، به ویژه اعتقاد به خدایان خیر و

باستانی که شهر بانوی سرزمین‌های خود نیز بودند، در نقش زمینی ت جادویی الهه‌ی مادر، هر سال با یکی از دلاوران شهر ازدواج می‌کردند و آن دلاور در اثر این ازدواج به فرمانروایی موقت شهر می‌رسید و در پایان سال وی را قربانی می‌کردند و خون او را بر گیاهان می‌پراکندند و گمان داشتند که این تقلیدی جادویی از مرگ خدای گیاهی است و ریختن خون او بر زمین موجب رویش و پرباری گیاهان خواهد شد حتی گوشت این دلاور قربانی را اطرافیان کاهنه خام می‌خوردند. این آیین در ایران به «میرنوروزی» نام دارد که به نامهای گوناگون در سراسر ایران رایج بوده و هنوز نیز کمابیش زنده است.

[یکی از جشن‌های مهم آرتک‌ها (قبیله‌ای از قبایل بومی

قاره‌ی آمریکا قبل از کشف آمریکا) مراسم روشن کردن آتش جدید بود. تقویم آرتک‌ها براساس یک دوره‌ی ۵۲ ساله طراحی شده است و آنها معتقد بودند که هر ۵۲ سال یک بار دنیا به پایان می‌رسد مگر آنکه آنها مراسم روشن کردن آتش جدید را برگزار کنند. در این جشن همه‌ی خانواده‌ها با خاموش کردن آتش در مراسم شرکت می‌کردند. بعد در حالی که مردم از پشت بامهایشان نگاه می‌کردند، کاهنان از شهر بیرون رفته و از تپه‌های شهر بالا می‌رفتند. هنگامی که یک ستاره‌ی مقدس به نقطه‌ی خاصی می‌رسید، کاهن بزرگ یک آتش جدید روشن می‌کرد و قلب انسان تازه قربانی شده را از سینه‌اش بیرون می‌آورد. کاهن سپس به معبد باز می‌گشت و مشعل‌های معبد را دوباره روشن می‌کرد. آرتک‌ها ادامه‌ی حیات دنیا را با جشن گرفتن و پوشیدن لباس‌های نو به یکدیگر خوش آمد می‌گفتند.]

اسرار تمدن‌های باستانی اینکا، مایا، آرتک ت بهنام محمد پناه- ص ۴۳

طبق موارد قبلی، اینجا نیز استاد بهار نوروز و مهرگان را جزو اعیاد ملی بومیان اعلام کرده که در اصل این بومیان همان ترکان باستان سرزمین ایران هستند که از دوران قبل از تاریخ و تمدن در این سرزمین ساکن بوده‌اند و استاد بهار صریحاً اعلام می‌نماید که برگزاری اعیاد نوروز و مهرگان از سوی مادها و مانناها با سومریان ساکن بین‌النهرین در هزاره‌ی دوم و سوم پیش از میلاد، یکی می‌باشد و این نشان از قرابت، خویشاوندی و همخونی ترکان سومری با ترکان ماد، ماننا می‌باشد.

به نقل از کتاب «سومریان نیاکان ترکان» تالیف ب.گری B.Gerey آقای ض. صدرالاشرفی آخرین نتایج تحقیقاتشان در خصوص زمان آغاز فصل بهار و نوروز را چنین اعلام می‌دارند:

[آغاز فصل بهار و تعیین نوروز در منطقه‌ی معتدل نیمکره‌ی شمالی و جنوبی و یا نیمسال اختلاف، نظیر آغاز فصل پاییز و نیز تا حدودی آغاز تابستان و زمستان یک پدیده‌ی نجومی و عمومی است... همه جا توجه بشر به مسئله نوروز و آغاز بهار یا تابستان و پاییز جلب شده است. اقوام کوچ رو تقویم قمری دارند و تقویم شمسی از آن تمدنهای کشاورزی و زراعی است تا فصل کشت و داشت و برداشت محصول را تعیین کنند. اما تعیین نوروز (اول بهار) در تمدن روستایی ناممکن است برای آنکه بدانیم چگونه شب و روز با هم برابر شده، نیاز به تمدن شهری پیشرفته، رصدخانه و پیشرفت ریاضیات است که نخستین بار سومریان به عنوان پیشروان تمدن بشری توانستند زمان سنجی کرده و دقیقه، ثانیه، ساعت، ۲۴ ساعت شبانه روز، چهار فصل و سال ۳۶۵ روزه را تعیین کنند و نوروز را مشخص سازند. آنها از مشاهده‌ی هفت کره‌ی متحرک که ظاهراً به دور زمین می‌چرخند، روزهای هفته را نامگذاری کردند که در بعضی زبانها هنوز باقی مانده است. اجزاء واحد سنجش زمان نیز هنوز به واحد سومری یعنی ۶۰ است مانند دقیقه و ساعت... در استپ‌های آسیای مرکزی و سرزمین ترکان، رویش گیاهان نقش منجمین را ایفا می‌کرد.]

سومریان نیاکان ترکان ت ب.گری ص ۹۱-۹۲

یکی از آیین‌ها و رسوم بسیار کهن نوروزی که ریشه در تاریخ تمدنهای کهن آسیای غربی ت مدیترانه‌ای دارد این بود که کاهنه‌های شهرهای

آذربایجان ادبیاتیندا مرثیه شعرى نین

تشککولو و اینکیشاف تاریخی

رضایئوا دیلبر

RZAYEVA DİLBƏR

CƏNUBİ

AZƏRBAYCAN

ƏDƏBİYYATINDA

MƏRSİYYƏ ŞEİRİNİN

TƏŞƏKKÜLÜ VƏ

İNKİŞAF TARİXİ

اینسانلیق عالمی، بشر، میلّت، دین، دیل موختلیفلیگینه بؤلونسه ده، اینسانی دویغولار، حیسلر دئمک اولار کی، عئینیدیر، بنزردیر. یاشامی بویونجا حیس ائتدیکلرینی ایسه بشر اؤولادی سؤزه چئویریر، دیل موختلیفلیگی، ایفاده طرزی، فورما و اوسلوب فرقلیلیگی اولسا دا ماهیت عئینی قالیر.

اینسانلار هله قدیم دؤورلردن شادلیق و سئوینجلرینی ایفاده ائدن نغمه لر، کدرلرینی ایفاده ائدن حوزنلو شعرلر یاراتمیشلار. بو کیمی شعرلرین تاریخی مین ایلیکلره دایانیر. هله ائرامیزدان اول ۷- جی عصرده یونانیستاندا ائلگیا آدلی کدر، قم و حوزن ایفاده ائدن شعرلر یارانماغا باشلامیشدیر.

آذربایجاندا ایلک اولاراق اوخشاملار، بایاتیلار، آغی و ساغورلار یارانماغا باشلادی. داها سونرا ایسه معنا اعتباری ایله بونلار یاخین، مضمون و اوسلوب جهتدن بیر قدر فرقلی اولان مرثیه لر یاراندی. دیوان ادبیاتیندا اؤلن کسین ایگیدلیگینی، جومردلیگینی، اؤلن اینسانین اؤلوموندن دویولان آجینی، دویغولاری ایفاده ائتمک اوچون سئچیلن یازی نؤوونو مرثیه آدلاندیریرلار. معنوی تمیزلیک، اخلاقی صافلیق خالقیمیزا خاص اولان معنوی دیرلر اولدوغو اوچون بو دیرلری اؤزونده احتیوا ائدن مرثیه شعرى

ادبیاتیمیزا یاد دئییلدی. ل.ق.فریزمان یازیر: " روس ائلگیا سى نین موهوم منبعی فولکلور، او جومله دن خالق عایيله-معیش و محبت لیریکاسی، اوخشاما و اغیلار اولموشدور " [۹.ص.۱۲]. بو فیکری آذربایجان ادبیاتینا دا شامل ائتمک اولار، بئله کی، مرثیه ژانری کؤکلرینی خالق ادبیاتیندان اوخشاما و اغیلاردان گؤتورموشدور.

عومومیتله، کربلا فاجیعه سیندن سونرا آذربایجاندا مرثیه ادبیاتی خصوصیه اینکیشاف ائتمه یه باشلادی. آذربایجان ادبیاتی تاریخینده اورتا عصرلرده، بئله کی، 15-16 عصرلرده داها چوخ گؤرونن " مرثیه " شعرى، ایسلام تاریخی نین باشلانغیج دؤورونده کی دینی و سیاسی موناقیشه لرله باغلیدیر. ایسلام دونیاسی نین اوچونجو خلیفه سی حضرت عوئمانین اؤلدورولمه سیندن و مدینه خالقى نین بیتى اوزرینه، حضرت الی نین دؤردونجو خلیفه اولماسیندان سونرا، بو ایختیلافلار داها دا درینلشدی و کسکین فورما آلدی. شام امیری موعاوییه، قوهومو عوئمانین قاتیللری نین جزالاندیریلماسینی، دیگر حالدا تسلیم اولماسینی طلب ائده رک علیه بیعت ائتمه دیلر. بونولا دا ایسلام دونیاسیندا داخیلی چکیشمه لر باشلادی. بو داخیلی چکیشمه لرین نتیجه سینده حضرت علی راماضانین اون یئددینجی گئجه سی شهید ائدیلدی. اونون اؤلوموندن سونرا، واختیله بیعت ائتمیش اولان ویلایت و بؤلگه لر، قیسا بیر زامان ایچریسینده علی نین اوغلو، پیغمبر حضرتلری نین نوه سی، حضرت حسنین اطرافیندا بیرلشدیلر.

ياندان اوجا مقاملاردا دۆور ائتمه يه پرو حال وئير. بو فيض و برکت، بو غئيرى-عادى حالت و خصوصيت آنجاق سيد شهدا (ع) موصيبتى عزاسينا موختصدير، آنجاق ماھى-محرمده ترتيب اولونان تعزیه لرده حيس اولونور... " [۵.ص.۳۲۶].

۱۹ عصرده آذربايجاندا مرثیه شعرى خصوصيله اينکيشاف ائتدی. مرثیه شعرى نين موختليف نؤوعلىرئ مئيدانا گلدی. همين دؤورده راجى، دخيل، قمرى، صراف، پورغم، شوعاعى، سپهرى و ديگر شاعيرلر روحانى پوئزيانين، مرثیه شعرى نين گؤزل نومونه لرینی ياراتميشلار. بو شعرلرده كربلا حاديشه لرى تصوير ائديلىر، ايماملارين اؤلومو، عدالت، حاق اوغروندا شهيدلىک کیمی معنالانديريلير، ترننوم

شوبهه سيز کى، بو دؤوره قدر ايستر آذربايجان خالق ادبيياتيندا، ايسترسه ده ديوان ادبيياتيندا، مرثیه بير شعر نؤوو کیمی تشککول تاپميش، خئىلى سايدا اؤرنکلر يارانميشدى. خالق ادبيياتيندا اوخشاملار، آغيلار، ديوان ادبيياتيندا ايسه خاقانى نين ديرلى مرثیه لرى بونا اؤرنک سايىلا بيلر. بو مرثیه لرین فرقلى حصر اولوندوقلارى اينسان و اينسانلارا گؤره ديشير. خالق ادبيياتيندا اوخشاما و آغيلار قهرمان و سرکرده لرین اؤلومونه حصر اولونورسا، خاقانى نين مرثیه لرینده قوهوملارا حصر اولونموشدور. 16 عصردن اعتيبارن ايسه مرثیه لرین موضوعو كربلا حاديشه لرى ايدى کى، بونو دا يئتيشدين دينى-ايجتيماعى سببلر واردير. شيعه

ائديلىر. ۱۹عصرده همچى نين عباسقولو آغا قودسى، قاسيمبى ذاکير، خورشودبانو ناتوان، ميرزه ايسماييل قاصير، حتى ميرزه على اکبر صابير کیمی بشرى موضوعلاردا شعرلر يازان شاعير-موتفککيرلر مرثیه شعرلى قلمه آلميشلار. " ۱۹ عصرده مرثیه ادبياتى نين گئنيش يايىلماسينا سبب اولان مهم ايجتيماعى عاميللريدن بيرى ده " چاريزمين اوچقارلاردا آپارديغى موستملکه چيلىک سياستى " و بونولا علاقه دار اولاراق، حؤکومتين " سنى-شيعه ضيديتلرينى کسکينلشديرمه يه چاليشماسى، طيفليسده موسلمان اوشاقلارى اوچون آيرى-آيرىليقدا شيعه و سنى مکتبلرى آچماسى ايدى " [۳.ص.۱۴]. ديگر طرفدن سئوگى شعرلى تويدا

ليگين دؤولت ايدئولوگيياسى کیمی قبولو محض همين باشليجا سببلردندير. بونو شاه ايسماييل ختای نين حاکيميتى دؤنه مى ايله علاقه لنديريرلر (۱۵۰۱-۱۵۲۴). تاريخى-دينى شعرلر مسجدلرله برابر، ياس مراسيملرينده، محرمليکله باغلى تعزیه و تکيه مجلسلرينده ده اوخونوردو. مشهور ادبياتشوناس ف.کؤچرلى يازيردى: " اگر ايراد و اعتيبار اولونسا کى کدر ايله صفا و قم ايله سورور و ياش ايله نور بير يئرده اولاييمز، بونلار بير-بيرى ايله ضيد اولدوغو حالدا اويوشماز، اوندا دئيه بيلريک، بلى، ايمام حسين موصيبتينده بو فيض واردير، بير ياندان آغلادير، بير ياندان نورانيت بخش ائديب شاد قيلير، بير ياندان قملنديرير، بير ياندان قم و غوصه دن آزاد ائدير، بير

اوخونوردوسا و نظره آلساق کی، توی ۳ گون داوام ائتمه سینه باخمایارق تئز-تئز اولموردو، اونون اوچون آیلارلا داوام ائدن محرمیلیک مراسیملرینده مرثیه لرین اوخونماسی مؤلیفینی تانیدیر، ائل ایچینده حؤرمت و احتیرامینی چوخالدیردی. بونون اوچون بشری موضوعلاردا یازان بؤیوک سؤز اوستادلاری بئله بو شعر نؤونه موراجیعت ائدیردیلر. محرمیلیکله باغلی تعزیه و تکیه مجلسلیسلی هر ایلین موعین واختلاریندا گونلرله، هفته لرله و آیلارلا بوتون موسلمان اؤلکه لرینده داوام ائدیردی. بو جهتی خصوصی نظره جاتدیران ف.کؤچرلی یازیر:

" بئش-اون سنه بوندان اقدم آرتیق حؤرمت و شؤهرتده اولان آنجاق ایمام حسین موصیبتینه دایر نؤوحه و مرثیه یازان شاعیرلر ایدی کی، اونلارین کلامی مسجیدلرده، تکیه لرده اوخونوردو و اونلار اؤز کلاملارینی ائشیدیب، خالقین تعریفو ایله سرفراز اولوردولار و نؤحه یازماغا دخی ده آرتیق شؤوقمند اولوب، بوتون واختلارینی و زوه ای-شئدییه لرینی بو یولدا صرف ائدیردیلر ". [۵.ص.۱۶۷-۱۶۸]

۱۹عصر آذربایجان ادبیاتیندا کربلا حاقیندا یازیلیمیش یازی نومونه لرینه نظر یئتیردیکده معلوم اولور کی، نؤحه و مرثیه لرده، قزل و قصیده لرده کربلا حادیتیه سی نین سبب و ماهیتیندن داها چوخ، کربلا قیامیندا ایشتیراک ائدن فردلرین ترنوم و وصفینه داها چوخ یئر وئرلییر. میثال اوچون آذربایجان شاعیرلری نین دیوانلاریندا " شهربانو " نون (امام حسینین (ع) خانیمی) احوالاتی و اونون کربلایا گئتمه سی حاقدا چوخلو شعرلر واردیر.

تدقیقاتچی اسمیرا شوکوروا (اسمیرا فواد) شهریارین دا " یاشامی بویونجا اورگینده بؤیوک آلاسه سئوگیسی، ایلاهی عشق گزدیردیگینی، اولو تانری نین بویوردوغو یول ایله گئتدیگینی، موکمل ایمان صاحبی اولدوغونو و ایسلام تاریخینده

گؤرکملی یئر توتان شخصیتلره بیر سیرا نؤحه لر یازدیغینی قئید ائتمیش و گؤستریمیشدیر کی، اینانجیندا اؤزونه مؤحکم یئر توتموش ایسلام دینی و بو دینین موریدلری، ایسلام دینی ایصلاحاتلاری (بئهیشت، ذی الحجّه، محرم، عزراییل، شیطان)، خالق آراسیندا نیسبتن ایمکانی اولانلارین موقدس کربلا سفرینه گئتمه سی، شئیخ الاسلامین گؤزل و بیر آز نیسکیلی، اورکلره یول تاپان جاذیبه لی سسله آذان چکمه سی، خالقین دینی گؤروشلری ت یاس مراسیمی و بو مراسیمین بیر حیصه سی کیمی " شاخسئی-واخسئی " دئیلمه سی و س. حاقیندا شاعیر اورک سؤزلرینی داها چوخ خالق نی، ائل-اوباسی نین دوشوندویو طرزده دئمه یه چالیشمیشدیر ". اسمیرا خانیم سوسوز کربلا دوزونده ایسلام فدایلری نین آله، دین، عقیده یولوندا قانلاری نین تۆکولدویو، موقدس و عالی شهیدلیک زیروه سینه یوکسلیگی او قانلی حادیتیه لره فارس و تورک دیلرینده مرثیه لر حصر ائدن شهریارین ایلك نؤحه-تضمینینی ایسه آذربایجان خالق نی ایللردن بری یاس مجلسلرینده، دینی مراسیملرده یاد ائتدیگی مشهور مرثیه شاعیری مشهدی علی عسگر دیلریشین:

حسینه یئرلر آغلار، گؤیلر آغلار،
بتول و مورتضی، پیغمبر آغلار.

- بیتنی ایله باشلایان مرثیه سینه یازدیغینی دا دیقته چاتدیریر: " شاعیر " دیوانی-تورکی " سینده یئر آلمیش " تضمین " باشلیقلی همین مرثیه شعرینده دیلریشین بئیتینی تلمیه وئرمیش و بؤیوک سلفی نین اوسلوبونو، وزن و قافییه سینی اولدوغو کیمی ساخلامیشدیر:

حسینین نوحه سین دیلریش یازاندا،
موسلمان سهلدیر، کافر آغلار.

کور اولموش گؤزلرین قان توتدو شیرین (شومورت ا.ف.)

کی، گۆرسون اؤز الینده خنجر آغلار...
باشیندا دا کاکیلی ت اکبر هاواسی،
یئر آغلار، سونبول آغلار، عنبر آغلار
یازاندا عالی-طاها نوحه سین من،
قلم گۆردوم سیزیلدير، دفتر آغلار " (۱۷۳، ۳؛ ۹)

توتوش، زمینه ده کی کیتاییمدان صحیفه سینی یاز
لوطفا، خالق حیاتی بؤلمه سینده دی منجه...
قئید ائدک کی، ۱۹ عصر آذربایجان
کلاسسیکلریندن بیرى اولان عباسقولو آغا
باکیخانوو مرثیه و بو تیپ قزللرینی قودسی تخلصو
ایله یازمیشدیر. اونون یازدیغی بیتلرین اکثریتی نین
جاوان علی اکبرین مدحینه حصر اولوندوغونون
شاهیدی اولوروق:

کربلا، ساخلاگیلن نعشی-علی اکبریمی،
وئریم چونکی امانت سنه گول پیکریمی. [۲.ص.۳۹۱]
قاسیم بی ذاکیرین بیتلرینده ایسه داها چوخ اهلی-
بیت (ع) خانیملارینا احتیرام حیس اولونماقدادیر:
دخی ذاکیری حساب ائت سگی کویی کربلادن،
به حقى-فغانى-زهره، به حقى-عذابی زینب. [۷.ص.۴۹]
مرثیه نین ایستعدادلی اوستاسی حساب اولونان "
راجی " تخلصو ایله یازیب یارادان حاجی
ابوالحسن عؤمرونو اهلی-بیت محبتینه حصر
ائتمیشدیر. او، اهلی-بیت شاعیری اولاراق کربلا
حادیثه سینی اؤز مرثیه و دوبیتلرینده، خصوصن
ده خانیم زینبین چکدیگی موصیبتلری اینسانی
هیجانا گتیرن کلاملاری ایله میصراعلارا
گتیرمیشدیر. شاعیر اولموش حادیثه لری نظم
واسیطه سیله آشاغیداکی میصراعلاردا بئله تصویر
ائدیر.

شهری-یثربیدن اولان وقته موسافیر زینب،
یئددی قارداشینه ائیلردی تفاخور زینب،
ایندی قان آغلامسون، نیلسون آخیر زینب،

بیرجه بیماری قالب یئددی برادر یئرینه. [۷.ص.۲۱۸]
ف.کؤچرلی یازیر: " دخیلدن سونرا راجی کربلا
گونشی نین ان سوزناک نؤحه خوانی حساب ائدیلیر.
راجی کربلا فاجیه سی نین هانسی قیصه سینی
نظمه چکیسه، تامامیندا بؤیوک محبت بوروزه
وئریدیر " . [۵.ص.۲۷۷]

۱۹ عصر آذربایجان و ایران ادبیاتی نین پارلاق
سیمالاریندان اولان محمدرضا شهریارین ادبی
یارادیجیلیغیندا مرثیه ژانری مهم یئر توتور.
شهریار موسلمان، شیعه و اهلی-بیت (ع)
عاشیقلریندن ایدی. او، " کیهان فرهنگ "
ژورنالینا وئردیگی مصاحبه سینده دئیر: " منیم
ادبیات و شعرده اونا گۆره بختیم گتیریب کی، آلتی
یاشیمدا اولاندا و هله الیفبانی یئنیجه اؤیرننده
کندده کی ائویمیزین تاجاسیندا یالیز قرآن و
حافیظین دیوانی وار ایدی. منیم ان اساس
خوشبختلیگیم بو اولوب کی، حیاتیتم قرآنلا و
حافیظین دیوانی ایله باشلاییب و ایندی ده داوام
ائدیر " . [۴]

شهریار پئیغمبر (ص) و اونون اهلی-بیتی نین (ع)
عاشیقی ایدی و بو عشق اونون شعرلرینده اؤزونو
آیدین شکیلده گؤستریر. او، " یا علی " شعرینده
دئیر:

مؤحتاجام، زنجیر و زیندانا باغلانمیشام یا علی،
منه ال توت، ائی مؤحتاجلارا ال توتان علی! [۶.ص.۳۳۱]
درین کدر و غوصه ایفاده ائدن بو جور شعرلر "
آغلار " تخلصو ایله یازان صادیق شیناورین
یارادیجیلیغیندا دا اوستونلوک تشکیل ائدیردی.
شاعیر دین، اینام و اعتقادا محبتله یاناشاراق ساده
لیک و صمیمیتله عیرفان عالمینده سئیره چیخیر.
او، " هیجران " آدلی شعرینده اینجه دویغولارلا
حضرت ایمام حسین(ع) وصف ائدیر و بیر عاشیق
کیمی هیجران اودوندا یانیر، گولوستانی خزان اولور.

یادداشلارا، ذهینلره چؤکموش، قیلبلرده اؤز حرارتینی قوروپوب ساخلامیشدیر.

عمومیتله، آذربایجاندا مرثیه شعرى سوژئتلى لیریکانین اینکیشافیندا مهم رول اوینامیش، اینسا نین حیس و دویغولاری نین، سئوینچ و کدری نین ایفاده سی باخیمیندان دیرلی اولدوغو موعنیشلشمیشدیر. ادبیاتشوناسلار حاقلی اولاراق قئید ائدیرلر کی، اورتا عصرلر پوئتیک دیلین غلیظ عرب و فارس کلیمه لریندن تمیزلنمه سینده مرثیه شعرى نین رولو موستثنادیر.

خولاصه

۱۹ عصرده آذربایجاندا مرثیه شعرى خصوصیه اینکیشاف ائتدی. مرثیه شعرى نین موختلیف نؤوعلری مئیدانا گلدی. همین دؤورده راجی، دخیل، قمری، صراف، پورغم، شوعاعی، سپهری و دیگر شاعیرلر روحانی پوئزیانین، مرثیه شعرى نین گؤزل نومونه لرینی یاراتمیشلار. بو شعرلرده کربلا حادیشه لری تصویر ائدیلیلر، ایماملارین اؤلومو، عدالت، حاق اوغروندا شهیدلیک کیمی معنالاندیریلیلر، ترنوم ائدیلیلر.

ادبیات:

1. Azərbaycan ədəbiyyat tarixi IV cild. Bakı, 2011.s.277
2. Bakıxanov.A. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Yazıçı, 1984.s.391
- 3.Əski türk ədəbiyyatında mərsiyə. www.gulcicekakcay.com/.../eski-turk-edebiyati...08.05.2015
- 4.İran İslam Respublikasının səfiri Məhşin Pakay.(Məşhəb) baku.mfa.ir
5. Kəçərli F. B. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. II cild. Bakı, 1960.s.592.
6. Məhəmməd Həsən Şəhriyar. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2005.s.331.
7. XIX əsr Azərbaycan şeiri antologiyası, Bakı, Şərq-qərb nəşriyyatı, 2005,s.424
8. Sadiq Şinavər Ağlar. Qar bəlləsi.Tehran.1374-(m.1995).s.176.
- 9.Фризман Л.Г. Жизнь лирического жанра. Изд-во «Наука» М.,1973,c.12
10. Esmira Fuad. Səz sərrafı Şəhriyar, Bakı: Avrasiya Press,2010. 304s.

دونيانين يارانماسيني و گول چيچگين آچاراق طراوتلنمه سيني اونون ظوهوروندا گؤرور:

سنسيز اورگيم آندی ای سروی- روانيم،
هيچرينده گولوم، گل اريب قالمادی جانيم.
سنسيز بو گولوستان گؤزه ليم، عئينی خزاندير،
گل گوللر آچيلسين منيم ای قۇنچه دهانيم.
گؤستر اؤزونو گوللر آچيب، لاله دانیشسين.

گل-گل گؤزه ليم يوخدور داها تابو توانيم،

زهر بالاسی، آله سئوه سی، اورگيم گل.

عاشيقلر يولو ايله باشينا من ده دولانيم،

گل آل جانيمي ياجدديم حسيين ظولمدن

سندن سونرا بير کيمسه يه يوخدر دا گومانيم. [۳۵.ص.۸]
شاعیر شعرلرينده اينام و اعتيقاديني آيدينجاسينا بيان ائدير. او، علی (ع)-يه حصر ائتديگی شعرينده چالیشیر کی، ایسلام عالمی نین اونلو سیماسینی اؤز تصویرینه سیغیشان قدر وصف ائتسین:

گئجه نین سیریرینی علی(ع)دن سوروش

قویولار علی (ع) يه سیرداش اولدولار

کوسوبسن گئجه دن الین وئر باریش

هر سؤزه گئجه لر قارداش اولدولار

گئجه نین سینه سین یاراردی علی (ع)

یئتمیلر کؤنلونا آلاردی علی (ع)

شله سی چیینینده او یان بو یانا

یوخسوللار قئیدینه قالاردی علی (ع) [۸، ص.۱۴۲]...

آذربایجان ادبیاتیندا کربلا موصیبتی ايله باغلی اورک یانغیسیلا یازیلیمیش بو شعر نومونه لری عصرلردن بری آذربایجان خالقى نین اهلی-بیته (ع) اولان سئوگیسی نین باریز نومونه سی اولدوغونو ثبوت ائدير. ۱۴ عصر کئچمه سینه باخمایاراق، " کربلا موصیبتی " اؤز تزه لیک و طراوتینی ایتیرمه میش و سانکی دونن یاشانمیش بیر فاجیعه کیمی

قاراداغ (ارسباران يا آرازبارى) هارادير

ايران-توران قاراداغ (رسباران) بۇلگە سى نىن دىل و تارىخىنە داير:

بو بۇلگە نىن دىلى آذربايجان توركجه سىدير. آزاجيق لهجه فرقى اولماقلا هامى بو دىلدە دانىشسير. آذربايجان يازى و رسمى دىلى تارىخى نىن بير چوخ دؤورلرينده بو دىل اولموشدور. بونونلا ياناسى فارس دىلينده رسمى و ايدارى آلانلاردا ايشله ديلمىشدير. تورك دىلى نىن تارىخى يئددى مين ايلدن آرتيقدير و اونون بير چوخ دىل شاخه لرى واردير. آذربايجانجا، اىستانبولجا، اؤزبكجه، توركمنجه، ياكوتجا، چوواشجا، چينجه، قيرغيزجا، آلبانجا، بولقارجا و س.

بو دىل آسيانين شرقيندن آوروپانين مركزينه، ائلجه ده آمريكايا قدر ياييلمىشدير. توپلام اولاراق ۳۶۰-مىليون اينسان بو دىلدە دانىشيرلار. بو دىل، چين، هيندو، اينگىليس و ايسپانجadan سونرا اؤز يئرینی دونيا دىللىرى آراسيندا آلماقدادير. عربجه دن و فارسجadan داها چوخ دانىشيلان دىلدير. تورك دىلى دونيا دىللىرى آراسيندا ۵ ت جى يئره ماليكيدير. اسلام دونياسيندا ايسه بو دىلى دانىشانلارين ساىى ۳۰۰-مىليوندان چوخدور. توركجه دن باشقا عرب و فارس دىللىرى دونيا موسلمانلارى نىن آراسيندا ان چوخ دانىشيلان دىللردندير. ايران اۆلكهسینده ده ۳۰-مىليوندان چوخ تورك، آذربايجان (شرقى، قرى) اردبيل، همدان، زنجان، قزوین، تهران، خوراسان، اراك، ساوه، ايسفاهان، فارس عيالت و بۇلگه لرینده ياشاماقدادير. بونونلا ياناشى ايرانين دئمك اولار كى، هر يئرینده توركلر ياشاماقدادير. ليقوسيتيک باخيمدان تورك دىلى و قايدالى اولماقلا ياناشى مين ايللردير ايشلنه رك كۆك سالميش دىلدير. بو دىلين بوتون قايدالارى موتيميتيكلادير و سؤزولو سزالى دىلدير. بعضى دىلچى عاليملر بو دىلى دونيانين مۇعجيزه لرى ايندن حساب ائتميشلر. دىلچى عاليم مان موللر تورك دىلى نىن گؤزلىگيندن و عظمتيندن دانىشاراق اؤز تعجبونو گيزله ده بيلمير دئير: بيز تورك دىلىنى ديقق اؤيرنديكده و اونو اينجله ديكچه بئله مۇعجيزه ايله راستلاشيريقي كى، اونو بشرين اقلى مۇعجيزه سى آلدانديرماق اولماز. هئران وانبئرى دئير بو دىلين (تورك) گؤزلىگى و سليسليگى عربجه دن ده اوستوندور. آلمان دىلچى عاليمى يئنيكيتا هايدئن آروپا يوروتون موسسيسسى نىن عوضو شوبهه ايله تورك دىلى نىن يارناماسينا باخديقدا

عباس ايمان نژاد دكتورلوق طلبه سى

قاراداغ يا ارسباران هارادير؟ ايرانين شيمال قريبنده تارىخى بيراراضيدير كى، ۱۲۵۰۰ كيلومتر يئر اۆلچوسونه ماليكيدير. ايرانين شرقي آذربايجان عيالتى نىن ان اؤنملى بۇلگه لریندنير بئش يوز مين اينسانين ياشايش يئردير. آذربايجان و ائرمينيستان رئسپوبليكالارييلا قونشودور. بو بۇلگه ان قديم دؤورلردن قاراداغ آلدانمىشدير. آنجاق ۱۳۱۴ گونش ايلينده ارسباران آلدانديريلمىشدى. قئيد ائتمك لازيمدير كى، بو گونده خالق طرفيندن قاراداغ آلدانير. بو بۇلگه اون سككيز ماحال يا قزادان عيبارتدير كى اونلارين باشيندا اهر (اوزانلار-مترجم) شهرى يئر آلماقدادير. قاراداغ بۇلگه سى اراضيسينده اهر، ورزيغان، كلئير و هئريسله ياناشى جولفا، مئشكينشهر (خييوو) موغان (پارسا باد) و گئرمينينده حيصه لرى يئر آلماقدادير.

قاراداغ تورپاقلارى چوخ محصولداردير. بورادا كند تصروفاتى ايله ياناشى باغچيلىق، مدن و توريزم ايشلرى ده اؤز اهميتيني قوروماقدادير. اۆلكه نىن بيتكى اؤرتوكلىرى ايرانين بئش بۇلگه سيندن بيريني تشكيل ائدير. او بئش بۇلگه دن بيرى اولان السباران، هيركان خزر دنيزى نىن گونئيينده، زاقروس بۇلگه سى اۆلكه نىن قريبنده اولان، زاقروس داغلارى اتگينده، عوممان كؤرفزى اۆلكه سى نىن جنوبوندا و كؤرفزين شيمال حيصه سينده و عوممان دنيز

کئچىرسىن. قئىد ائتمك لازىمىدىر كى، بو آراشدىرما مركزى دونيانىن تانىنىش دىلچى عالملىرىندىن قورولموش آمىرىكا و اروپانىن ان اۋندە گئىدىن بىلىم اداملارى نىن رىلرىنى يايىملاماقدايدىر. قاراداغ ائكولوژى، سوسىيال، سىياسى و ايجتىماى ھەمدە تارىخى نۇقتىنى نەزەردىن دە اۋلەھدە اۋندە گئىدىن بۇلگە لردىدىر. بو بۇلگە دىل ائتىك و تىبى قورولوشو ھەمدە جوغرافى شرايىتىنە گۇرە باشقا بۇلگە لردىن فرقلەنمەكە دىر. قاراداغ اووچولوق، سىياسى و ايجتىماى ائلجە دە مدنىت آسپىكتىندىن دە اۋنەلىدىر. بونولا ياناشى بىتكى نۇولرى نىن چئىشەلىلىگى ھەمدە يابانى ھىوانلارنى نادىر نۇولرى نىن مسكە نىدىر. بو بۇلگە ۱۳۵۲-جى گونش ايلەندە قوروق ائلان ائدىلمىش ھەمدە ۱۳۵۰-جى ايلەدە فوسونكار طىبىعتى و گۇز اوخشايدىن منظرە لرى ايلە دە اينسانلارنى ھىران قويان آرازبارى دونيانىن ان نادىر قوش نۇوۋو اولان " قارا خوروزون " مسكە نىدىر. ائلە بونا اساسلاراق يونىسكو تشكىلاتى تخمىنە ۴۰ ايل بوندىن اۋنە بو بۇلگە نى قوروق ائلان ائندە رك يئر كورە سى نىن يابانى حىيات خەزىنە سى ائلان ائتمىشىدىر. دونيانىن ان دىرلى طىبىعت گۇشە لرىندىن بىرى حساب ائتمىشىدىر. دونيانىن ۹ تىبى خەزىنە سىندىن بىرى كىمى قوروما آلتىنا آلمىشىدىر.

آرازبارى (قاراداغ) سىلدىرىم قايلار، اۋرۇش و اكىنچىلىك اراضىلەرنە مالىك اولماقلا ياناشى يابانى حىيات مركزلىرى اولان " آنزا " " كلين " پىردە سى، قارىنلار، قلە دەرە سى، وىنە، شاھوتوران و وايقان كىمى تاىى بىربرى اولمايدىن، طىبىعت خەزىنە لرى اونون اھاتە دايرە سىندە دىر. قاراداغىن، بىتكى اۋرتىو دە اونون باشقا بىر اۋزلىگىندىدىر. بۇلگە نىن بو اۋزلىيە صاحىب اولماسى اونون پانوراماسىنى داھا دا اۋن پلانا چكىمىشىدىر. گرچەكەن قاراداغىن ھىران اندىجى و روھو اوخشايدىن بىتكى اۋرتىو اونو دونيا گۇرە لىنە چئورمىشىدىر.

آغاچ و بىتكىلەرنى چئىشەلىلىگى

بورادا چوخ سايدا بىتكى و آغاچلار مۇوجوددور كى اونلاردان ايسە يارپاقلىلار، ياشىل و يايلاق اوتلارنى قئىدە ائتمك اولار. بونولا ياناشى قاراداغدا ال ايشلىرى صنعتى دە چوخ يايقىن و سالىنىدىر. كىلىم، ورنى، آذربايجانىمىزىن بو بۇلگە سى نىن ان اۋندە گئىدىن ال ايشلىرىندىدىر. ايندى نىن ايندىسىندە دە قاراداغىن قىزلارنى و قادىنلارنى اورك سۇزلىرىنى ناخىشلارلا بو ال ايشلىرى نىن اوزرىنە توخوماقدايدىرلار.

اونون نە قدر دوزگون فورموللار اوزرىندە قورولمىشونو آراشدىرراق دىگر عالملىرىن يارادىجىلىقلارنىدان ستات گىتەرە رك يازىر: او دۇورلردە اينسانىن بئلە بىر دىلى ياراتماغا گوجو چاتمازدى. كوسموسدان گلن بو دىلى ياراتمىش يادا اولو تانرى بو دىلى اۋز پئىغمبەرلىنە اۋىرتمىش اونلاردا حدىيە و ارمغان ائتمىشىدىر. طىبىقى دىلچىلىك علمىندە اۋز اھمىيەتنە گۇرە اۋن پلاندان اولماسا دا ائتمولۇزو علمى سۇزلىرىن درىن كۇكلرىنە و اونلارنى يارانما مئتودىكاسىنى آراشدىرماقدايدىر.

ائتمولۇزى علمى نىن الدە ائتىدىكى دىرلى نەتىجە لرلە بو دىلىن باشقا دىللەردىن تائىرلىنىدىگىنى اۋىرنەك مومكوندور. بونا گۇرە دە گوجلو اولان دىل باشقا زىف دىللىرى اۋز تائىرى دايرە سىنە سالاراق اۋزولنىشىدە بىلر. بىز مغلۇب اولموش بىر دىل آنا دىلىن ياخود قالىپ دىلىن بىر شىوہ سىنە چئورلە بىلر. بونا اۋرنەك فارس دىلىنى گۇستىرمەك اولار كى، يونىسكو تشكىلاتى نىن ان سون آراشدىرما نەتىجە لرلە گۇرە بو دىل عرب دىلى نىن ۳۳-جو لەجە سى سايىلىر. تەك باشىنا مۇستقىل دىل سايىلا بىلمىر. ايكى قونشو دىلىن بىر بىرىنە تائىرى دە ولا بىلر. فارسجا و عربچە نىن بىر بىرىنە ائتىدىكى تائىر كىمى باشقا اۋرنەكلەردە گۇستىرمەك مومكوندور.

ھەردىن ايكى ادبى دىلىن بىر بىرىنە تائىرى دە نومايىش اولونماقدايدىر. اينگىلىسچە و فارسجا كىمى نومونە گۇستىرمەك اولار كى بو ايكى دىلدە ھەر ايكىسى ھىند-آوروپا دىل قروپلارنى ايدىدىر، آنچاق بوتون بونلارلا ياناشى بعضى دىللەر واردىر كى، بوتون زىروہ لرى فەتھ ائندە رك دورمادان ايرە لىلە مەكە دىر بونا نومونە توركچە و اينگىلىسچە نى گۇستىرمەك اولار.

تورك دىلى دونيانىن ان قەدىم دىللىرىندىن اولماقلا ياناشى، شەرقەن تەقەربە حاكىمىت دىلى اولموش و باشقا دىللەرى اۋز تائىرى آلتىنا سالا بىلمىشىدىر. دئەك اولار كى، تورك دىلى نىن ايزىنى بوتون دونيادا گۇرمەك اولار. دونيادا ائلە بىر دىل تاپماق اولماز كى، بو دىلىن تائىر دايرە سىندە اولماسىن و يا اولمامىش اولسون.

توركلەرنى دۇولتچىلىك تەجرۇبە لرى و ھىگومونلۇغو ايلە ياناشى دىلىن دىنامىكىلىگى قانۇناويغونلۇغو دا بو دىلىن گئنىش يايىلماسىنا ياردىمچى اولموشدور. تورك دىلى نىن تائىرىنى باشقا دىللەر اۋىرنەك ايسە يىلر يىتەر كى آ.م.ت مۇسسەسە نىن ۲۰۰۲-جى ايلەدە يايىملادىغى راپورۇ گۇزدىن

ورنى يا باشقا آدلا "نوماق" خالچا ايله ايليمين آراسيندا پالاز كىمى بىر محصولدور. او ساده، اوجوز و داشينا بيله جك قدر راحت محصولدور. ايلك باخيشدا خالچايا بنزه يير. بو محصولدان آذربايجانين موغان، شاهسون، تركمه لرى آلت دؤشمه اؤرتوك كىمى ايستيفاده انديرلر.

ورنى(يا وئرنى) نين قورولوشو و توخونوشو

حاشيه: ورنى نين اساس بؤلمه سىدير، چرچيوه كىمى ورنى نين اطرافينا توخونوب بو حيصه اؤزو ۴ يئر بؤلونور. اونلارين آدلارى: لور، زنجيره، كيچيك حاشيه و بؤيوك حاشيه دير. وئرنى نين ايچى: وئرنى نين ايچينه دئييلير بو حيصه حاشيه ايله اطرافلارى ساريلىمىش وضعيتده دير. ورنى نين ايچى كى، اونا متن يا فون دئييلر. اصلينده ائله ورنى نين اساس تشكيل تاپان حيصه سىدير. بو حيصه ايسه ناخيشلار بنزه ديلير.

تورونچ: وئرنى نين اورتا حيصه سىنى تشكيل اندير. بو حيصه هميشه هنده سى تشكيللرله بزه ديلير. او جومله دن، اوچبوجاق دؤرتبوجاق و س.

ورنى نين ناخيشلارى و اونلارين اؤلچولرى:

ورنى نين ناخيشلارى قاراداغدا اولان يابانى هئيوانلارين رسميلرى تشكيل اندير. او جومله دن: جئيران، چوپور، تويوق، خوروز، پيشيك، ايلان، قوشلار، داغ كئچيسى، قويون، دوه، قورد، شاهين و باشقالارى. بو توخوماچىلىق ايشى آنجاق و آنجاق ائولرده ال ايله توخونماقدادير. اونو توخوماق اوچون لازيم اولان آلتلردى: دار (هانا)، دفتين، هاف و كجو بونلارين دا بوتونونو قاراداغدا الده ائتمك چوخ آساندير. وئرنى نين توخونولاسى يئر ائله تركمه نين اوتوردوغو اوتاقدادير. وئرنى موختليف اؤلچولرده توخونولور: خالچا وئرنى ۱۲۰ خ ۲۵۰ سم، باشقاسى ايسه ۱۲۵ خ ۳۲ سم، سؤيكنه جك وئرنى ۱۰۰ خ ۷۰ و ۹۰ خ ۶۰ خالچا (بؤيوك خالى) وئرنيسى ۳۰۰ خ ۲۰۰ سم، كيچيك وئرنى زر آدلى ۱۶۰ خ ۱۱۵ سم پالاز وئرنى ۳۲۰ خ ۱۵۰ سم اؤلچولرينده توخونولور.

ورنى نين چئشيدليليگى:

ورنى نين هئيو آغاجى (سول يۇنلوت ساغ يۇنلو) برابردير. وضعى نين اوزونلۇغونون يارىسى اوسته گل ۳۰ سم، اونون ائنى ايسه (دار باشى ت دار آلتى) برابردير. وضع نين ائنى ايله اوسته گل ۲۰ سم وضعى دوز ولى قولودور. مايلى وئرنيلر آنجاق كؤچرى تركمه لر آيددير. چونكى، اونلارين

مهر خبر آگنتليگى نين ۱۳۸۵ شمسى ايلينده ياييملاديغى خبره اساسن قاراداغين اهاليلى نين يوزده سكسن فايزى ورنى توخوما ايشلريله مشغولدورلار. بو بؤلگه ده ۲۰ ميندن چوخ اينسان بو ايشلرله گوزران ائتمكده ديرلر. "ورنى" ياخود پالاز توخوماچىلىق صنعتينده اؤزونه مخصوص يئرى وار بو محصول كيليم و خالچانين آراسيندا قرار تاپان ال ايشلردير.

بو محصولدا خالچا كىمى پامبيق، يون و ايپكدن توخونور. آنجاق ان چوخ قويون يونوندان حاضيرلانير.

"ورنى" توخوجولوغو ائن چوخ شاهسوئلرين آراسيندا يايقىندير. آنجاق خودافرين، هوراند و خومارلى كىمى منطقه لرده ده توخونماقدادير. بو ال ايشى خالچا كىمى دار آغاجيندان هانا كىمى ايستيفاده ائديله رك ايشلنمكده دير. تركمه لر ين چادير و كومه لر ينده، ائلجه كندلرده ائولرده توخونماقدادير. وئرنى نين اوزرينده اولان ناخيشلار ائل اوبانين و ياخود هر هانسى ائتيك و مدنى بىر پروسسسين جانلانماسىنى گؤسترمكده دير. خالقى نين اينام و ائتنوقرافيك يانسىماسىدير. بو دا توخوجونون حيات طرزى نين ايفاده سى ايله ياناشى قوش و س هئيوانلارين رسم اولونماسى ايله جانلانماقدادير. "ورنى" نين بوياماسيندا سارى، ماوى، گؤى، آجىق گؤى، آغ و سوغانى رنگلردن ايستيفاده اولونور. موختليف اؤلچولرده توخونوب ساتيلير.

قاراداغين بىر چوخ يئرلرينده (هر، كلئير، هوراند، آبشهمد، ورزيغان و خودافرين) ده توخونولور. بونون خاممالينى يئرلى اولمايان ساتيجيلاردان الده انديرلر. قاراداغ، ۴۰۰-يوز مين نوفوزو ايله، شرقى آذربايجان عيالتى نين شيمالى شرقينده يئرلشير. اهر، عرضغان، كلئير كىمى شهرلر و يا ياشاييش مسكنلرى ده اونون ايچريسينه داخيلدير.

"ورنى" توخوماچىلىغى اساسن ائتنوقرافيك موتيولره اساسلانير. موختليف رنگ و هنده سى اؤلچولرله توخونور. هر بىر تركمه (ئلات) عاييلهسينده ايكي نفر وئرنى توخوجولوغو ايله مشهوردور. قاراداغدا آراشديرمالار گؤستير كى بو بؤلگه ده ۱۴ مين عدد وئرنى موختليف اؤلچولرده توخونوب و بازاردا ساتيشا وئريلميشدير. حتى بو محصوللار خاريجى اؤلكهلره ايخراج ائديلميشدير. دئمك اولار كى، وئرنى نين ۱۰۰ ده ۳۰ داخيليده قالان ۷۰ فايزى ايسه خاريجه ايخراج ائديلميشدير.

ایندی ایسه بؤیوک شهرلرده دیوان اوزرینه اؤرتورلر. حتی مئبئلرین اوستونه ده اؤرتورلر.

کئچ: آلاچیغین اوستونه و ایچینه سریلیر. بو کئچه قویون یونوندان ائمال ائدیلیلر. گیلیم و جئجیمدن اوستونلوکلری واردیر. ان قیسا واختا ایستحصال اولونور. نملی و تورپاق اوستو کیمی یئرلرده ایستیفاده ائدیلیلر. آت جیلی و دوه جیهازین دوزلدیلیمه سینده ایستیفاده ائدیلیلر. یونگول و اوزرینه گؤزلر، ناخیشلار حک ائدیلیلر.

خالچا: بو محصول ایسه ان قدیم و اینجه ترکمه محصولدور. موختلیف اؤلچولرده اولور. اونون چئشیدلری چوخدور.

چووال: بؤیوک تورپا کیمیدیر. گیلیم ماتئریالیندان حاضیرلانیر. اوت، بوغدا، آرپا و سامان و ساییر کند تصروفاتی محصوللاری نین توپلانیب داشینماسیندا اوندان ایستیفاده اولونور.

تندیر دیبی: گیلیم و جئجیم توخونما قروپونا آیددیر. بونلار آلت اوتورمالاری اوچون توخونولور. ائلجه ده چؤرک سالما زامانی تندیرین قیراغیندا ایستیفاده اولونور. قاراداغ زحمتسئور اینسانلارین مسکه نی اولماقلا یاناشی، چالیشقان و ال ایشلریله زنگین محصوللارین دییاریدیر. یئری گلیمشکن قئید ائتمک لازیمدیر کی، گرکلی دؤولت یاردیملاری و کرئدیتلر وئریلسه بو بؤلگه ال ایشلری محصوللارین ائمالیندا اؤلکهده بیرینجی یئری توتا بیلر.

آذربایجان خالقو اصیل و کؤکلؤ خالقیدیر. اونلار دوستلوقدا اورکلیدیلر. پروبلئلرله قارشو جئجیم و باجاریقلیدیلر، اونلار غئیرتلیدیر. آذربایجان خالقو قوناقپوریدیر. دوزلوک و دوغرولوق اونلارین گئلیرینه هوپموشدور. وطنه سئوگی بو خالقین روحوندا و جانیندادیر.

تبریزلیلرین سیتمه قارشو موباریزه لری هر زامان تقدیره لاییقیدیر.

حسینقولو کاتیبی آذربایجان و وحدت میللی (میللی بیرلیک) کیتابیندا یازیر: اؤلکه داخلینده بوتون مراسیملر، او جومله دن بایرام و چرشنه آیینلری دینی آیینلرین ایجراسی هر یئرده عئینی شکیلده دیر. قوناقپورلیک، اینسانی دیرلره اینام و دئمک اولار کی، بوتون خالقیمیزین هامیسیندا عئینیدیر.

قیش قاراداغدا چوخ اوزوندور. قیش آیینلریندن بیرى ایسه چیلله گئجه سیدیر. آذربایجانلیلار بو دیرلی میللی و کوتلوی

چادیرلاری هوندور اولمادیغینا گؤره وئرنیلر بو اؤلچولرده توخونولور.

وضعنی توخوجولوغوندا خامالار یوماقلانمیر. اونلار ۴۰ سم اؤلچولرینده کسپله رک آسما دئییلن باغلاملاردا دار آغاجی نین یانیندان آسیلیر.

ورنین ماتئریالی: وئرنی نین ماتئریالی بزنی یون، ایپکدن اولور. بو ماتئریالان حاضیرلانان وئرنیلر قدیمدن موغان، گرمادوز و قاراداغ یؤره لرینه آیددیر کی، اودا ایپلرین جهره ایله آیریلیب و آیریلردن سونرا ایشله دیرلر. بویاما ایشلری ایسه چوخ بسیطدیر. قئید ائتمک لازیمدیر وضعنی نین اؤلچوسو، ناخیشلاری و قورولوشونو و توخونوشونون طایفادان ت طایفایا، اوبادان ت اوبایا فرقلی اولاییلر.

حال-حاضیردا ایراندا بختیاریلر (لور - فارس)، بلوچلار، قاشقای تورکلری، موغان و قاراداغلیلار وئرنیدن ایستیفاده ائدن ترکمه اهالیسینه صاحبیدیر.

وضعنی ترکمه ائولرینده قورولان توخوجولوق دزگاهلاریندا ائمالات اولونور. قئید ائتمک لازیمدیر وضعنی نین توخونوشو و اونون گؤرونوشو اینسانلارین اینام و اینانجلارینی دا یانسیتماقدادیر. وضعنی نین توخونولوشوندا اینسانلار اؤز خیالی، اقلی قوووه لریندن یارارلاشیلار.

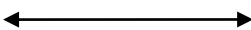
قاراداغین دیگر ال ایشلری: فرمش:

بو محصول ایسه اوزون دؤردبوجاق شکلینده دیر. اونون اوز حیصه سی توخونولور، سونرا بیر-بیرینه تیکیلیر. ال ایشیندن ایسه کؤچری عاییلهلر یاتاقچاق و دیگر ضروری اشیالارینی ساخلاماق اوچون بارارلانیرلار. کؤچ زامانی چوخ الوئریشلیدیر. گیلیمچه یاخود مسند: ۱۵۰ خ ۸۰ سم اؤلچوسونده دیر. چوخ مۆحکم توخونولور و اینجه دیر. بوندان ایسه ائوین سؤیکنمه سینده ایستیفاده ائدیلیلر. بو محصولون ان کئیفیتلیسی ایسه موخدهده و سؤیکنه جکدیر.

خورجون: شخصی اشیالارین داشینماسیندا اؤنملی رول اویناماقدادیر. خورجون ایککی طرفلیدیر و اونلاری آیرسان اوندان چووال (کیچیک چووال) اولار.

هئیه: بئل چانتاسیدیر و بودا خورجون کیمیدیر. دیرلی اشیالارین داشینماسی اوچون ایستیفاده اولونور. هئیه نین چؤل اوزو چوخ گؤزل ناخیشلارلا بزه دیلیر.

اوجاق قیراغی: جئجیم و گیلیم کیمیدیر. اوزون دؤردبوجاق شکلینده دیر. اوجاق قیراغیندا اوتورماق اوچون توخونولور.

فولكلوريك آيينى قورويوب ساخلاماق اوچون بعضى ايشلىرى گۇرورلر، او جومله دن چيلله قارپىزى يئىرلر و اينانيرلار كى، قيشين سويوق اونلرينده قارپىزىن يئىلمه سى اونلارى سويوقدان قورويور.

بايراملار: بايرامين ائلچىلىرى ساياچىلاردىرلار. اونلار ائل - ائل، اوبا-اوبا گزىب باھارين گلە سىنى خبر وئىرلر. بايرامين گليشى ايسە نووروزا بير آى قالاندا، مارت آى نين اوللرندن باشلاير. ھامى ائولرىنى تميزلر و خالچالارى، پرده لرى يويوب طراوتلندىرلر، بير سۆزلە تميزچىلىك اندىرلر.

تميزچىلىك ايشلىرلە ياناشى، سمنى بيشىرىب بايرام سوفره سىنى حاضىرلايلار و آلاھ وئرنند يندىسىنى سوفره يە دوزرلر. ائو-ئو گۇرۇشە گندىرلر. بايرامدان اون اوچ گون سونرا ايسە طبيعته چىخارلار. سمە نى چوخ دىرلى قيدا ماددە سىدىر. قادينلار بو قيدانى ايسە دستماز آلمادان بيشىرمىز. دئىرلر كى، گرک فاتما اونا نظر قىلسىن تا كى، سمە نى دادلى اولسون.

يئمكلەر: قاراداغين ھر يئرندە قاتىق، دويو، ات اساس يئمكلرىندىر. بايرام اوچون حاضىرلانان يئمكلرىن اساس مازمە لرىندە ائلە بونلاردىر. آنجاق بونلارلا ياناشى آينا، يومورتا، گۇرتى (سبز) شىرنىات، سو و قورودا سوفره دە اولار. بعضىلرى بير كاسا سويما ياسىن اوختودوراق او سويو مال - قارا و اوشاقلارين اوزرىنە سىرلر. اينانارلار كى، بو ايش اونلارى قورويوب بول روزى و بركت گتيرە جك. ايلان، عقرب و بئله ضيانوئرىجى جانلىلاردان اوزاق قالماق اوچون سويما ظفراندا علاوه اندىرلر. عايىلە عوضولرى بو سودان ھرە سى بير سىتكان ايچرلر.

بايراما يگىرمى گون قالاندا بوغدا، آرپا، نوخود و باشقا ياشىل جوجرمە لر قويايلار. ايلين يئنى ايلە ديشمە سى آنلارنى دا بۇيوكلرين اللرين اۋپمك اوچون كيچىكلر اونلارين ائولرىنە گندىرلر. بۇيوكلردە بايراملىق آليپ سئوينرلر. ايلين اون اوچونجو گونو ھامى چۆلە طبيعتين قويونما چىخارلار. جوجرتدىكلرى گۇيلرىدە سويما آخيدارلار. ائولنمە عرفە سىندە اولان قىزلار دويون آچىلسا دئمە لى اونلارين بختيدە آچىلمىش اولار. قديمىن عاددىر ايل تھويل اولاندا اينسانلار دونياسىنى ديششمىش اولان قوھوم اقربالارى نين قىيرلرىنى زيارت اندىرلر.

ايل عرضندە اۋلوسو اولانلارين ائولرىنە باش وورارلار. اونلارا باشساغلىغى ديلە يھىرلر.

نىشانلى قىزلارين ائوينە ايسە بى طرفىندىن و بى عايىلھسى طرفىندىن خونچالار باغلادىب آپايرىلر. بو خونچالارين ايچىندە ايسە پارچا، آياققابى، جوراب، شىرنىات، دويو و سايرە اولور. بو خونچالار تزه گلىنلرە دە آپايرىلر. ائلجە رسم بئله دىر كى، آرياشلى اوشاقلار چرشنە آخشمى و بايرامين گونو سحر تئزدن توربا گۇتوروب ائولرىن قابى باجالاريندان سالىيلارلار، ائو يىيە لرىدە بويانمىش يومورتا، شىرنىات، جوراب، پول، قوز و كيشمىش كىمى زادلاردان اونلارين توربالارينا قويايلار.

قديم بايراملاردا سوفره لردە قوز، بادام، كيشمىش، فىندىق، نانلى شىرنىات، ايىدە، خورما، انجىر، نار، آلما و قىزىل اوزوملە ياناشى يئمىش تورشوسو، اوزوم شىرە سى، كۆكە چۇرگى ت ائو حالواسى، سوماق، سوجوق، سارىمساق، لپە، نوخود، بولغوردا قويايدىلار. بيتكىلردن ايسە پاخلا، بوغدادا بونلار علاوه اندىلىردى. نووروز آينىلرى دئمك اولار كى، اون اوچ گون داعوام اندىر و اون اوچ گون ايسە جوجردىلن گۇيلر سويما آتيلر.

قاراداغدا اينسانلار بايرام اۋنجه سى و بايرام سونراسى قىرستانلىقلاردا گندىب اۋلنلرين روحونا قوران و فاتىھە اوخويورلار. سو آپايرىب قىير داشلارنى يويارلار، ائلجە دە قىرستانلىقتا اۋلنلرين روحونا احسان اولسون دئىە خورما، نوغول و باشقا يئمكلردە نذير اولاراق قويايلار.

ايلين سون جومە آخشمى گونو اۋلولرى داھا چوخ ياد اندىلر. يئنى ايل ياخينلاشندا مۇمىنلر قوسل اندىب و تميز بدنلە بو ايلنى قارشىلايلار. قوران اوخويوب آلاھ تالايلا شوکور اندىرلر. بىزندە مسجىدلرە گندىب شوکور عىبادتى اندىرلر. يئنى ايل قاباغى ياشلىلارنى زيارت ائتمك موھوم وظيفە لردىر. آغىرچىك و آغساچلىلار ھر كسىن سئويملىسى اولار. ددە لرى و ننه لرى زيارت اندىرلر. عربجە ساوادلى اولانلار ايل تھويل دوعاسىنى اوخويارلار. " يا موقللىب ال-قلوب "

ھر كس بايرام سوفره سى نين باشىندا اوتوروب سالوات دىكر اندىن سونرا بير-بىرى ايلە اۋپوشوب بايرامين موبارك اولسون دئىرلر. جاوابىندا دا ائشيدىرلر، سىندە بايرامين موبارك اولسون. يوز بئله بايراملار گۇرە سن. نىشانلىلار بايراملىق خونچالارى آپارارلار، حتى زنگىنلر قويوندا گۇندىرلر. خونچالارين ايچرىسىندە پورتاغال، آلما، قارپىز، نار، گوزگو، پارچا، تول كىمى اشىلار اولار. گلىن يا نىشانلى اولان قىزلار بايرام حىدييە سى كىمى وئىرلر. خونچالارين آچىلىشى طنطنە ايلە اولور، دئىيب-گولوب اوينايلار.

اولور. اما بؤلگه نین خان قیزی گؤرور اونو اؤزونه آرواد ائيله مک ایسته ییر. سارا بونو قبول ائتمیه رک اؤزونو آریا چایینا آتیب بوغولور و اؤلور. بئلجه آذربایجان قیزی نین قهرمانلیغی تاریخده قالیر و حک اولور. سونرالار ایسه ادبیاتیمیزین قیزیل جیزگیلرینه چئوریلیر.

"آپاردی سئلر سارانی" پوئماسی عرصهیه گلیر. آذربایجان آشیقلاری قیزین غئیرتینه توپلاردا و شنلیکلرده اوخویاراق هامیسی بو قیزین غئیرتینه هئیران قویورلار.

آشیقلار تورک دونیاسی نین ان قدیم موسیقی صنعتی نین نوماینده لریدیرلر. بو صنعتلر ایراندا، آذربایجانین بؤلگه لرینده، آذربایجان-تورکییه، تورکمه نیستان-قازاخیستان،

قیرغیسیزدان و قافقازین دیگر رئسپوبلیکلاریندا اؤز وارلیقلارینی داعوام ائتدیرمکده دیرلر. شاه ایسماییل خطای نین بؤیوک دؤولتچیلیک ایدئیلاری اساسیندا وار اولان آذربایجان آشیق صنعتی تاریخده چوخ بؤیوک نوماینده لریله تانیماقدادیر.

آشیق قوربانی صفوی دؤورونون ان بؤیوک اوزانلارینداندیر. آشیقلار آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی نین یاشناماسیندا بؤیوک خیدمتلر گؤستریمیشلر. تورک دیلی و ادبیاتی نین زنگینلشمه سینده اوزانلاریمیزین عوضولونماز زحمتلری اولموشدور. آشیقلار قدیم دؤورلرده اوزان و تورکمه نیستاندا ایسه باخشی آدلانیرلار. بو سؤز و سؤز اوستالاری تورک روحونون بؤیوک دده سی اولان دده قورقودون یادیگاریدیر. آشیقلار زامانین دینی و علمی فولکلوریک مۇوزولارینا آگاه اینسانلاردیر. بو صنعتکارلار ائل-اوبانین توی بایراملاریندا، یاس و حوزنلرینده همیشه معنوی دستک وئرمیشلر. آشیقلار ماهیر ایفالاری ایله اورکلری فتح ائدرلر. اولارین داهیانه سؤزلری اوستالیقلا ایفا ائتدیکلری ساز هاوالاری هر ائشیدنی والئه ائدیر. ائله بونا گؤره دیر کی، آشیق (وزان) صنعتی تورک خالقلاری نین تایی-برابری اولمایان صنعت اثرلریدیر. آشیق صنعتینه یییلنلره دده، اوستاد، ائلجه بیلن کیمی اوستاد

چیلله گئجه سی: قاراداغ اهاالیسی چیلله گئجه سی آش (پلوو) بیشیریپ تویوقلا اونا قلیه دوزلدلر. بونلارلا یاناشی قابیرغا قوووروب یئیرلر. هامییا بللیدیر کی، بایراملار و اونلاردا اولان عادت و عنعنه لر بیر میلتن بیرلیگینی و دیریلیگینی تمین ائدیر. بایراملار خالقین میلی کیملیکلریدیر. قاراداغدا اولان نووروز مراسیملری دئمک اولار کی، آذربایجانین هر یئرله آز فرقلرده بیردیر. آخر چرشنه آخشامی هامی تزه پالتارلارینی گئیینرلر، ائولرین قاباغیندا تونقال باندیریپ اوستوندن آتیلیب و دئیرلر "آغیرلیغیم، اوغورلوغوم بوردا قالسین" سحر تئزدن دوروب بولاقلار و آخان سولارا گئدرلر و اورادادا ال اوزلرینی یویارلار و حتی

بعضیلری بو سویوق سولاردا چیمرلر. گنج قیزلار ماهنی اوخویا-اوخویا بویادیقلاری یومورتالاری یئرله باسدیرارلار، دیلک توتارلار، بختلری آچیلسین، گئجه قاپیلاردا قولاق آسمایا دورارلار. باجالاردان، قاپیلاردان پاپاق آتیب شال سالارلار، دئمک اولار کی، شال ساللاماق ان گؤزل آیینلردندیر.

قاراداغدا موسیقی: ساری گلین ماهنیسی آذربایجانین ان قدیم فولکلوریک ماهنیلارینداندیر. بو ماهنیدا آذربایجان خالقی نین گونشی نین آزادلیغینا قوشدوغو ماهنی ترنوم ائدیر. دئییلیشه گؤره یارادیلیشین اوچ مین ایللیگینده گونش اوغورلانیر و گونشین قورتولوشو اوچون دده لریمیز بو ماهنینی قوشورلار. بو ماهنیدا اللر گؤیلره آچیلیر و گؤزل آذربایجان رقصی ایله موشایعت اولونور. ماهنی قدیر روستموو گؤزل سسییه ترنوم ائتمیشدیر. اونون اینگیلیسجه سی ایسه (فندلئسس ویسیون) دیر. هوسئین الیزاده تار اوستادی اونو گؤزل ایفا ائتمیشدیر. سارا آذربایجاندا گؤزلیک و صداقت سیموولدور. او، قاراداغلیدیر. تورک عاییلهمسینده دوغولموشدور. او، آناسینی ایتیردیکن سونرا آتاسی ایله یاشاییر. هر گون بؤیویوب، گؤزللشیب و ائل-اوبانین دیل ازبری اولور. لاکین او، اوشاقلیقدا اوینادیغی خانچوبانا عاشیق

اونون کئچدیگی حربی تاریخی، ساواش و صولحه یاشام طریزینی گؤستریمکده دیر.

آذربایجان رقصی چشیدلیدیر: یاللی کوللکتیو رقصدیر. بو رقص قونشو خالقلاردا دا بیزدن آیینمیش نومونه اساسیندا گؤرونمکده دیر. اورتا عاصیپادان اوزوبری اورتاق رقصلریمیز تورک اوغلونون واحد مدنیت و واحد اراضیده مالیک اولدوقلاری نین باریز نومونه لریدیر. بونلاری ماناس داستانینیندن توتموش نیظامی گنجوی نین "خوسرو و شیرین" ده گؤستمک اولار. آنجاق قاراداغین مشهور رقصلری بونلاردان عیبارتدیر: (۱)وزوندیره، (۲) جینیق-جینیق، (۳) جئیران-جئیران، (۴) تبریز یاللیسی، (۵)

قالادان-قالایا و س. بو رقصلرین بیر چوخ اوزئییر حاجیبیوون یارادیجیلیغیندا، جاهانگیر جاهانگیرلی نین بسطه لرینده، قارا قارایئوین موسیقی یارادیجیلیغیندا اساس موسیقیلر یئر آلماقدادیر.

قاراداغ رقصی فرح دولو، سئوینج بخش ائدن دینامیک حرکتلر نومایشیدیر. حسن اف آذربایجان رقص تدقیقاتچیس، عباسقولو خان باکیخانووون "گولوستان ارم" اثرینه ایستینادن قایتاغی رقصینی شرح ائدرکن اونو تورک کؤکنلی رقص اولدوغو یازیر و بو رقص قاراداغدا ایجرا اولونماقدادیر. قایتاغیدان گئنیکا، برودین، نیبازی و قولیئو اثرلرینده آد آپاریلیمیشدی و بو صنعت اوستالاری ایله پاناشی حاجیبیئو، روستموو دا بسطه لرینده اوندان یارارلانمیشدی. بو رقص قاراداغدا (ارزوبازاردا) اوچ دؤولت یئددی قارداش و اوغلانلار رقصیده آدلانیر.

لزگی: بو رقصین آدینا لزگینکا دا دئییلیر. بو رقص هیماسی و چوخ دینامیکدیر. کیشی اطرافیندان جم شکیلینده ایجرا اولونور. حرکتلر آکروباتیکدیر. ایکی نفردن (کیشی-قادین) ایجرا اولونور. بو رقص قدیم قاراداغ رقصیدیر. چونکی بوندا تورکون بوتون جنگاورلیگی گؤرونمکده دیر.

پالتار و گئیملر: بورادا کیشی و قادینلار دده-بابا پالتارلاری گئیینیرلر، رنگلر گؤزل و الواندر.

آدلارا سسلنرلر. آشیق اوزان صنعتی دئمک اولار کی، آذربایجانین بوتون بؤلگه لرینده مؤوجوددور. اونلار قدیم تورکلرین گئیمملری ایله سازی اله آلیب اورکلی سئوینجله شادلاندیریرلار. اوخوماقلا برابر آیاق ریتیمیک رقصلر ده ایفا ائدیرلر.

آشیق صنعتچیلری نین تاریخی ایفاده منبعلری تورک اولوسونون قدیم ادبیاتیندا یئر آلماقدادیر. آلپ ارتونقا، اوغوزنامه، ارگنکون کیمی دیرلی یارادیجیلیقلاردا اوزان صنعتی اؤزونو قایاریق شکیلده گؤستمکده دیر. اوزان صنعتی ماهمود کاشغارلی نین دیوان اول لوغاتیندا و اون ایکی بوی دده قورقود داستانلاریندا آچیقجا گؤستمکده دیر.

تهرانین ایران باستان موزه سی، پاریسین لوور موزه سی کیمی دیرلی یئرلرده بو صنعتکارلارین هئیکللری قورونوب ساخلانماقدادیر. هر بیر هئیکه لین میلاددان ۲۰۰۰ اؤنجه یه قدر تاریخی واردير. بو هئیکللرده اونلار سازی سینه لرینه باسیب و اوخوماقدایرلار. بو تاپینتیلار یالنیز تورکلره آیددیر. باخیشلار اوغوز طایفاسینا آیددیر. اونلار سؤز سؤیلر، ساز چالار و رقص ائدرلر. دیلچیلر اوزانلارین اوخوما "باکی یاقی" قیرغیز دیلینده، ینی یابانی هئیوانلار سسی دئمکدیر. البته باخشی و اوزانلارین بیر آز فرقلری واردير. آذربایجانلیلار آراسیندا باخشی او کسدير کی، قئبیده سؤیلر و خبر وئیر. بو موسیقی قولو شامانیزمدن اوزوبری داعوام ائتمکده دیر. اونلارین چالیدیغی چالغی آلتی ایسه قوپوز آدلانیر. اونلار خسته لری موعالیجه ائدیرلر، روحلار اوخشاییرلار. باخیشلار سونرا اؤزبک و تورکمن آشیقلا رینا دئییلمه یه باشلاندى.

رقص:

رقص اینسانین اوغلونون کشف ائدیگی و طبیعتدن آلدیغی ریتیمیک موزیکال بدن حرکتیدیر. بو حرکتلرده قدیم اووچولوق، ساواش مئتودیکالاری و عومومیتله حیات طریزی اؤزونو گؤستمکده دیر. کند تصروفاتی ییغینیمی، هئیواندارلیق ائو تیکیمی، بشری دیرلر اینسانین ریتیمیک حرکتلرینده اؤزونو گؤستمکده دیر. تورک اینسانین مغرور دوروشو، یئنیلیمزلیگی کوروغلو داستانیندا جنگاورلیک و هامه سه شکیلینده اؤزونو گؤستمکده دیر. قاراداغ رقصلری آذربایجانین باشقا یئرلری، او جومله دن آذربایجان رئیسوبلیکاسی ایله موشته رکدیر. رقص آذربایجان خالقى نین گئییننده دیر. آذربایجان رقصی، معنا و مضمون باخیمیندان

كيشىلىك سنگرى (۴)

دكتور سالاطين احمدلى

بىلىردى كى، آبونون باشكە سنلرى اوچون رانتىكى
آرادان گۇتورمك ھىچ ندىر. اصلينە قالسا، رانتىك ھىچ
اۋز اۋلوموندن دە قورخموردو. اونو دوشوندورن عايىلە
سى ايدى. أبو ايسە ائلە مخلوق ايدى كى، او، آداملارین
ھر بىرىسى نین ھاقیندا كشفیاتچى اوستالىغى ایلە
معلومات توپلايیر، كىمین كیم اولدوغونو دىقۇ اۋیرە
نیردى. نۆۋبىتى دفعە ت ائلە پاولین اۋلوموندن سونرا
ئىنە آداملارى باشینا توپلامیشدى، ئىنە ھمىن ھدە-
قورخو، ئىنە سیلاح گۇتورمك اوچون مجبوریت ۵
ايندى مسله نى بىر قدر دە باشقا جور قويوردو. طلب
ئىدىردى كى، گنجلىر ھربى قايدالارا اويغون اونون
دستىيندە قوللۇغا يازىلسىن. رانتىكە دە دئمیشدى كى،
اوغلونو گۇندرسىن دستە يە. بايرىن ھلە كىچىك
اولدوغونو، سیلاح گۇتورمگىن اونا تئز اولدوغونو
دئمیشدى. أبو ايسە، اصليندە، بايرى بھانە گتيرىردى.
رانتىكىن مۇوقئىينى بىلمك اوچون اونو دانىشدىرىردى:
«بو، بۇيوك ارمنى سىياستيدىر. بو سىياستدە ھامى، ھر
كس ايشتىراك ئتمە لىدىر. ارمنى قىزلارى نین خىدمتى
دە واجىيدىر. منە دخلى يوخدور، بۇيوك ارمنىستان
اوغروندا بۇيوك ساواش باشلامىشىق. سن بو ساواشدا
اۋز يئرینی بىلمە لىسن. بىلىرم، بىلىرم، تورك قانجىغى
ايله ئولنمىسن. كوچوكلىرىن دە وار. آنجاق بونون مسله
يە دخلى يوخدور، اگر ارمنىسنسە، ارمنىلىگىنى
اونوتمايمىسانسا، گرک من دئە نى باشا دوشە سن.
اونوتما كى، باشقا مئله لرى دە بىلىرم».

رانتىك باشا دوشوردو كى، أبو ايله موباحىسە ئتمگىن،
اونا نىيسە باشا سالماغىن ھىچ بىر اھمىتى يوخدور.
عكس تقدیردە أبو اونو ائلە يئرندجە گولللە يھر،
آروادى نین باشینا الله بىلىر، نە اويون گتيرر، قىزلارى نین
دا تالئىى داھا بئتر اولاردى. رانتىك عومومى سۇزلرلە
جانینی قورتارماغا چالیشمیشدى. حتى اونو ايناندىرماق

او واخت بو سۇز-صۇحبىت كندە تئز يايىلدى. گنجلىرىن
ايرادە سى عىناد گۇسترنلرىن عىنادى نین قاباغىنى
كسدى. رانتىك داھا توغدا قالب ایشلە مە دى.
گولزارىن قولوندان توتوب ياغسر كندىنە گلدی. بورادا
بىرگە حياتا باشلادىلار ت تويسوز، نىشانسىز ۵ بىر-
بىرى نین آرخاسىنجا اوچ اۋولادلارى دونيايا گلدی ت
ايكى قىز، بىر اوغول. قىزلار آرتىق يئتكىنلىك ياشلارینا
چاتمىشدىلار. اوغول اۋولادلارى باير ايسە نىسبتن
كىچىك ايدى. ھربى خىدمت واختىنا بىر-ايكى ایل
قالىردى.

۵ ابو مکتبىن اوزون دەلىزىنە يىغدىغى آداملارین
قارشىسىندا بىر الى يانیندا اولان پارانچاسىنا سۇيكە لى
دايانمىشدى. دانىشىغىندا دا ھدە واردى: «من سىزە
دئىیرم، ھر بىرىنیزە معلوم اولسون. بىزىم قايدالارا عمل
ائتمە ين جزاسىنى آلاچاق».

آداملار ايسە جىنقىرلارینی بئلە چكەمە يە جسارت
ئتمىردىلر. او واخت بىرجه پاول موعلىم دىلنمىشدى.
بىر مودت سونرا پاولین باشینا گلنلرى يادىنا سالاندا
رانتىك يئرئىمانین توكلىرى بىز-بىز اولدو. او، ياخشى

قدر آغیر-آغیر، بلکه ده، یاریم اینام-یاریم شوبه ايله داوام ئلدى: - آما یوخ، هر حالدا حاقى ناحاققا وئرمه ين آداملار دا وار. دوشونورم كى، بو آبونون باشكه سن قولدورلارى نين اینه كئچمه مك اوچون بيز گئچيكممه ليك. من هئچ صاباحدان او طرفه قويمايم. داغين او اوزونه آشيب اسماعيل موعليمى تاپارام، گوروم نه مصلحت ئله يير. سن اوزون قيزلارا دا دئه كى، آبونون قولدورلارى نين گوزلرينه گورونمه سينلر. گورك آخيريمنز نئجه اولور؟

گولزار اري نين قولوندان توتوب آياغا قالدirdى. ايندى اونلار بيرليكه پنجره نين قاباغينا گلميشديلر.

۵ لاپ آشاغيلاردا، آراز بويوندا چاي اوسته ياتميش چن يواش-يواش اوزو داغلارا طرف سورونوردو. چندن يوخاريدا ت اوفوقده قيزارتى واردى. بير آزدان گون چيخاجاقدى. رانتىكه، گولزار چيگين-چيگينه دايانميشديلار. اصلينده، اونلار بير-بيرينه سويك كيمي، داياق كيمي دورموشدولار. رانتىك الينى نوازشله، قاغييلا گولزارين باشينا چكدى. گولزار اري نين دولموش گوزلرينه باخدى و بيردن هونكور-هونكور آغلادى ۵

سحرين آلتورائيندا داغ جيغيري ايله بير آتلى هاچاداغين آراسيندان تاغسره طرف آشماقدايدى. اطرافدا تام ساكتليك ايدى. آما قفيل بير قورد اولارتيى داغلارين آراسيندا عكس-صدا وئردى. قايلالارين بير-بيرينه اؤتوردويو سس واهيمقاريشيق بير خوف يارادirdى. آلتورانليقدا گوجلە سئچيلن قارالتى آتين جيلوونو چكدى. آت دا قولاقلارينى شكله ميشدى. بو واخا ايکينجى بير اولارتي سسى ده گلدى. بو سس آرتيق آتلى نين كئچيب گلدیگی يول طرفه دن ئشيديدى. آتلى يولون اورتاسيندا جا كاريخيب

ايسته ميشدى كى، اليندن گلن هر بير كؤمگى ئتمه يه حاضيردير. وضعت گئت-گئده چتيلشیر، داها دؤزولمز اولوردو. نئچه گون ايدى آبو گورونموردو. دئييلنه گوره، اونو يئرئوانا چاغيرميشديلار. الله بيليردى كى، او، يئرئواندان هانسی ايديعا ايله قايداجاق. قايداندان سونرا هانسی امرلری وئره جك، كيمين باشينا نه اويون گتيره جك؟ بير سؤزله، نه لر اولاجاغينى برى باشدان دئمك اولمازدى. رانتىك اونو دا بيليردى كى، نه اولاجاقديسا، پيس طرفه اولاجاقدى.

آخشام صؤحبت اسناسيندا رانتىك دئدى:

- گولزار، داغين او بيرى اوزو باساتليدير. ايبيرمى ايلدير سن بو يئرلى ياخشى تانييرسان. منيم باشيما بير ايش گلسه، ائله بورادانجا، مئشه نين ايچى ايله اوشاقلارى دا گؤتوروب او بيرى اوزه آشارسان. اونسوز دا قوهوم-قارداش بيزدن اوز دؤندروب.

گولزارين درددن چيگينلری بوكولموشدو. اري نين نئجه ناچار قالدیغینی، نئجه يازيق بير گورك آلدیغینی دا گوروردو.

- نئجه بيليرسن، بيزى نئجه قارشيلايارلار؟

- داريخما، گولزار، دوشونورم.-رانتىك چيخيش يولو تاپميش كيمي گولزارى اينانديرماغا چاليشدى. ت ئله بو گونلرده بيرتهر ئله ييب اسماعيل موعيلمه گؤروشمه لييم. اونا بو طرفه كى وضعتى ايضاح ئتمه يه چاليشاجام. اسماعيل موعيلمين اؤزو بيزيم خاطريميزى ايسته ين آدامدير. او طرفلرده ده هله كى، سؤزو كئچير.

- دوزدور، ئلدير، اسماعيل موعيلم حؤرمتملى آدامدير. بيزى داردا قويماز. هرچند كى، بيلمه ميش دئييلسن. اونلارين دا آراسيندا ئله لرى وار كى، ارمينلرين ناهاق قان توكمه لرینی باغيشلایا بيلمز. بئله اولاندا گورورسن كى، قورونون اودونا ياش دا يانير.رانتىك گولزارين دئديكلرينه تصديق اوچون باشینی تريتدى. سونرا دا بير

طرفه منیم قوهوموم وار، اوغلونا توی انده جک، منی ده چاغیریب.

- یاخشی، دوز آدامسانسا، نییه گئجه واختی یول گئدیرسن؟

- آرا، ئیلگیم، دنیا قاریشیب، هر داشین آرخاسیندا بیر قاقاق-قولدور وار. ماسساب(مذهب) حاقی، ائله بونا گوره بیر آز چکینه جگیم واردی. دئییردیم، ئله بو آتا گوره منی گولله ایله ووروب آتی آزلار.

دوغرودان دا ارمنی نین آتی یولا داعواملی، ساغلام آت ایدی. اوزون جایدافلی، گئیش ساغریلی آتین صاحبی ئله دانیشیردی کی، اوندان بیر شوبه ده حیس اولونموردو.

- یاخشی، او طرفلرده نه وار، نه یوخ؟

- آرا، ائله او طرفلرده ده بورالار کیمیدیر. ماساب حاقی، ئله بیل کی، داها حکومت یوخدور.

- بیز ائشیتیمیشدیک کی، بو گونلرده بیزیم تورکلرین «دوستو» آندرونیک بو طرفلره آدام گؤندره جک، سؤزو وار. اولمایا، ائله او سنسن؟

- یوخ آرا، ماساب حاقی، منیم او کؤپکوغلو ایله نه ایشیم وار؟

آیدین باخدی کی، ارمنی ایله بو جور دانیشماقلا اوندان بیر سؤز آلا بیلیمه جک. بو دفعه خنجری گؤستریب بهراما ایشاره ائلدی. بهرام دوز ارمنی نین قنشرینه گلدی. الی ایله ارمنی نین قولاغینی توتوب سیلکله دی.

- بلکه، حقیقتن سنین بو قولاقلارین هئچ نه ائشیتمه ییب؟ ارمنی نین گؤزو کلله سینه چیخدی. قاباغینداکی غضبلی گنجین خنجری دان اوزونون شفقلمیندن ایشیق آلیب پاریلدا بیردی. ئله بیل خنجر اونا دئییردی کی، بو ساعات سه نین قولاغینی کسه جگم. اوزون بیل، یا دوزونو دانیش، یا دا قولاقلارینی تحویل وئر.

قالمیشدی. بیلیمردی ایره لیگه گئتسین، یا گئری دؤنسون. آیدین قایالارین آراسیندان آتلی نین حرکتلرینی گۆره بیلیردی. هله آلتوران اولسا دا، اونون گۆزلری قارانیغا آلیشدیغیندان آتلی نین تاپانچانی الینده ساخلادیغی و یاواشجا تتیگینی چکدیگینی ده گۆره بیلیردی. زولفوقارا ایشاره ئلدی. زولفوقار قایانین آراسیندان آتلی نین نظرینی جلب ئلمه دن چیخیب یولون لاپ کنارینا یئیردی. و قفیل کورکونو چیخاریب آتین باشینا طرف توللادی. آت هورکوب کنارا سیچرادی. آتلی موازیتینی ساخلایا بیلیمه ییب یولون کنارینا یووارلاندی. زولفوقار بیر آندا اونون باشی نین اوستونو آلدی. بیر آیاغینی آتلی نین تاپانچا توتوموش بیلگی نین اوستونه قویدو، گولله نی ده باشینا دیره دی. یاد آدامین قولو بوشالدى، سیلاحی بوراخدی. زولفوقار تاپانچانی گۆتوروب آتلی نین اوست-باشینی یوخلادی. باشقا سیلاحی یوخ ایدی. سونرا اونو قاباغینا قاتیب یوخاریات بایاق جاناوار اولارتیسی گلن طرفه آپاردی؛ سسسیز-سمیرسیز.

آرتیق هاوا ایشیقلا نیردی.

ت هه، کیمسن، بورالاردا نئینیرسن؟ ت دئییه، آیدین اوزونو یاد آداما توتدو. اونون هله ده واهیمه دن، قورخودان قیریشیغی آچیلمامیشدی. دؤپکوموش گۆزلریله اطرافیندا اولان آداملارا باخدی. بونلار کیم ایدی؟ گئجه نین بو واختی بورادا نئیه ییردیله؟ ت بوتون بونلاری بیلیمه سه ده، هر حالدا ایلشیدیگینی ده آنلا بیردی. - آرا، سیز کیمسینیز، منی نییه یولومدان ساخلامیسینیز؟ - او، ارمنی دیلینده دانیشماسا دا، ئله بیرینجی کلمه سیندن ارمنی اولدوغو آنلاشیلدی.

- بیز بو یئرین آداملارییق، بس سن کیمسن؟ ت بو دفعه زولفوقار دیللندی. - آرا، من یوخاری طرفلردنم ت زنگزوردان. اوزوم ده یول آدامیام. بو اوزده -تاغاسر

ارمنى پاپاغىنى چىخاردى. پاپاغىن ايچرى اوزونده،
آستارين آلتىندا يئرلشديريلمىش كاغىدى چكىب آيدىنا
اوزاتدى. آيدىن آز-چوخ ھۇججەلە يە-ھۇججەلە يە
موللا مەكتىپىدە ئايرىندىكى حرفلەرلە اوخويا بىلىردى.
آنچاق كاغىزدان ھىچ نە باش آپمادى، كاغىز ارمنى
اليفباسى ايله يازىلمىشىدى. آيدىن اۋزونو او يئره
قويمادى.

۵ گونش اوفوقدن بوى وئرمىشىدى. اطراف عالم
سحرين گونش ايشيغىندا نورا بلىنمىشىدى. كۆلگە دن
چىخىپ كاغىزى اليندە توتدو. گويا كى، نىيسە
اوخويورموش.

- آشنا، من سىزىن حرفلرى بىر آز چتىن اوخويورام.
بورادا يازىلانلار دا معلومدور. گرگ بىزىملە گئە سن.
بىزدە، آشاغى كندە ت باساتلىدا بىر ارمنى ياشاير،
بنادير. بىزىم جاماعاتلا ياخشى دوستلۇغو وار.
آداملاريمىز اونو گۆز بىگى كىمى قورويور، ھىچ كىم
خترينه دىمير.

حقيقتن دە باساتلىدا سورجادان گليب اوچ آى يايى
ھۇرگو ايشلرى ايله مشغول اولان بىر ارمنى قاليردى.
ضيانسىز آدام ايدى. زحمت حاقىنا نە وئرسە لر
گۆتوردى. آما ايندى او ارمنى كندە ايدى، كندە
دئىلدى، بونو آيدىن بىلمىردى. سادجە اونو گۆرە
بونلارى دئىردى كى، ارمنى قاسىدىنى ايناندىرسىن.

- نە دئىرم، ماساب حاقى، من بىر سۆز دئىمىرم.
- آما يوخ ھا ۵ ايندى دانىشاجاقسان. اگر سنىن
دئىكلرىنلە مکتوبدا يازىلانلارین آراسىندا فرق اولسا،
مندن اينجىمە. يوخ، اگر هر شئى قايداسىندا اولسا، اوندا
دئىگىم كىمى ۵ يولونا داوام ئدە جكسن.
- بس من نئىلگىم؟ من فاغير ارمنى باشىما ھارائىن
دائىنى تۆكۈم؟ - باشىنا نىيە داش تۆكۈرسن، آل
مکتوبو اۋزون اوخو، ايضاح ائلە.

- آرا، دايان، ماساب حاقى من بويروق آدامىيام، منىم
حللم-قللم ايشلرلە آرام اولماز.-اونون دىلى نىن توپوق
چالماسى شوبهه لى آدام اولدوغونو گۆستىرىدى. بوندان
باشقا، ھلە دىلى توپوق چالا-چالا «من بويروق آدامىيام»
دا دئدى. دئمك، اصليندە، او، تاپشىرىق اوچون گئدن
آدام ايدى.

- ھە، آشنا، آخىر كى، دئىە سن مطلبە گليرسن. ت آيدىن
الى نىن ايشارە سى ايله بهرامى داياندىردى. ت بلکہ، ھىچ
اۋزونو اذيتە سالماياسان، قولقلارين دا اۋزونه قالار، ھلە
اوستە ليک آتىن دا.

ارمنى دئىە سن چىخىش يولو گۆرموردو. ھلە بو
ھاچاداغى آشىب تاغسره گئدنجن باشىنا نە لر گلە
جگىنى دە دوشونوردو. تزه دن آندرونىكىن يانينا قايدا
بىلە جكدىمى؟ بونو بىلمك اولمازدى. ئلە اونو گۆرە دە
برى باشدان اۋز ايشىنى اعتبارلى توتماق ايستە دى.

- آرا، دادا-بابادان بىز ائلە آشنا اولموشوق. من بو يئرلرە
ھمىشە گليب-گئدن آدامام. اوللر منى حكومت
گۆندردى، تئز-تئز بورالارا گليب-گئدردىم.

- ھە، دئمك، ايندى حكومت گۆندرمە يىب. سنى پاشا
گۆندريب، دوغرو دورمو؟

ارمنى نىن دىلى دئمە سە دە باشى ايکى دفعە
راضىلىقلا تىپندى. آيدىن آجى-آجى گولدى.

- ھە، آشنا، بلکہ، ئلە قانسىز-قاداسىز، اولان نە وارسا،
ھامىسىنى دانىشاسان.

- آرا، دوغروسو، منە سۆزلە ھىچ نە دئمە يىبلر. آما ۵
- ھە، نە آما، - آيدىن تئز ارمنى نىن اوستونو كسدى:

- دئ ۵

- مکتوب وئرىبلر.

- ھاردادير، ھانى؟

- بوردا، منىم اوستومدە دير.

- چىخارت وئر برى.

ارمنى بىر آز دوروخىدو. ايسته دى كى، دئسین، من مکتوب اوخويا بىلمىم. اما آيدى نين قان ساغيلمىش گۆزلىرىندە كى حيرصى، هيكله نى گۆروب تئز كاغىزدى اونون اليندن چكدى. اولجه اؤزو دىقتله اوخودو، سونرا مکتوبدان گۆزونو چكيب دانىشماغا باشلادى: - بورادا يازىلىپ كى، «ايگيد تئوونا سالاملار اولسون. سن اورادا هله ايندىيه قدر عمللى-باشلى بىر ايش گۆرممىسن. نه قدر سيلاح-سورسات آلمىسان، دسته يه يىغدىغىن آدمالار آيريلان پوللارین حاق-حسابىنى وئره جكسن. سنه تاپشیرمىشديم كى، ايندىيه قدر اطرافداكى موسلمان كندلرینی ياندىراسان، آدمالارى دا ديدرگين سالارسان. نه ايش گۆرموسن؟ سن بىلىرسنىمى، منيم اورادا دا گۆزلىرىم وار. نه اولوب هامىسىنى بىلىم. موسلمان كندلرى نين باشى نين اوستوندن ايكي گولله آتماقلا اونلارى قورخوتماق ايسته ييرسن؟ سن بىلمىرسنىمى گرک موسلمانين گۆزونو قيرماق اوچون قاباغىنا چىخانى دوغراياسان، گۆزلىرىنى تۆكه سن. آرواد-اوشاقلارینی اسير گۆتوره سن؟ باخ اوندا سنه يالوارارلار. نه قدر ايسته سن مال-قويون وئرلر. سن ده دسته نى بۇيودرسن. آدمالارى ياخشى يئديريب-ايچيره سن. اوندا ايشلرين ده ياخشى گئدر. منه گليب چاتان معلوماتا گۆره شوشادا اولان كازاكلاردان احتياطلانيرسان. بس بىلمىرسنىمى كى، او كازاكلار بىزيم آدمالار تابدیرلر. اونلار موسلمانلاردان سيلاحلارى يىغیرلار. شرايت يارادیرلار كى، قاراباغين اراضيسيندن بوتون آذربايجانلیلاری چىخارسان. اگر تاپشیريقلاریمی يئرینه يئتيره بىلسن قاراباغ سه نين اولاجاق. من زنگزورون بو اوزونديم. سولطان پاشا ايله دانىشيقلار آپارىم. اؤزوم ده تئزلىكله بو داغلارى آشيب گله جگم. آنجاق سن ائله ائتمه ليسن كى، بىز اورايا گلنده قاراباغ بوتونلوكله بىزيمكىلرين اينده اولسون.

ارمنى بىر آز دوروخىدو. ايسته دى كى، دئسین، من مکتوب اوخويا بىلمىم. اما آيدى نين قان ساغيلمىش گۆزلىرىندە كى حيرصى، هيكله نى گۆروب تئز كاغىزدى اونون اليندن چكدى. اولجه اؤزو دىقتله اوخودو، سونرا مکتوبدان گۆزونو چكيب دانىشماغا باشلادى: - بورادا يازىلىپ كى، «ايگيد تئوونا سالاملار اولسون. سن اورادا هله ايندىيه قدر عمللى-باشلى بىر ايش گۆرممىسن. نه قدر سيلاح-سورسات آلمىسان، دسته يه يىغدىغىن آدمالار آيريلان پوللارین حاق-حسابىنى وئره جكسن. سنه تاپشیرمىشديم كى، ايندىيه قدر اطرافداكى موسلمان كندلرینی ياندىراسان، آدمالارى دا ديدرگين سالارسان. نه ايش گۆرموسن؟ سن بىلىرسنىمى، منيم اورادا دا گۆزلىرىم وار. نه اولوب هامىسىنى بىلىم. موسلمان كندلرى نين باشى نين اوستوندن ايكي گولله آتماقلا اونلارى قورخوتماق ايسته ييرسن؟ سن بىلمىرسنىمى گرک موسلمانين گۆزونو قيرماق اوچون قاباغىنا چىخانى دوغراياسان، گۆزلىرىنى تۆكه سن. آرواد-اوشاقلارینی اسير گۆتوره سن؟ باخ اوندا سنه يالوارارلار. نه قدر ايسته سن مال-قويون وئرلر. سن ده دسته نى بۇيودرسن. آدمالارى ياخشى يئديريب-ايچيره سن. اوندا ايشلرين ده ياخشى گئدر. منه گليب چاتان معلوماتا گۆره شوشادا اولان كازاكلاردان احتياطلانيرسان. بس بىلمىرسنىمى كى، او كازاكلار بىزيم آدمالار تابدیرلر. اونلار موسلمانلاردان سيلاحلارى يىغیرلار. شرايت يارادیرلار كى، قاراباغين اراضيسيندن بوتون آذربايجانلیلاری چىخارسان. اگر تاپشیريقلاریمی يئرینه يئتيره بىلسن قاراباغ سه نين اولاجاق. من زنگزورون بو اوزونديم. سولطان پاشا ايله دانىشيقلار آپارىم. اؤزوم ده تئزلىكله بو داغلارى آشيب گله جگم. آنجاق سن ائله ائتمه ليسن كى، بىز اورايا گلنده قاراباغ بوتونلوكله بىزيمكىلرين اينده اولسون.

- یوخ، هله سنه ایجازه وئرمیه جییک. -آیدی نین بو سؤزلریندن سونرا ارمنی نین جانینا ویجویجه دولدو، یئنه اسمه یه باشلادی.

- آرا، بااس سن ۵ دئیمیشدین ۵

- دئیمیشدیم، دوغرو دور، - آیدین کینایه ایله گولدو. سونرا دا اوزونو بهراما توتوب: - آیه، نییه دایانمیسان؟ - آیدین سؤزونون گئریسینی بیر آز لعنگیتدی.

ارمنی تیتره یه-تیتره یه اوزونو آیدینا طرف وئردی. بایاقدان گؤزو بهرامدان سو ایچمیردی.

- آشنا، قورخما، یاخینا گل، گل بوردا منیم یانیمدا اوتور. بس بیلیمرسن کی، بیز قوناغیمیزی آج یولا سالماریق؟

ارمنی نین بیر شئی باشا دوشمه دیگینی گؤرن آیدین: - آیه، گلین، سوفره آچین، بیر سحر ناهاری ائدک. او

طرف آشاغیلاردا، قایالارین آراسیندا بولاق وار، اورادان دا بیر یاخشی سو گتیرین.

دئییه سن، سو ائله حاضیر ایمیش. قاچاقلار اوزلرینه سو ووردولار. ارمنیه ده تکلیف ئلیدیلر. او دا ال-اوزونو یودو.

بو عرفه ده قاچاقلار سوفره یه سویوتما ات، تندیر چؤرگی دوزدولر. یوخا بوکوملری ده واردی. هله اوسته لیک یوخا بوکوملری نین آراسیندا پئندیر ده. هامی سوفره یه آیلشدی. اما ارمنی اوتورماق ایستمه دی.

- آرا، ماساب حاقی، من آج دئییلیم، ایجازه وئرمین گئدیم. - هه آشنا، باخ، گؤرورسن، یئنه دوز دانیشمادین. سن بوتون گئجه نی یول گلمیسن، نئجه آج اولمایا بیلرسن؟

بو گؤروشوموز حاقیندا تئوونا هئچ نه دئیمیه سن. اوزون بیل، اگر تئوونا بو باره ده بیر کلمه دئسن، سنی یئرمین دئشیکیندن ده اولسا، تاپیب چیخاراجاغام. اوندان سونراکی حالینی اوزون فیکیرلش.

ایندی ده سئوینجیندن ارمنی نین گؤزو کلله سینه چیخمیشدی. اینانا بیلیمردی کی، بو موسلمانلار اونو ساغ-سالامات بوراخارلار. اما یوخ، دئییه سن، آیدین ئله اولانینی دئییردی.

- آیه، آ گنج ارمنی، سیزه نه اولوب کی، بئله عاغلینیز باشینیزدان چیخیب.

- والله، موسالمان قارداش، ئله من اوزوم ده مهتلم، بونلاری کیم بئله یولوندان چیخاریب؟ بیزیم جاما-آتمیز ساکیت دولانیردی. بو کوپاکوغلو آندرونیک تورکییه دن گلندن سونرا عالمی بیر-بیرینه قاریشدیردی. - قاریشدیردی یوخ، زنگزورو قان چاناغینا چئویردی، نه قدر اینسان قیرمیسینیز؟

- آرا، والله، من بیر گولله ده آتان دئییلیم. بیلیم، قیریلان آداملار دا سیزین میلتن آداملاریدیر. هله اوسته لیک سیزی گوناھکار دا چیخاریرلار.

- باشلاری خاراب اولوب دا، سیزین ارمنی خسته لیگنینیز او یانیب. اونو دا یاخشی بیلین کی، داشناکلار سیزین آخیرینیزا چیخماسالار ال چکمییه جکلر.

- دوغرو دور، آشنا، بونلار خاریجدن ده کؤمک آلیرلار. ئله حکومتین اوزو ده چاردان اوزو بری بونلاری قیزیشدیریر. بیزی بیر-بیریمیزه قارشى قویورلار. دئییرلر کی، نییه هر بیر خالقین اوز حکومتی وار، دؤولتی وار، نییه ارمنیلرین اولماسین؟

- سیز ده بئله کویه گندیرسینیز.

- نئيله یک، بیزیم ده الله عاغلیمیزی بئله آلیب. ایندی ایجازه وئرمین، من گئدیم.

آشیق صیادین کیملی اوز دیلندن

عراق به صورت داوطلبانه شرکت کرده و جانباز شدم. و برادر شهید می باشم و چندین کتاب نیز شعر سرودم که کتاب «اونودولماز خاطیرلر» یکی از این کتابها می باشد. که حدود ۹ سال پیش توسط (دکتر حسین شرقی دره جک سوی تورک) در ماهنامه خدافرین به چاپ رفته است. در پایان برای همه هموطنان خود آرزوی خوشبختی و تندرستی از خداوند متعال خواهانم.

من آشیق صیاد جعفرزاده کلیر در تاریخ نوزدهم شهریورماه سال در شهر کلیر یکی از شهرهای زیبای آذربایجان در ۱۳۳۷ چشم به دنیا گشودم پدرم جعفرقلو جعفرزاده کلیر یک هنرمند برجسته درسازهای بادی مانده (بالابان) (سورنا)، استادی به تمام معنا بوده و حدود ۵۵ سال در این هنر آذربایجان فعالیت داشته و در تمام عروسی ها ، جشن ها شرکت داشته و هنوزم هم که هنوز است هنر ایشان زبانزد مردم می باشد. و همیشه از غیرت و شرف ایشان یاد کرده و برایش رحمت خوانده و به روح پُرفتوحش صلوات می فرستند . همین کار شایسته پدرم باعث بر این شد که بنده در ۱۲ سالگی به قپوز یعنی (ساز)علاقه خاصنشان داده و کمکی که از یکی ائمه اطهار (حضرت ابوالفضل (ع)) برای موفق بودنم خواستم و ایشان باعنایت کامل برایم کمک کرده بدون اینکه که استادی در کار باشد طبع شاعری و هنر آشیقی برایم هدیه کرده، که الان نزدیک ۴۵ سال است که در سازه هایی که عباتنداز : قوپوز ، تار ، گیتار برقی ، قارمون ، آکاردیون، اروگ یا کیبورد ، و تمامی راه آشقی یعنی (آهنگ های سنتی آشیقی ، مغامات ، آهنگ های ترکیه و آهنگ های فارسی علاقه نشان داده و به عنوان یک استاد در آموزشگاه آزاد هنری خودم مشغول به آموزش هنرجویان می باشم و نزدیک ۲۰ سال است که آموزش انواع سازها را برای شاگردانم یاد داده و به هنر درست تشویقشان کردهام. آنها هم موفق هستند و در انواع شهرهای کشور نزدیک ۳۵۰ نفر شاگرد را آموزش داده ام و هرکدام از آنها قسمتی از آهنگهای موسیقی را از اینجانب یاد گرفته اند و بنده در سال ۱۳۶۲ در جنگ تحمیلی ایران و

اعتقادات عامه مردم منطقه قره داغ

گردآورندگان: افسون کریم زاده، ت کرم حسین زاده

آب:

- اگر دهان کسی زخم شود، هنگام سحر کنار رودخانه رفته و می گوید: «سلام علیک سو جیغاز - علیک السلام باجیغاز - آغ گومتزیا اود دوشوب - درمانیدی بوجیغاز ...».

- اگر شخصی بدنظر به خانه بیاید، هنگام رفتن آن شخص، پشت سرش آب کثیف می اندازند تا نظرش اثر نکند.

- وقتی می خواهند نان تنوری درست کنند، به دور تنور یک ظرف پر از آب می چرخانند تا نانی که به تنور زده می شود از تنور کنده (کوت KÜT) نشود.

- آب داغ را روی زمین نمی ریزند، بعضی ها معتقدند آن روح و صاحب زمین آسیب دیده و به طرف ضرر می رساند و بعضی ها هم می گویند همان آب داغ باعث سوختن بچه های اجنه می شود و زیان آور است. پس در این مورد هم باید «بسم الله» بگویی.

- نباید آب را با شلاق بزنی و یا اینکه آن را آلوده سازی چون آب پاک است و همچنین بنابه اعتقاد اهالی منطقه آب مهریه حضرت فاطمه (س) است.

- ایل و طایفه ای که در کنار یک رودخانه یا چشمه ای سکنی گزیده باشد، خوشبختی و برکت به آنها روی می آورد. (قداست آب، باروری) به همین دلیل اکثر روستاهای منطقه کلپیر کنار رودخانه یا چشمه ساکن شده اند.

- آب برای خردسالان و راه برای بزرگسالان است.

- اگر برآب کم احترامی کنی و به او سلام نکنی، تو را ناله و نفرین خواهد کرد.

خاک:

- وقتی آسمان برای اولین بار غرش نموده و رعد و برق ظاهر می شود، از روی زمین خاک بر میدارند و آن را به گوشه خانه و طویله می ریزند. معتقدند که برکت می آورند.

- کسی که زمین می خرد برکت و خوشبختی به او روی می آورد؛ اما کسی که زمین می فروشد مثل این است که روزی خود را فروخته است.

- خاک (زمین) دارای روح و صاحب مخصوص است. به همین دلیل بی احترامی به خاک، ضرر و زیان به دنبال

خواهد داشت. بر این اساس، می گویند هر کسی خاک و زمین را بزند، روح و صاحب زمین پای او را گاز می گیرد.

- آب داغ را روی زمین نمی ریزند، بعضی ها معتقدند که روح و صاحب زمین آسیب دیده و به طرف ضرر می رساند. خاک پوشاننده عیب ها و بدی هاست.

آتش:

- اجاق خانه را با آب خاموش نمی کنند، صاحب اجاق به تو آسیب می رساند. (تابو) و اگر خواستی اجاق یا آتشی را خاموش کنی اول باید «بسم الله» بگویی.

- از آتشی که مشک پوستی «تولوخ» (Tuluk) را رنگری می کنند، به همسایه نمی دهند.

- همانطوری که در آیین زرتشتی کسی حق ندارد نفس خود را به آتش بدمد، و این کار یعنی دادن نفس به طرف آتش را گناه بزرگی می دانند؛ در میان اهالی منطقه کلپیر هم مشابه این عقیده وجود دارد، بر این اساس انداختن آب دهان به طرف آتش بی حرمتی به آن محسوب شده و عاقبت بدی را به دنبال دارد.

نان و نمک:

- اگر کسی از روی عمد نان را زیر پا بگیرد حتما ضرر و زبانی متوجه او خواهد بود. اما اگر به طور غیر عمد نان را زیر پا بگیرند باید سه بار آن را بوسیده و بر روی چشمانشان بگذارند و بعد در محلی دور از دسترس مثلاً لای دیواری بگذارند؛ در غیر این صورت نان بر شخص آسیب می رساند.

- اگر نمک را به طور عمد بر زمین بریزی در آخرت باید با مژه هایت جمع کنی.

- نانی را که کوت (Kut) می شود، نمی خورند، معتقدند که سهم حیوانات (سگ) است. [نان کوت شده، نانی است که از تنور برروی خاکستر آن می افتد و برای انسان غیر قابل مصرف می شود].

- وقتی نمک روی زمین ریخته شود نشان از اختلافی است که به زودی پیش خواهد آمد باید روی آن قند بریزی.

- نان را به مدت زیادی بر روی سفره باز نگه نمی دارند؛ در غیر اینصورت صاحب نان بر صاحب خانه ناله و نفرین می کند.

هنگام شب ماست یا پنیر به بیرون از خانه نمی برند، معتقدند اگر سفیدی را به داخل سیاهی ببرند، ضرر و زیانی متوجه آنان خواهد شد.

- خیلی از خانواده ها از دادن مایه ماست یا پنیر (مایه محلی) به خانواده دیگری خودداری می کنند، معتقدند اگر این امر صورت بگیرد حتماً ضرر و زیان می بینند. «در زمستان ۸۷ حدوداً نیمه شب بود که دختر عمویم به خانه ما آمده و از مادرم خواست که مقداری مایه ماست به او بدهد تا از شیری که آماده کرده است ماست درست کند، مادرم از این کار خودداری کرد ولی من از مادرم خواستم که مایه را بدهد؛ می خواستم عاقبت این کار را بسنجم پس بنابه درخواست من هرچند مادرم مایه را به دختر عمویم داد ولی به من گفت که حتماً ضرری متوجه ما خواهد شد، از قضا این اتفاق هم افتاد و فردای آن شب یکی از گوسفندان پدرم موقع چرا تلف شد. این مورد از جمله تابوهایی است که از جادوی همدلانه (تقلیدی) حمایت می کنند. چون در اثر دادن مایه برکت هم می رود.

- هنگامی که دخترخانم ها برای آوردن آب، سَهَنگ (ظرف مسی برای حمل آب) را به دوش گرفته و سرچشمه می روند در بین راه اگر گله گوسفند سر راه آنها سبز شود، نباید ازوسط آن گله عبور کنند، اگر این کار را بکنند آسیبی بر گله وارد می شود. پس اگر عبور کردند برای جلوگیری از ضرر و زیان باید مقداری از آب آن سَهَنگ بر زمین بریزند.

- اگر کسی سوار بر اسب بخواهد از وسط گله عبور کند باید پایش را از رکاب بردارد تا آسیبی به گله وارد نشود.

- مایه خمیری را به خانواده دیگری نمی دهند چون خیر و برکت از آن خانه می رود.

- موقع غروب ترازوی خود را به دیگری نمی دهند، آسیبی بر گله آنها وارد می شود.

- گندمی که برای کاشت محصول سال بعد ذخیره کرده اند به کسی دیگر نمی دهند، معتقدند برکت از آنها رخت برمی بندد.

- لقمه ای که برای کسی باشد آن را نمی خورند، اگر آن را بخورند میان آن دو اختلاف پیش خواهد آمد.

- می گویند نوزادی که در روز عاشورا بدنیا بیاید بدیمن بوده و بچه دار نمی شود.

- قسم به نان و نمک از جمله قسم هایی است که اهالی منطقه آن را خیلی باور داشته و احترام می گذارند.

- کسی که نان و نمک کسی دیگر را می خورد هیچ موقع به خود اجازه نمی دهد نسبت به آن شخص یا اموال آن نگاه کج بیندازد.

تابو:

- هنگام غروب آفتاب، که احشام به طرف ده می آیند، نباید محل خواب آنها را جارو بزی چون، برکت آنها از بین می رود، البته این موضوع در مورد خانه هم صدق می کند.

- به لک لک سنگ نمی زنند یا به عبارتی لک لک را اذیت نمی کنند، چون قهر کرده و می رود و این کار او باعث با تأخیر افتادن فصل بهار می شود.

- هنگام شب ناخن نمی گیرند چون باعث مرگ یا آسیب دیدن شخص می شود.

- بی احترامی به نان و نمک عواقب سختی به دنبال خواهد داشت.

- نباید شب هنگام گیسوان خود را ببری، باعث از بین رفتن رزق و روزی می شود.

- کسی که زیر درخت و به هنگام غروب آفتاب خوابیده باشد، جن زده می شود.

- شب هنگام در آینه نگاه نمی کنند وگرنه بخت آن شخص بسته می شود.

- شب هنگام زیر درخت گردو و انجیر نمی خوابند.

- رنگ پرده نباید مشکی باشد، بدبختی می آورد.

- رنگ سفره نباید مشکی باشد، برکت از سفره می رود.

- شخص ظالم ایمان ندارد، می گویند وقتی خداوند خمیرمایه او را درست می کرد شیطان مقداری نمک و فلفل در آن ریخته است. برای اینکه از چنین شخصی در امان و به دور باشی باید همیشه زیر پاهایت مقداری نمک بریزی (داخل کفش).

- نبایستی ناخن خود را در خانه همسایه کوتاه کنی برکت تو به دآن خانه منتقل می شود.

- هنگام شب نباید به کسی پول بدهی؛ اعتقاد به این است که خیر و برکت از آن شخص رخت برمی بندد.

- اگر یک گله گوسفند به دو قسمت تقسیم شود گله دیگری نباید از وسط آنها بگذرد، در غیر اینصورت حتماً از یکی از گله های دو طرف گوسفندی تلف خواهد شد.

صورت شخص بیمار می‌مالد، به این ترتیب بیماری او بهبود می‌یابد.

- وقتی قالی باف، قالی را به اتمام رساند و برش داد، میله همان قالی را که «کوجو» (Kujuo) معروف است به دست گرفته و به زن حامله می‌زند، همان زن حامله موقع بیرون رفتن از خانه اگر زن سر راهش سبز شود نوزادش دختر و اگر مرد ببیند نوزادش پسر خواهد شد.

- اگر کسی گناهی داشته باشد برای تطهیر کردن او از گناهش، چهل بار روی سر او آب بریزند.

- اگر گهواره نوزاد را بدون بچه تکان دهند، نوزاد شکم درد می‌گیرد.

جادوی هومیوپاتیک یا تقلیدی :

- وقتی کسی ترسیده باشد و در اثر این ترس بیمار شود، برای رفع بیماری او بر کنج خانه میخ می‌کوبند.

- اگر علف سبز را بسوزانند باران می‌بارد.

- اگر موی کسی خیلی زود سپید بشود، می‌گویند خوشبختی به او روی آورده است.

- اگر کسی زیر پایش خارش بگیرد یا بزودی کفش نو می‌پوشد یا به سفر دور و درازی میرود.

- اگر دست راست تو خارش بگیرد پول نصیبت می‌شود و اگر دست چپت خارش بگیرد پول خود را بیهوده خرج خواهی کرد.

- اگر گوش تو خارش بگیرد برخی می‌گویند باران می‌آید و برخی هم می‌گویند مهمان می‌آید.

- اگر کسی سرش خارش بگیرد با یکی از دوستان خود روبرو می‌شود.

- اهالی معتقدند که اگر پلک خودبخود بزند، پلک راست همیشه در جهت کارهای خیر و پلک چپ در جهت کارهای زیان‌آور میزند؛ در مقابل هر دوی این مورد بر روی پلک پارچه قرمز رنگی گذاشته و می‌گویند: «خیر آتیرسان آت، شر آتیرسان یات» یعنی اگر برای امور خیر می‌زنی پس ادامه بده وگرنه از کار خود دست بردار.

- اگر موقع غذا خوردن، داخل لقمه کسی مو دیده شود می‌گویند بزودی گوشت خواهی خورد.

- وقتی جارو بسوزد هوا طوفانی می‌شود.

- اگر در تابستان بر روی درختان برگ زرد دیده شود زمستان سختی در پیش خواهد بود.

- شب هنگام گریه کردن خوب نیست، چون در آسمان ملکه ای وجود دارد که از صدای گریه خوشش آمده و آرزو می‌کند که آن شخص همیشه گریه کند.

- از آتشی که مشک پوستی «تولوخ» (Tulux)، را رنگری می‌کنند، به همسایه نمی‌دهند.

جادوی سرایت :

- وقتی گاو کسی وضع حمل می‌کند (می‌زاید) از شیرش ماست درست کرده و به همسایه هم می‌دهند و همسایه ها در مقابل داخل همان ظرف شیرینی می‌گذارند تا شیر گاو زیادتر شود.

- اگر اسم نوزادی را در همان دوران قنذاقی در گوشش نخوانی، بعد از اینکه بزرگ شد دزد می‌شود.

- جایی که در آن دزدی صورت گیرد در آن مکان پای جلویی گرگ را می‌سوزانند و معتقدند که پای جلویی گرگ همان دست دزد می‌باشد و بدین ترتیب با سوزاندن پا، دست دزد هم خواهد سوخت.

- وقتی می‌خواهند بخت کسی را ببندند تکه ای از لباس او را برداشته و بر آن سه گره می‌زنند، یا اینکه با نام او قفلی را می‌بندند و آن را یا خاک کرده و یا به آب می‌اندازند و تا زمانی که آن گره یا قفل باز نشده باشد، بخت آن شخص باز نمی‌شود.

- قبل از اینکه خانواده ای از صبحانه خوردن فارغ بشود اگر به خانواده دیگری نان بدهد، می‌گویند برکت از آن خانه رخت بر می‌بندد.

- وقتی نوزادی بدنیا می‌آید بر روی لبان او عسل یا چیز شیرین دیگری می‌مالند تا زندگی همیشه برای او شیرین باشد و از طرف دیگر دهان نوزاد را اگر پسر باشد، با چاقو یا قلم و ... باز می‌کنند و اگر دختر باشد دهان او را با لوازم خانگی از قبیل قاشق، نخ و ... باز می‌کنند.

- برای اینکه میان دوشخص بویژه، زن و شوهر، تفرقه بیاندازند بر روی هریک از آنها روغن گرگ می‌مالند.

- اگر چاقو را در حالت باز رو به بالا قرار بدهی مثل این است که به دشمن خود امان داده ای.

- کسی که بد نظر باشد، بدون اطلاع آن شخص، تکه ای از لباس او را کنده و می‌سوزانند تا نیت بد او تأثیری بر روی کسی نداشته باشد. - اگر کسی زردی بگیرد اولین کسی که او را می‌بیند انگشت کوچک خود را بریده و خونس را به

- اگر شخصی ترسیده باشد برای برطرف کردن ترس او اعمالی به ترتیب زیر انجام می دهند :

ابتدا ظرف تابه مانندی را داغ کرده و داخل یک لیوان هم نمک و آب می ریزند. در این حین شخص بیمار دراز کشیده و بر روی او پارچه ای می اندازند، حال تابه را که خیلی داغ و آماده است بالای سر بیمار گرفته و لیوان دارای نمک و آب را در تابه خالی می کنند، چون تابه خیلی داغ است آب تبخیر شده و نمک ته مانده شکل خاصی به خود می گیرد، به محض اینکه شخص چشمان خود را باز می کند از آن شکل ترسیده و به این ترتیب ترسش ریخته و بهبودی خود را باز مییابد.

- هنگامی که ناف بچه را می برند آن را در مکانی خاص دفن می کنند مثلاً ناف بچه را در حیاط مدرسه دفن می کنند تا بچه آنها درسخوان شود.

- موقع پشم چینی بره ها، اگر اولین بره ای که پشمش چیده می شود، بشاشد؛ آن سال ، سال بارانی و پرعلف خواهد بود.

بلاگردان :

- وقتی نمک روی زمین ریخته شود نشان از اختلافی است

- در جایی که پونه و سیر بگذارند مار به آن مکان وارد نمی شود.

- وقتی چاقو به زمین افتاد اگر دهان آن به طرف بالا بیفتد، اعتقاد بر این است که قربانی می خواهد و باید حیوانی را سر ببرند.

- کودکی که کم خوابی دارد برای برطرف کردن مشکل او دم خرگوشی را بر روی لباس او می دوزند، یا اینکه دم خرگوش را زیر بالشت او می گذارند.

- کسی که بر روی بدنش زگیل داشته باشد در اول ماه قمری به هلال نو نگاه کرده و جاروی کهنه بر روی زگیل می کشد یا از آن زگیل بوسیده و چندین بار این نغمه را تکرار کند :

آبی سنی

خوش گوردوخ

زگیل یئرن

بوش گوردوخ

- وقتی دو نفر کنار هم قدم می زنند اگر در آن حین پای یکی از آنها دو به دیگری بخورد باید فوراً باهمدیگر دست

بدهند وگرنه اختلاف پیش می آید.

که به زودی پیش خواهد آمد باید روی آن قند بریزی.

- وقتی به قصد مسافرت یا کاری از خانه خارج می شوی و در این حین شخص بدنظری جلوی راهت سبز شود، باید برگردی و به آینه نگاه کنی، بعد عازم سفر شوی.

- موقع جارو کردن خانه، اگر جارو به غیر از همان کسی که خانه را جارو می کند، به کسی دیگر بخورد باید از چوب آن جارو کنده و به دور انداخت در غیر اینصورت اختلاف پیش می آید.

- وقتی باران سیل آسایی باریدن بگیرد و رعد و برق بزند بر پشت بام خانه نان و نمک می گذارند.

- اگر نوزادی گردنش شل باشد و نتواند ثابت نگه دارد، مادرش برای حل این مشکل، گوشت گردن مرغ را خورده و در میان استخوانهای آن چوبی فرو می کند، بطوریکه گردن مرغ حالت راستی به خود بگیرد بعد آن را در سوراخ دیواری می گذارد، البته مادر بچه هنگام خوردن گوشت آن گردن باید دقت کند تا استخوانها از همدیگر جدا نشود. (فریزر، این عمل را جادوی هومیوپاتیک یا تقلیدی می نامد)^{۱۷}

^{۱۷} - جرج فریزر جیمز، شاخه زرین، ترجمه کاظم فیروزمند، ص ۸۷.

- کسی که دستش بزرگ باشد خوشبخت و کسی که دستش دراز باشد دزد می شود.
 - وقتی لقمه غذا در روده گیر می کند، می گویند یکی از فامیل ها گرسنه است.
 - اگر در روز جمعه ناخن خود را کوتاه کنی مهمان می آید.
 - اگر در روز پنج شنبه ناخن خود را کوتاه کنی ثروتمند می شوی.
 - کسی که انگشت شست پای او بزرگ باشد خوشبخت می شود.
 - وقتی میت را می خواهند کفن کنند دو تا چوب کوچک زیر بغل متوفی قرار می دهند تا روز قیامت به آنها تکیه داده و بلند شود.
 - هنگامی که زن خانه برای تهیه نان خمیر درست می کند اگر از آن خمیر اندکی از تشت خمیر بیرون بیفتد می گویند مهمان می آید.

- وقتی زاغ روی خانه کسی آواز بخواند فرزند آن خانه به زاغ می گوید: « آواز خیر بخوان در جشن عروسی برادرم روده قربانی را به تو می دهم.»
 - وقتی مرغ خانه ای آواز بخواند اگر او را سر نبرند حادثه بدی اتفاق خواهد افتاد.
 - برای دور ماندن از بدنظر بر روی کودک یا حیوانات تکه چوبی از درخت مازو (داغداغان Daghdaghan) بریده و بر روی آن می بندند.
 - اگر دو دختر خانم همزمان ازدواج کنند نباید تا ۴۰ روز همدیگر را ببینند چون هر یک از آن دو دیگری را ملاقات کند امکان دارد دیگری بچه دار نشود. اگر این اتفاق بیفتد باید نزد دعانویس رفته و چله آن دو را باز کنند به این عمل « چله باسماق » می گویند.
 - دو زائو نباید تا چهل روز همدیگر را ببینند چون باعث می

- رعدو برق زمستان نشان از آفت و خشکسالی سال جدید است.
 - اگر بالای ابروهایت خارش بگیرد خبر خوش خواهی شنید.
 - اگر از دهان کسی لقمه ای بیفتد می گویند خبر خوشی می شنود.
 - کودکی را که در روز دنیا بیاید، پایش و کودکی که در شب دنیا بیاد، دستش سبک خواهد بود به عبارتی با ورود اولی به جایی، گشایش هم وارد آن مکان می شود و اگر از دست دومی چیزی بگیرد برکت به همراه خواهد داشت.
 - هرکس برای خود روز مخصوص دارد که در آن روز اقدام به انجام کارهای خود می کند از جمله عروس، قالی بافی، مسافرت، و ...

شود بچه های آنها مریض شود. اگر این اتفاق بیفتد باید آن دو زائو از یکدیگر سنجاق گرفته و جلو ضرر و زیان را بگیرند، باز به این عمل « چله باسماق » می گویند.
 - اگر کسی سوار بر اسب بخواهد از وسط گله ای بگذرد باید پایش را از رکاب بردارد تا به آن گله آسیبی وارد نشود.
 - موقعی که حیوانی را قربانی می کنند چشم او را خشک کرده، بر لباس نوزاد می دوزند تا از چشم زخم بدور باشد.

پیشگوئی:

- دختری که شبیه پدرش باشد خوشبخت می شود.
 - اگر کسی نشخوار اسب را ببیند، در آن لحظه هر آرزویی بکند برآورده می شود.
 - اگر از دست مرد چاقو واز دست زن قاشق بر زمین بیافتد، مهمان می آید.

- در چهارشنبه سوری و به هنگامی که ماه در آسمان نمایان می شود. دختر خانم های مجرد آینه ای بدست گرفته و شکل ماه را در آن می اندازند در آن حین اگر در آینه عکس پسر دیده شود. در آن سال بخت آن باز شده و با پسر مورد علاقه خود ازدواج می کنند.

- می گویند در شب چهارشنبه سوری هنگام سحر آب رودخانه می ایستد و درخت بید خم شده و سرش را به نیت عبادت خدا بر زمین می زند (سجده می کند) در آن موقع هر نیتی بکنی آن نیت تو برآورده می شود و حتی بعضی می گویند در این موقع اگر در کنار یکی از درختان بید بوده باشی هر چیزی که در دست تو باشد در اثر تماس با طلا آن هم تبدیل به طلا می شود.

- موقع تحویل سال تمامی درختان سر خود را به نیت عبادت و سجده بر خدا به زمین می زنند. البته مردم عامه نمی توانند آن را ببینند.

- در صبح اول وقت چهارشنبه سوری، زن هر خانواده ای سنگ بزرگی را از کف رودخانه برداشته و از خدا می خواهد که کره او به همان اندازه باشد. همچنین موقع رعد و برق نیز همین نیت را می کند.

- مردم بر این باورند که اگر در موقع آتش افروختن در چهارشنبه سوری، دود آن به سمت مغان برود آن سال در مغان بارندگی زیاد خواهد بود و اگر به سمت کوهها برود در آن سال ییلاق پر علف و بارانی خواهد بود.

- عقیده بر این است که اگر فردای چهارشنبه سوری عید نوروز باشد سال نو، سال پر نعمت و مباحی خواهد بود.

اعتقاداتی چند در مورد سال جدید:

- اگر سال جدید سال ماهی باشد آن سال، سال خوبی خواهد بود. مردم چست و چابک بوده و دنبال روزی خود خواهند رفت.

- اگر سال در روز شنبه تحویل شود، آن سال، بارندگی زیاد خواهد بود.

- اگر سال، سال گوسفند باشد آن سال در قشلاق و ییلاق علوفه زیاد خواهد بود.

- اگر سال جدید سال مرغ باشد آن سال، سازندگی زیاد خواهد بود.

- اگر سال جدید سال سگ باشد هر چند سالی پر زرق و برق خواهد بود اما آن سال، مردم با یکدیگر اختلاف زیادی خواهند داشت.

- سال خوک هم سال خوب و خوشی خواهد بود

- اگر کسی دو مار را در حال جفت گیری ببیند و در آن حین یکی از آن دو مار او را دنبال کند و شخص فرار کرده و از آب بگذرد و مار نتواند از آب رد شود اگر شخص برگشته به آن مار نگاه کند مار تبدیل به طلا می شود. - کسی که انگشتان پای او به طرف عقب برگشته باشد آدم نجیب به حساب می آید.

خال:

- که در درون چشم خود خال داشته باشد، باهوش به حساب می آید.

- زنی که روی دست خود یا انگشتان خود خال داشته باشد باهوش به حساب می آید.

- کسی که بر روی صورتش خال داشته باشد، دشمن او جلوی چشمانش می میرد.

- هرکسی خال زیادی داشته باشد، دشمنان زیادی داشته و همچنین خوشبخت محسوب می شود.

- زنی که روی زرخدان خود خال سیاه داشته باشد، زنی خانه دار شمرده می شود.

- لکه های مختلفی که در ناخن بوجود می آید، تعبیرهای مختلفی دارد.

- اگر بر انگشت شست ظاهر شود نشانه خوشبختی است

اگر بر انگشت شهادت باشد نشانه بدبختی است

اگر بر انگشت میانه باشد، نشانه راه رفتن است.

اگر بر انگشت نشان باشد نشانه لباس تازه پوشیدن است

اگر بر انگشت کوچک ظاهر شود نشانه محبت است.

اعتقاداتی چند در مورد چهارشنبه سوری:

- هرکسی که در روز چهارشنبه سوری به خانه جدید اسباب کشی نماید دچار بلا می گردد شاید این اعتقاد در مورد تمامی چهارشنبه های سال باشد.

- شب چهارشنبه آخر سال نوعروسان را بر گرد آتش چرخانده و می گویند « بگذار صاحب آتش و اوجاق پر کردند»

- در صبح چهارشنبه سوری مادر خانه آب زلالی را که از چشمه یا رودخانه آورده است به تمام اعضای خانه می دهد تا آنها هم ضمن خوردن آن، در پاکي و زلالی آب همذات شوند.

- اگر کسی لکنت زبان داشته باشد در چهارشنبه سوری در اول وقت از روی آب جاری می پرد تا بیماری اش رفع شود.

اوشاقلیق جنتیمده آجی بیر گون

علی تقی زاده لاریجان

بیلیمیردیم نیه آتی مینمیر. یهر سیز پالانسیز
اولسایدی دا مینیب او داشلی یوللاری گئده بیلردی .

دولایی بولاغ ین اوستندن آشب **مرزولویه** طرف
یوللانندیق .یولون آلتی مئشه نین سون سرحددی
ایدی. خاللانمئش قره قات ، بویورتگان ،آلچا،
اوردابوردا گوزه ده ییردی.منسه هئج اونلارا
مییللنمیردیم. سکوت باغیریمی چاتلادیردی.

گویه باخدیم .گویونده حالی قاریشیق ایدی. صحراما
نین اوستونده آغ یوموشاق پامبئق لچی کیمی
بولودلار اویناشیردی. گون باتاندا **خریل هاچاسی**
نین اوستونده ایسه قارا بولود غضبلی هده کسن
کیمی آرانا طرف یاییلیردی.

خیرداجا بیر آشیریم آشاندان سونرا ، **برزوند** یالیندا
بیرکیشی تاپیلدی .یدگینه بیر مال یادا داوار.
یامانجا دارتینیردی .. قویونون بوینونا عادتاً ایپ
باغلایب چکمزله،آنجاق اوحیوانین خیردالیقی
قویون اولماقیندا مومکن گوستیریدی.

اوکیشی دن آشاغی، دره کیمی قجللیقا **گوم گوم**
دئیرلر . سببیده بودور کی اوردان اوتن مال حیوان
یا اینسانین ایاق سسی قایادان عکس اولوب بیر آغیر
گوم گوم سسلر.

گوم گومدا یولدان آیریلیب اوکیشیه طرف
دیکلندیک. بیر داشین دیبینده اوتوروب ایکی یاشلی
بیر دیشی بئزوون بوینونا دولادیغی ایپدن
توتوموشدو.

گونشدن، داها دوغروسو کاسیبلیقدان، قاراگوندن، اوز
گوزو قارالمیش ،آریق اوتوزبئشه یاخین یاشلی، هاما
چوخ قوجا گورونتولو اوکیشی نین آدی **نورالله** ایدی.
آتام یابونون نوخدا سین بوراخدی . نورالله ایله
سالاملاشدی. آت بیر آز آرالانیب اوتلاماغا باشلادی .

شوبهه سیز اورا اوشاقلیق
جنتیم ایدی. آجیلی
شیرینلی خاطیره لری ایله.

اورا **زرنه یوردی** ، **صحرامانین** اته گینده ، مئشه
لرین اوستونده یئرلشن گوزل ییلاق ایدی .هاما
اوگون اوجنتده سوردویوم ان آجی بیر گون
ایدی.1345اینجی گونش ایلی یابین قرخ بشیدی .
بیر ساکیت ایکیندی چاغی ایدی . آتام ، من، بیرده
یاشلی ، قیرمیزی یابوموز زرنه یوردونون **اویون یری**
ندن **قانلی قجل** ه طرف گئدیردیک . اوزون ایللر
آتام بیر آل وئرچی کیمی **کلیبردن** ، **آبش احمد**
دن مال آلیب اوناچاتب کندیمیزه گتیرردی .

بیرخیرداجا کاسیب دوکانی، نئجه دئیرلر چاققی
چوققو وارایدی. اودور کی اوزاق یوللاری اوزون
موددت لر یولداسی اولموشدی قیرمیزی یابو.
سونرالار گوردوم **گلزاری** ایله **تانابای** ین
یولداشلیقینا چوخ اوخشاری وارمیش .یابونون یندگی
آتامین الینده منسه آرخادان گئدیردیم. آتامینان
آزچوخ سفره چیخمئشدم قاباقلار.عادتاً یا اومنه
تجربه لریندن ،خاطیره لریندن یادا دیندن
،موئجیزه دن دانیشاردی، یادا منیم اوشاق دونیالی
سورغولاریمآراملا جاواب وئرردی .

اوگون ایسه، نه منیم سوالیم واریدی نه ده آتامدا
دانیشماغا کیف داماغ.

قالین شوشه لی عینک گوزونده اولسایدی دا
،گاهدان یاخشی گورمه دن یاغی داشا ایلیشیردی .
یئخیلماسین دئییه آتین نوخدا سیندان آسلانیردی.

نورالله نین بئزوو آرتیق وحشی جیرانا اوخشاییردی. بیرجوت زیل قارا پارلاق گوزلری ایله بیزه همده یابویا سورغولو بیر نظر سالیب، اوتلاماغا داوام وئردی. من او دیقیه کیمی سببین بیلمه دن کدرلیدیم . اونداکي نورالله نین دانشیغیندان سببین بیلدیم آرتیق مکدر اولدوم.

دئمه آتامین پولای احتیاجی اولدوغوندان نورالله ایله ایکی گون اول کلیرده قیرمیزی یابونون معامله سین یاموش ،آل وئراوچونده اوگونو برزوند یالین قرارلاشموشلار .

آتام اعتراض ائدیردی کی: سن پول گتیرمه لیدین بئزو یوخ . بیز بئله دانشمامیشدیق. نورالله نین کی سوزلریندن بیرجور خواهیش والتماس یاغیردی دئدی: قیمتین هامی سی قدر پول الده ائده بیلمه دیم. سن بو بئزوو گوتور قالانینا پولوم چاتار.

آتام نورالله نی اوزوندن ده یازیق گوردوکده راضیلاشدی . اولار ال وئردیلر بیر بیرینه معامله دن خئیر آپارماق آرزولادیر.

آتام آهسته قیرمیزی یابویا طرف گئتدی .همان یابو کی اوزون ایللر ، اوزاق یوللار ایستیده سویوقدا کلیر چایی یولوندا ، آباش احمد، حتی اوشتییین دن بئله الینین عصاسی همده یول یولداشی اولموشدو. آراملا آتین بوینون قوجاخلادی. او اوزوندن بو اوزوندن بیرده قاشقا آلنیدان اوپدو.

تومارلاماق قصدیله الین بوینونا ،یالینا چکدی. سونونجی نوازش سونونجی تومار!

آت آراملا دوندو منه طرف باخدی . سانکی نئچه آن باخیشی ایلیشدی .گوزون گوزومدن چکه بیلمدی. من اوباخیشا تابلانمادیم. اوزومو دوندردیم آرانا طرف.گوز ایشله دیکجه مئشه لر

چکیلیمیشدی.باخیشیم **دوزداق دان علی آباد** مئشه سیندن آشدی ، **آغی دان هیجران دوستدان** ایکی چای آغزی ناجان گوردو .داها

←→

ایشلرین تله سیک گوروردی. باخیشیدا بوتون سورغو سواللی.

آتاملا نورالله صحبتله مشغولیدیلر. منسه گوزومو کوهنه پالازین ناخیشلارینا تیکیب یابونون اولماماقین اوزومله آراشیدیردیم.

نورالله نین قیزی چاینیک الدهه ایچری گوردی. ایکینجی دفعه سینی ده استکان نعلبکی لری، صون دفعه ده بیرپارچا ایله توتدوغو چینی چایدانی گتیردی.

چینی چایدانا چاتلادیغینا گورا دمیردن نچه بند آتموشدولار. مکتبه گئندن سورا یرکوره سینین مدارلارین گورنده اوچایدان یادیم دوشردی.

بیرآز قاینارسو ایله استکان نعلبکیلری ییخالادی. چینی چایدانی گوتوردی کی چای توکسون. بیر ملایم تبسم ایله منه باخدی. بو معناداکی: بویومون بالاجالیغینا باخما. ایشیمی بلم!

منده اوسایاق بیرتبسوم ایله دیم.

برینجی ایستکانا چای عوضینه داغ سو بوشالتدیقا خجالتدن قیزاردی، سورعتله منه باخیب هونکوره هونکوره ائشییه قاچدی.

من دونموش کیمی قالدیم. اوشاغلوق دوشونجه سی ایله بئله ظن ائله دیم کی چای آماغا پوللاری چاتماییر داغ سو ایچیلر بلکه، چوخ متاثر اولدوم.

سکوت حاکیم اولدو نچه آن. نورالله ایله گوزونون نمین سیله رک دئدی: باغیشلایین سیز آلله! اوچ آی قاباقدان کی آناسی اولوب، هردن هوشون ایتیریر. اونودوب کی چایدانا چای آتسین. هم یتیملیک همده آناسی عوضینه ائو ائشیک ایشی! نه دئییم آخی؟!

دردیم نچه قات اولدو. بوغولوردوم سانکی. تکی نورالله دان توات لرینین هاردا اولماسین سوروشوب اوزومو ائشیگه سالدیم.

تواتده دویونجا آغالیب تام یونگوللشدیم. چنخب حیطده ال اوزومو یویوب آرخالیقیمین آستاری ایله قورولاییب ایچری گوردیم.

نورالله نین قیزی چای توکوردو. آتالاریمیزدا ایچه ایچه صحبت ائدیردیلر!

اودا دیه سن من تکی یونگوللشیب آراملاشمئشدی. بختیاروهابزاده دئمیشکن: سنی گوردوکده من البت ائله یونگولله شیرم * بوشالیر گویده بولوتلاردا دولاندان دولانا.

ینه گولومسه یه رک دیققتله گوزومه باخدی. باخیشیندان بو خواهیشی آنلادیم:

هیچ یرده بوگونکی سهویمی سویله مه لوطفن! منده گولومسه یه رک الیندن چایی آلیب باخشیملا خاطرجمع اول دئدیم.

ال چوره ئی ایله قاتیقدا گتیردی. دویونجا ییب ایچندن سورا زرنه یوردونا طرف یوللاندیق.

یابو حیطده باش آشاغا اوت یه یردی. نه او باشین قالدیردی نه ده بیز آیریلیق دردین تزه له مک ایسته دیک.

آتام بئروون بویونداکی چاتینی چکیردی. بئزودا گاه گئیدردی گاهدا دارتینیردی.

گوم گوما چاتاندا آرتیق گون باتیردی قارا بولودون کولگه سی قویموردو اوزاقلار گورونسون. یکه دنه لی یاغیش بیریر باشلادی.

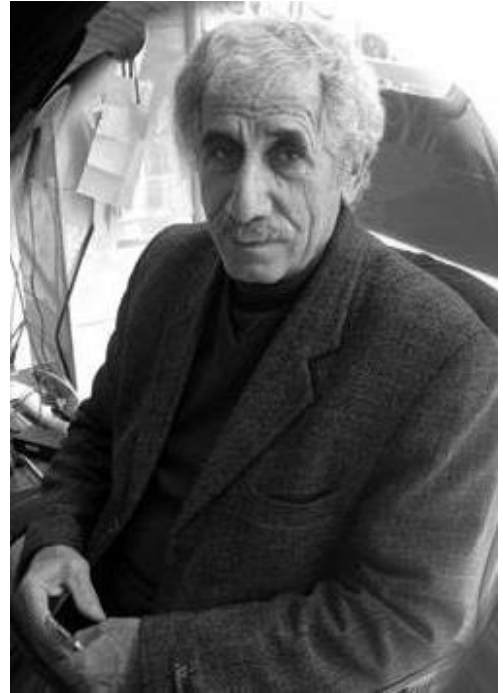
ینه اورگیم سئخلدی. بیرده بئزو دارتیناندا بوتون باش وئرلرین آجیغین آوندان آجیب قارینا موحکم بیر تپیک ایلیدیردیم.

بیرایلدن سورا او بئزووی ایئله ییلاقدا مئشه آراسیندا جاناوار یئدی. منده چوخلاری کیمی اون ایکی اوچ یاشیمدان شهره کوچدوم. ییلاقدا بیر حسرتله چئوریلدی. بویاشدا هردن زرنه یوردونا اوشاقلیقیمی آختارماغا گئده رم. صحرامایا چخارام. اوردان برزونده طرف باخیب اوزومدن سوروشارام: گوره سن ایندی نورالله نین قیزی هاردادی؟! یای ۱۳۷۸ تهران

خدافرین درگسی

امام وئردی سامانی (ایمان)

آرخالاین خدافرین درگسین

یایب سرسین اؤلکه لره سرگسین

چاییر کؤکون چولقاماسین نرگسین

کؤک سیخیلسا درگیده سرگی اولماز

تورکون دیلی تام کؤکونه باغلی دیر

اؤلکه سی ده گول چیچکلی باغلی دیر

باغ بره سی یاد اوزونه باغلی دیر

دیللری ده اؤزگه دیله بورولماز

حسین شرقی تورک ایله بیر سويدادیر

دیل دوکتورو دوکتورالار بويدادیر

تورکون دیلین دويدورانلار دويدادیر

جانى مالى دیل وقفیدیر یورولماز

تورکون اولوب ائلده ادب درنه یی

دیل ساری اوردا توره دیر هر نه یی

اوتای بوتای اؤلکه ده باخ گور نه یی

اولماسا او اکلنجه لر قورولماز

بو درگینی تک جانینا جانلادیر

تام قایدالی کلمه لری آنلادیر

آچیلماغا مکتبی ساهمانلادیر

وارسا «ایمان» ین گولو اونلا سولماز

رحمان نوید دونیاسین دیشدی،

باشدا قادر نوید اولماقلا دیرلی عایله

سینه و اونو سئونلره باش ساغلیغی

دییرک. اولو تانیریدان مرحوما رحمت

دیله ییریک. روحو شاد، مکانی جنت

اولسون.

خدافرین درگسی امکداشلار

Xudafərin

Türkçə - Farsca

APREL- MAY 2016 - İL11- SAY 139-(ELMİ-ƏDƏBİ-KÜLTÜRƏL DƏRGİ)

آشيق صياد جعفرزاده كليرلى
AŞIQ SƏYYAD CƏFƏRZADƏ

